

श्रीमद् भगवद्गीता.

यदा यदा हि धर्म-
ग्लानिर्भवति भारत ।
तदा तदात्मनो जन्म-
तदात्मानं ॥

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૭૫૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ અગાધ દર્શન

વિષય મધ્યકાલ

श्रीमद्
भगवद्गीता भाषान्तर.

શ્રીમદ્
મગવદ્ગીતા ભાષાન્તર.

ધણુ સુધારા વધારા સાથે

મહાત્મા શ્રીધર સ્વામીની
ટીકાને અનુસારે.

૩૩૩૬૬૬

છપાવી પ્રસીદ્ધ કર્તા.

હરગોવિન્દદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર

દે. પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૫ મી.

પ્રત. ૧૫૦૦

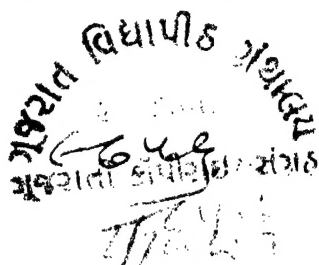
સંવત ૧૯૭૭

સને ૧૯૨૧

કીંમત. રૂ. ૧-૪-૦

સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અમદાવાદ-શહાપુર વનમાળી વાંકાની
પોળમાં પટેલ હરીભાઈ દલપતરામે પોતાના
“ અન્થોદય ” ગ્રેસમાં છાપી.

શ્રી કૃષ્ણ મહા ભક્તિ પદ્ય

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ગીતા માહાત્મ્ય.	૧
અથ કરન્યાસ મંત્ર.	૩૧
અથ અંગન્યાસ મંત્ર.	૩૩
અથ ધ્યાન મંત્ર.	૩૪
૧ અર્જુન વિષાદયોગ.	૪૧
૨ સાંખ્યયોગ.	૫૮
૩ કર્મયોગ.	૮૭
૪ જ્ઞાન વિભાગયોગ.	૧૦૩
૫ સંન્યાસયોગ.	૧૨૦
૬ અધ્યાત્મયોગ.	૧૩૧
૭ જ્ઞાનયોગ.	૧૫૦
૮ અક્ષર બ્રહ્મયોગ.	૧૬૧
૯ રાજવિદ્યા રાજ ગુહ્યયોગ.	૧૭૩

१० विभूतियोग.	१८७
११ विश्वरूप दक्षिणयोग.	२०३
१२ लक्ष्मियोग.	२३२
१३ क्षेत्र क्षेत्रविभागयोग.	२४०
१४ गुणत्रय विभागयोग.	२५३
१५ पुद्गलोत्तम योग.	२६४
१६ दैवसुरसंघ द्विभागयोग.	२७३
१७ श्रद्धात्रय विभागयोग.	२८३
१८ संन्यास योग.	२९४
यतुःश्लोकी भागवत.	३२३
अर्पट पञ्चरीका.	३२७

પ્રસ્તાવના.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા એ નારાયણ અવતાર શ્રીવ્યાસજીના રચેલા અખિલ જ્ઞાનના ભંડાર રૂપ શ્રી મહાભારતનો એક ભાગ છે. કૌરવ પાંડવોના યુદ્ધના આરંભમાં સગાં સંબંધીઓની સાથે યુદ્ધ નહિ કરવું એવો જે અર્જુનને મોહ થયેલો તેનું નિવારણ કરવા તથા આ જગતમાં શું સત્ય છે અને શું અસત્ય છે એનો ખોધ કરવાના હેતુથી શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને આપેલો ઉપદેશ તે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (શ્રીભગવાનના મુખથી નીકળેલા જ્ઞાનનું ગીત) છે. અત્રે શંકા થશે કે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા શ્રીકૃષ્ણે રચી છે કે શ્રી વ્યાસજીએ રચી છે ? તેનો ઉત્તર એવો છે કે કેટલાક શ્લોકો વેદ તથા ઉપનિષદોનાંજ વાક્ય છે અને બીજા શ્રીકૃષ્ણના મુખમાંથી નીકળે-

લા છે તેનો સંગ્રહ કરી તે શ્લોકની સંગતિ કરવાને માટે કેટલાક શ્રીવ્યાસજીએ રચેલા છે. એ રીતે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની રચના છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં આ સંસારનાં કર્મના બંધનમાંથી મુક્ત થઈ મનુષ્યે પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે કરવી તે જ્ઞાન બતાવેલું છે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવાના ત્રણ માર્ગ કહેલા છે; કર્મયોગ, ભક્તિયોગ અને જ્ઞાનયોગ. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં અઠાર અધ્યાય છે; તેમાં પહેલા છ અધ્યાયમાં કર્મયોગ સમજાવેલો છે, સુખ દુઃખ તથા રાગ દ્વેષાદિ દ્વંદ્વની લાગણી વિનાનો થઈને કૃષ્ણની ઇચ્છા રાખ્યા શિવાય કર્મ કરનારો કર્મયોગી કહેવાય છે, તેને કર્મનું બંધન થતું નથી અને તે જીવન્મુક્ત છે. એ કર્મયોગનું રહસ્ય છે. આ છ અધ્યાયમાં સાંખ્ય તથા યોગ સારી રીતે સમજાવેલા છે અને સંસારીઓથી યોગ થઈ શકે નહિ

એવો જે સાધારણ લોકનો મત છે તે અહીં ખોટો પડે છે અને સંસારની ખટપટમાં રહીને તથા ગમે તે સ્થિતિમાં હોઈને પણ મનુષ્ય યોગ કરી શકે છે એમ શ્રીમદ્-ભગવદ્ગીતામાં સિદ્ધ કરેલું છે. બીજા છ અધ્યાયમાં ભક્તિ યોગ સમજાવેલો છે. પરબ્રહ્મમાં કોઈના ઉપર ના હોય એવી અપાર પ્રીતિને ભક્તિ કહેવાય છે. શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યને ભક્તિ કરવી સહેલી છે અને તેવો માણસ ભક્તિવડે સહેલાઈથી પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે. છેલ્લા છ અધ્યાયમાં જ્ઞાનયોગ કહેલો છે. જે માણસ સંસારમાં ધર્માચરણ કરીને તથા સંસારના ભોગ ભોગવીને તેમાં વિરક્ત થઈ ગયો હોય અને તેને જો સંસાર ઉપર પ્રીતિ ન રહી હોય અને સત્ય સુખ અને ખરો આનંદ શો છે તે જાણવાની જેની ઇચ્છા થઈ હોય તેને માટે જ્ઞાનયોગ છે. તેમાં જીવાત્મા અને પરમાત્મા એમ આત્માના બે

લેદ છે. તેમાં પરમાત્મા એ ઉત્તમ છે અને
 ખરું જોતાં જીવાત્મા એ પરમાત્માથી જૂદો
 નથી એવું સમજી જે માયાથી કરેલી ઉપા-
 ધીઓને સ્વીકારતો નથી તે પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત
 કરે છે અર્થાત્ તેમાં લગ્ની જાય છે. એ જ્ઞાન
 યોગનો સારાંશ છે. આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ ભગ-
 વદ્ગીતામાં ત્રણ માર્ગ બતાવેલા છે; તે દરેક
 માર્ગથી મુક્તિ મળી શકે છે. એમાંથી મુમુક્ષુ
 પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ગમે તે માર્ગ પકડે
 તો તેમાં કંઈ બાધ નથી કારણ કે ત્રણે મા-
 ર્ગનો આખરનો હેતુ મુક્તિની પ્રાપ્તિ અથવા
 પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિજ છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-
 ની રચના એવી છે કે સંસારમાં દરેક વિષ-
 યને લાગુ પડતું જ્ઞાન એમાંથી મળી આવે છે.
 દુઃકામાં કહીએ તો તે જ્ઞાનનો ભંડાર છે;
 તેમ છતાં પણ અંતઃકલ્પે જ નાનો છે. વળી
 સામાન્ય બુદ્ધિવાળો પણ એને સહેલાઈથી
 વાંચી તથા સમજી શકે છે અને બુદ્ધિમાં

પારંગત થયેલા તેને વાંચીને એમ અભિપ્રા-
ય આપે છે કે એનું ખરૂં રહસ્ય તેઓ પુરે-
પુરૂં સમજી શક્યા નથી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગી-
તાને માટે જેટલું લખીએ તેટલું ઓછું છે;
છતાં જેમ “હાથના કંકણને આરસીની જ-
રૂર નથી” તેમ આ સર્વ માન્ય ગ્રંથને માટે
વધારે લખવાની આવશ્યકતા નથી. દુંકામાં
આખી પૃથ્વીના સર્વ સુધરેલા દેશોની ભાષા-
માં એનાં ભાષાંતર તથા ટીકાઓ થઈ તેની
અનેક આવૃત્તિઓ થઈ ગઈ છે એજ શ્રીમદ્-
ભગવદ્ગીતાની મહત્તા સૂચવે છે.

પરિશિષ્ટ.*

દૈવી સંપત્તિનાં પાત્રોની સમંજ.

પાંડુ એટલે વર્ણ રંગ હીન નિર્મળ વિવેકનું સ્વરૂપ છે તેને જે રાણીઓ છે. એક કુંતિ એટલે દિવ્ય વિભૂતિનું આકર્ષણ કરનારી શક્તિ મતિ; અને બીજી માદ્રી-એટલે ઉગ્રતાનું શમન કરી શાંતિ-આવેશ ચઢાવનાર-ક્ષમા; આ ક્ષમાને બુદ્ધિની બીજી શુભ વૃત્તિઓના ઉપલક્ષણરૂપ જાણવી.

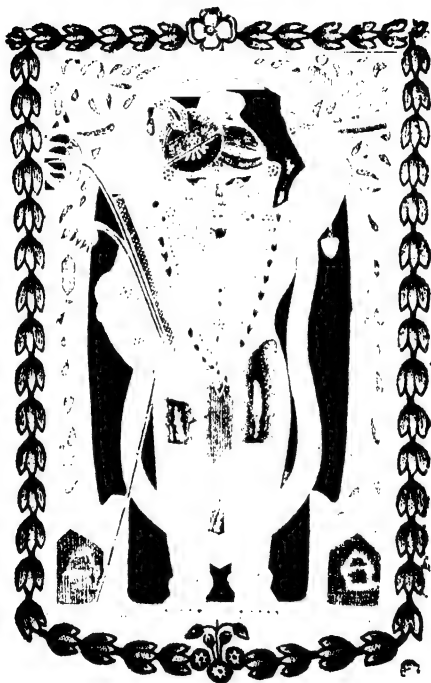
એમાં મતિને ત્રણ પુત્રો થયા અને ક્ષમાને બે પુત્રો થયા; પણ તે વિવેકના સમાગમથી નહીંજ, ક્રમ કે વિવેક કે જે નિત્યાનિત્યને પૃથક્ કરે તેના જડ મતિ સાથે કે ક્ષમા સાથે સાક્ષાત્ સંબંધ સંભવે નહિ, માટે તે સ્ત્રીઓના પ્રાગલ્ભ્યવડે આ-કર્ષાયલાં પાંચ તત્ત્વોના સુશ્રમ પરમાણુઓથી તેઓ ઉપજ્યા એમ નિરૂપણ કર્યું છે.

મતિના મોટા પુત્ર સદ્ધર્મ એટલે અધર્મ સાથે સંગ્રામમાં સ્થિર રહેનાર તે-યુધિષ્ઠિર યોગતત્ત્વથી ઉપજેલો છે વચેલો સાહુસ એટલે અન્યને

*આ બ્રાહ્મત પૂજ્યપાદ મહારાજ શ્રીનથુરામજી શર્માની ભગવદ્ગીતા ઉપરથી લીધી છે.

શ્રી ગાવર્ધનનાથજી

પ્રાકટ્ય સં. ૧૪૬૬ અષાઠ વદ ૩ રવિ .

પાટોત્સવ માહ વદ ૭.

હાલ મેવાડમાં સિદ્ધાડ (નાથદાસ)ના
પહાડમાં બિરાજે છે.

દેવી-આસુરી પાત્રાની સંમળ. (૧૭)

ભયંકર લાગે એવું કર્મ કરી શકનાર તે-ભીમ વા-
યુતત્ત્વથી ઉપજેલો છે. અને નાનોમંદવિરાગએટલે
અર્જુન થત તેજસ્ તત્ત્વથી ઉપજ્યો છે ક્ષમાનો
મોટો પુત્ર ઉપશમ એટલે-વિલેપરૂપ સર્પનું ભક્ષણ
કરનાર તે નકુલ જગતત્ત્વથી, ને નાનો પુત્ર ભક્તિ
એટલે સહદેવ-(આત્મદેવની સાથે રહેનાર પૃથ્વી-
તત્ત્વથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેથી એ પાંચેમાં પોત-
પોતાના જનકનો સ્વભાવ પ્રધાનપણે વર્તે છે. વ્યો-
મતત્ત્વ બળવાન છતાં સ્થિર સ્વભાવવાળું હોવાથી
અને વાયુતત્ત્વ પરાક્રમી છતાં અતિ ચંચળ હોવાથી
તે અને જેમાં પ્રવાનપણે વર્તે છે, એવા સદ્ધર્મ તથા
સાહસને યુદ્ધમાં મુખ્ય નાયકની જગ્યા નહિ આ-
પતાં જેના મૂળમાં અલૌકિક આકર્ષણ શક્તિ રહેલી
છે એવા મહા બળવાન અને નિયમિત પરાક્રમ
દર્શાવનાર તેજસ્તત્ત્વથી ઉપજેલા મંદવિરાગને મુ-
ખ્ય યોદ્ધાની જગ્યા આપી છે. દેવી સંપત્તિના ખરા
સહાય આત્મદેવ (મીકુંજુ) જ છે. માટે તેમને
મંદવિરાગના સારથી કહ્યું છે. સત્ સ્કૃર્તા આ-
પવા વિના બીજી કાંઈ ક્રિયા નહિ કરનાર હોવાથી
તે યોદ્ધારૂપે ગણાયા નથી. આત્માભિમુખીવૃત્તિ

(૧૪) દૈવી-ઓસુરી પાત્રોની સમજ.

(દ્રૌપદી-દુપદ-એટલે-શીઘ્રગતિવાળા-તીવ્ર વેગવાન-શુદ્ધપ્રેમ-ની પુત્રી) એ સદ્ધર્માદિ પાંચેની સામાન્યવૃત્તિ હોવાથી તેને પાંચેની પત્ની ઠરાવી છે, અને ઉદાશીનતા (સુભદ્રા-સારી રીતે કલ્યાણ કરનારી) તે મંદવિરાગની પત્નીરૂપેજ શોભે માટે તેને તેની (મંદવિરાગની) પત્ની કલ્પી છે. આત્માભિમુખીવૃત્તિને સદ્ધર્માદિ પાંચ બાધઓથી દિવ્ય શબ્દાદિના જ્ઞાનરૂપ પાંચ (પ્રતિવીંધ્ય, સુતસોમ, શ્રુતકીર્તીશ્રુતકર્મ, શતાનિક, ને શ્રુતસેન) પુત્રો થયા છે, અને મંદવિરાગથી ઉદાસીનતાને પેટ સંયમ (અભિમન્યુ-ચારે બણી પ્રકાશ કરનાર એક વિષયમાં થનારાં ધારણા, ધ્યાન ને સમાધિ) ની ઉત્પત્તિ થઇ છે. દૈવીસંપત્તિના સૈન્યની વ્યુહરચના એકાગ્રતાએ (ધૃષ્ટદ્યુમ્ને-ઉગ્રજ્યોતિએ-અનેકાર્થપણાનો તિરસ્કાર કરનાર પ્રકાશે) કરી છે, તે પણ યોગ્યજ છે. એ સેનામાં શ્રદ્ધા, (યુધુધાન-ચૈતન્યનો પ્રકાશ કરવાને અભિલાષવાન) વીર્ય-ઉત્સાહ, (ઉત્તમૌજ-જેનું ઉત્તમ બળ છે તે,) સ્મૃતિ, (ચેકીતાન-બળુનાર,) સમાધિ, (વિશદ-વિશેષપણે આત્માર્ગ શોધનાર, વિચાર,

દેવી-આસુરી પાત્રોની સમજ. (૧૫)

(કાશીરાજ-પદાર્થોને પ્રકાશીને શોભનાર,) યમ,
(ધૃષ્ટકેતુ-આપદાઓનું નિવારણ કરનાર,) નિયમ,
(શૈબ્ય-શૈબ્ય-મંગળદાતા,) આસન, (કુંતિભો-
જ, દિવ્યવિભૂતિનું આકર્ષણ કરનારી શક્તિનું પા-
લન કરનાર,) પ્રાણાયામ, (યુધામન્યુ-ચૈતન્યની
અભિવ્યક્તિ કરવી એજ જેની ક્રિયા છે તે,) પ્ર-
ત્યાહાર, (પુરુજિત-ઇન્દ્રિયોના સમૂહને જિતનાર,) શુદ્ધમેમ,
(દ્રુપદ-શીઘ્રગતિવાળો-તીવ્ર વેગવાન,)
ને શાંતિ, (શિખંડી-સર્પરૂપે વિષયવાસનાને
ગળી જનાર,) એ મહા યોદ્ધાઓ છે. જાને પક્ષની
સેનાઓ ધર્મનું અનુક્રાન્ત થઇ શકે એવા સ્થાનમાં
એટલે અધિકારી મનુષ્યશરીરના હૃદયપ્રદેશમાં યુદ્ધ
કરવા માટે સજ્જ થઇ હતી.

આસુરી સંપત્તિનાં પાત્રોની સમજ.

મોહ (ધૃતરાષ્ટ્ર-શરીરરૂપી દેશને મમતાપૂર્વક
ધારણ કરનાર અનાદિ સંસારાસક્તિ) એ આસુરી
સંપત્તિનો વડો છે. એને સારાસારના વિવેકરૂપ નેત્રો
નથી, માટે તેને આંધળો કહ્યો છે. તેના કામ
(દુર્યોધન-દુષ્ટ રીતે યુદ્ધ કરનાર-મંદક્રિયાવાન)
આદિ સો પુત્રો હતા છે. એની સેનામાં અસ્થિમતા,

(૧૬) દેવી-આસુરી પાત્રાની સમજ.

(ભીમ-ચિરકાળ રહેનાર સંસ્કાર, (દ્રોણ-
દ્રવવાના સ્વભાવયુક્ત,) અવિદ્યા, (કૃપ-એક વ-
સ્તુમાં અન્યની કલ્પના કરાવનાર,) રાગ, (કલ્પ-
પ્રવૃત્તિ કરાવનાર,) દ્વેષ (વિકલ્પ-અપ્રવૃત્તિ કરાવ-
નાર,) અભિનિવેશ, (જયદ્રથ-અનુરાગ પામીને
ઉત્કૃષ્ટરૂપ રહેનાર,) વાસના, (અર્થત્યાગ-સંયમ
થઇને રહેનાર સ્થુળ શરીરના નાશથી નાશ નહિ
પામનાર,) અશ્રદ્ધા, (ભૂરિશ્રવા-જેનું બહુ પાણું
સાંભળવામાં આવે છે તે,) વિષયાશક્તિ, (શલ્ય-
સાઘની પેઠે મર્મસ્થાનમાં વ્યથા કરનાર,) વિષ-
યસેવન, (કૃતવર્મા-કર્મનું રક્ષણ કરનાર,) પ્રાપ્ત
વિષયના રક્ષણની ચિંતા (ભગદત્ત પદાર્થમાં
રહેલા સંસ્કારે આપેલ,) ને સ્વાર્થપરાયણતા,
(શકુનિ-સમજીના જેવું વર્તન) એ આદિ મહા
યોદ્ધાઓ હતા. અસ્મિતા બંને સંપત્તિના મુખ્ય
ગણવાને યોગ્ય હોવાથી તેને પિતામહનું રૂપ આપ્યું
છે. સંસ્કાર અને અવિદ્યા એ પ્રવૃત્તિના મુખ્ય હે-
તુઓ હોવાથી તેમને આચાર્યની સંજ્ઞા આપવામાં
આવી છે. વાસનાનો ઉદય સંસ્કારમાંથી થાય છે
માટે વાસનાને સંસ્કારના પુત્રનું રૂપ આપ્યું છે.

શ્રીગણેશાયનમઃ

અથ શ્રીગીતામાહાત્મ્યમ્.

॥ ઋષિરુવાચ ॥

ગીતાયાશ્ચૈવમાહાત્મ્યં યથાવત્સૂત મે વદ ।
પુરાણમુનિના પ્રોક્તં વ્યાસેન શ્રુતિનોદિતમ્ ?

અનેક પ્રકારની કથા સાંભળી સાંભળી શૌન-
કાદિ ઋષિ, સૂતજીને પ્રશ્ન કરેછે કે, હે સૂત !
જે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું માહાત્મ્ય શ્રીવ્યા-
સજીએ કહ્યું છે તે યથાવત્ મને કહો ॥ ૧ ॥

॥ સૂતરુવાચ ॥

પૃષ્ઠં વૈ ભવતા યત્તન્મહદ્રોપ્યં પુરાતનમ્ ।
નકેનશક્યતેવક્તું ગીતામાહાત્મ્યમુત્તમમ્ ॥ ૨ ॥

(૨) ગીતામાહાત્મ્ય.

શૌનકનો પ્રશ્ન સાંભળીને સૂત બોલ્યા કે—જે
તમે મને પૂછ્યું, તે આ ગુપ્ત પ્રાચીન અને
અતિ ઉત્તમ ગીતાના માહાત્મ્યને કોઈપણ
કહેવા સમર્થ નથી. ॥ ૨ ॥

कृष्णो जानाति वै सम्यक्कचित्कौंतेय एव
च । व्यासो वा व्यासपुत्रो वा याज्ञवल्क्यो
ऽथमैथिलः ॥ ३ ॥

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું માહાત્મ્ય સારી રીતે
શ્રી કૃષ્ણજી જાણે છે અને કિંચિત્ અર્જુન
તથા વ્યાસ, શુકદેવ, યાજ્ઞવલ્કય અને જનક
પણ જાણે છે. ॥ ૩ ॥

अन्ये श्रवणतःश्रुत्वा लोके संकीर्तयन्ति च।
तस्मार्त्तिकचिद्ददाम्यद्य व्यासस्यास्यान्मया
श्रुतम् ॥ ४ ॥

બીજા માણસો ઠાનથી સાંભળી લોકમાં વ-
ર્ણન કરે છે પરંતુ જાણતા નથી, તેથી મેં જેવું
શ્રીવ્યાસજીના મુખાવંદથી સાંભળ્યું છે

તેણું તે માહાત્મ્ય થોડું કહીશ. ॥ ૪ ॥

સર્વોપનિષદો ગાવો દોઘા ગોપાલનંદનઃ ।

પાર્થોવત્સઃસુધી ભોક્તા દુઘંગીતાઽમૃતંમદ્દત્

સર્વ ઉપનિષદો ગાયરૂપી છે, તેમના દોહ-
નાર શ્રીકૃષ્ણજી થયા અને અર્જુને વાછડા રૂપ
થઈ પ્રથમ પાન કર્યું, પછી આ ગીતારૂપ
અતિ મિષ્ટ દૂધ લોઠમાં પ્રવૃત્ત થયું. ॥ ૫ ॥

સારશ્યમર્જુનસ્યાદો કુર્વન્ગીતામૃતંદદૌ ।

સર્વલોકોપકારાર્થં તસ્મૈકૃષ્ણાયતેનમઃ ।૬।

જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રથમ અર્જુનનું સા-
રશીપાણું કરતાં છતાં સર્વ લોકના ઉપકારને
વાસ્તે અર્જુનને ગીતારૂપી અમૃત આપ્યું તે-
વા શ્રીકૃષ્ણને આરા નમસ્કાર છે. ॥ ૬ ॥

સંસારસાગરંઘોરં તર્તુમિચ્છતિયોજનઃ ।

ગીતાનાત્રં સમારુહ્ય પરં યાતુ સુખેન સઃ ।૭।

જે ઘોર સંસારસાગર તરવાની ઇચ્છા કરતો
હોય તેણે ગીતારૂપી નાવ ઉપર બેસીને સુખે-

શ્રી પાર જલુ. ॥ ૭ ॥

ગીતાજ્ઞાનં શ્રુતં નૈવ સદૈવાભ્યાસયોગતઃ ।

મોક્ષમિચ્છતિમૂઢાત્મા યાતિનાલકદ્વાસ્યતામ્

જેણે ગીતા સંખંધી જ્ઞાન સદા અભ્યાસયો-
ગથી સાંભળ્યું નથી અને જે તે મૂર્ખ મોક્ષ-
ને રહાય છે તેા તે બાળકની પેઠે ઉપહાસને
પામે છે. ॥ ૮ ॥

યે શ્રુણ્વંતિ પઠંત્યેવ ગીતાશાસ્ત્રમહર્નિદ્રમ્ ।

ન તે વૈ માનુષા જ્ઞેયા દેવા એવ ન સંશયઃ.

જે રાત દિવસ ગીતા ભણેછે અથવા સાંભ-
ળેછે તે મનુષ્ય નથી પણ દેવતા છે આમાં
સંશય નથી એમ જાણવું. ॥ ૯ ॥

ગીતાજ્ઞાનેન સંવોદ્ય કૃષ્ણઃ પ્રાહતમર્જુનમ્ ।

અષ્ટાદશપદસ્થાનં ગીતાધ્યાયેપ્રતિષ્ઠિતમ્ ૧૦

શ્રીકૃષ્ણભગવાન્ અર્જુનને ગીતાના જ્ઞાનથી
બોધ કરી બોલ્યા કે, આ ગીતાના એક એક
અધ્યાયમાં અષ્ટાદશ પદ જે વિષ્ણુ તેમનું સ્થા

ન જે પરમપદ તે સ્થાપન કર્યું છે. ॥ ૧૦ ॥

મોક્ષસ્થાનં પરં પાર્થ સગુણં વાથનિર્ગુણમ્ ।

સોપાનાઘાદશૈરેવં પરં બ્રહ્માધિગચ્છતિ ? ?

હે અર્જુન ! સગુણ અથવા નિર્ગુણ એવા પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે મોક્ષસ્થાનપર આ અઠાર અધ્યાયરૂપ પગથિયાંથી મનુષ્ય પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૧ ॥

મલનિર્મોચનં પુસાં જલસ્નાનં દિને દિને ।

સકૃદ્દીતાંભસિસ્નાનં સંસારમલનાશનમ્ ? ૨

જે દિનદિનપ્રતિ જળસ્નાન છે તે શરીર મળનાશ કરે છે અને આ ગીતારૂપ જળનું સ્નાન દુઃખરૂપ સંસાર મળનો નાશ કરે છે ॥ ૧૨ ॥

ગીતાશાસ્ત્રસ્ય જાનાતિ પઠનં નૈવ પાઠનમ્

પરસ્માન્ન શ્રુતં જ્ઞાન નૈવ શ્રદ્ધા ન ભાવના ।

સ એવ માનુષે લોકે પુરુષો વિદ્વરાહકઃ ।

યસ્માદ્દીતાં ન જાનાતિ નાધમસ્તત્પરો જનઃ

જે ગીતાશાસ્ત્રનું ભણવું, ભણાવવું નથી

જાણુતો અને બીજાથી સાંભળ્યું પણ નથી,
જેને શ્રદ્ધા નથી અને ભાવના પણ નથી તે
પુરૂષ આ લોકમાં ગ્રામ શુકર-ભુંડ સમાન
છે. ગીતા નહીં જાણનારથી બીજો અધમ
કોઈ નથી ૧૩-૧૪

विकृतस्य मानुषं देहं विग्नज्ञानं विकृकुलीन-
ताम् । गीतार्थं न विजानाति नाधमस्तत्प-
रो जनः ॥ १५ ॥

જે ગીતાર્થને જાણુતા નથી તેના મનુષ્ય દે-
હને, જ્ઞાનને અને કુલીનતાને ધિક્કાર છે; કે-
મકે તેથી અધિક અધમ કોઈ નથી. ॥ ૧૫ ॥

विकृमुखं शुभं शीलं विभवं सदृढाश्रमम् ।
गीताशास्त्रं न जानाति नाधमस्तत्परो जनः

જે ગીતાશાસ્ત્રને જાણુતો નથી તેના સુંદર
રૂપને, શુભ શીળને, વૈભવને અને શ્રેષ્ઠ ગૃહા-
શ્રમને ધિક્કાર છે. તેનાથી બીજો કોઈ અધમ
નથી. ॥ ૧૬ ॥

ધિક્પ્રાગલ્ભ્યં પ્રતિષ્ઠાં ચ પૂજાં માનં મહાત્મ-
તામ્ । ગીતાશાસ્ત્રે રતિર્નાસ્તિ તત્સર્વં નિ-
ષ્ફલં જગુઃ ॥ ૧૭ ॥

જેની ગીતાશાસ્ત્રમાં પ્રીતિ નથી તેની હીંમત
પ્રતિષ્ઠા, પૂજા, માન અને મહાત્માપણાને ધિ-
ક્કાર છે અને તેનું સર્વ નિષ્ફળ છે. ॥ ૧૭ ॥

ધિક્તસ્ય જ્ઞાનમાચારં વ્રતં ચેષ્ટાં તપો યશઃ ।
ગીતાર્થપઠનં નાસ્તિ નાધમસ્તત્પરો જનઃ ॥

જે ગીતાર્થ જાણતો નથી તેના જ્ઞાન, આ-
ચાર, વ્રત, ચેષ્ટા તપ અને યશને ધિક્કાર છે.
તેનાથી બીજો કોઈ જન અધમ નથી. ॥ ૧૮ ॥

ગીતાગીતં ન યજ્ઞજ્ઞાનં તદ્વિદ્ધાસુરસંજ્ઞકમ્ ।

તન્મોઘં ધર્મરહિતં વેદવેદાંતગર્હિતમ્ ॥ ૧૯ ॥

જેણે ગીતાનું જ્ઞાન ગાયું નથી તેના જ્ઞાનને
આસુરીજ્ઞાન જાણવું, તે જ્ઞાન વ્યર્થ અને ધ-
ર્મરહિત તથા વેદવેદાંતમાં નિંદિત છે. ૧૯

યસ્માદ્ધર્મમયી ગીતા સર્વજ્ઞાનપ્રયોજિકા ।

સર્વશાસ્ત્રમયી ગીતા તસ્માદ્ગીતા વિશિષ્યતે

આ ગીતા ધર્મમય સર્વ જ્ઞાનને પ્રવૃત્ત કરનારી છે અને સર્વ શાસ્ત્રમય છે એવું કહ્યું છે, માટે સર્વ શાસ્ત્રથી ઉત્તમ છે. ॥ ૨૦ ॥

યોઽધીતે સતતં ગીતાં દિવા રાત્રૌ યથાર્થતઃ

સ્વપન્નગચ્છન્વદંસ્તિષ્ઠન્ શાશ્વતંમોક્ષમાપ્નુયાત્

જે નિરંતર-રાત દિવસ સૂતે, ચાલતે, બોલતે, બેસે બેસે, ગીતાને અર્થ સહિત ભણુતા રહે છે તે સનાતન મોક્ષને પામે છે. ॥ ૨૧ ॥

શાલગ્રામશિલાગ્રે તુ દેવાગારે શિવાલયે ।

તીર્થે નદ્યાં પઠેદ્યસ્તુ વૈકુંઠં યાતિ નિશ્ચિતમ્

શાલગ્રામની સામે, દેવમંદિરમાં, શિવાલયમાં, તીર્થમાં અને નદી કીનારે જે ગીતાને ભણુતો રહે તે નિશ્ચય વૈકુંઠમાં જાય છે. ૨૨

દેવકીનંદનઃ કૃષ્ણો ગીતાપાઠેન તુષ્યતિ ।

યથા ન વેદૈર્દાનૈશ્ચગજ્ઞતીર્થવ્રતાદિભિઃ ॥૨૩॥

દેવકીનંદન શ્રીકૃષ્ણ જેવા ગીતા પાઠથી સં-

તુષ્ઠ થાય છે તેવા અન્યપાઠ, વેદ, દાન, યજ્ઞ, તીર્થ અને વ્રતાદિકોથી સંતુષ્ઠ થતા નથી. ૨૩

ગીતાઽર્ધાતા ચ યેનાપિ ભક્તિભાવેન ચેતસા।
તેન વેદાશ્ચ શાસ્ત્રાણિ પુરાણાનિ ચ સર્વશઃ

જેણે ભક્તિભાવપૂર્વક ચિત્ત લગાડી ગીતાનું અધ્યયન કર્યું તે સર્વ વેદશાસ્ત્ર અને પુરાણ પણ ભણી રહ્યો. ॥ ૨૪ ॥

યોગિસ્થાનેસિદ્ધપીઠે શિષ્ટાગ્રે સત્સભાસુ ચ।
યજ્ઞે ચ વિષ્ણુભક્તાગ્રે પઠન યાતિ પરાં ગતિમ્

યોગીના સ્થાનમાં, વિંધ્યેશ્વરી ઇત્યાદી સિદ્ધ પીઠમાં, શ્રેષ્ઠપુરૂષની સન્મુખ, સાધુસભામાં યજ્ઞમાં, વિષ્ણુભક્તના સન્મુખ પાઠ કરવાથી મનુષ્ય મોક્ષને પામે છે. ॥ ૨૫ ॥

ગીતાપાઠં ચ શ્રવણં યઃ કરોતિ દિને દિને।
ક્રતવો વાજિમેધાદ્યાઃકૃતાસ્તેન સદક્ષિણાઃ।

જે દિનદિનપ્રતિ ગીતાનો પાઠ અને શ્રવણ કરે છે તે સર્વ અગ્નિષ્ટોમાદિક અને અશ્વમે-

ધાદિક દક્ષિણા સહિત યજ્ઞો ઠરી ચુક્યો. ૨૬
 યઃશ્રુણોતિ ચ ગીતાર્થં કીર્તયેચ્ચ સ્વયંપુમા-
 ન । શ્રાવયેચ્ચ પરાર્થં વૈ સ પ્રયાતિ પરંપદમ ॥

જે ગીતાના અર્થ સાંભળે, પોતે ઠરે, અને
 બીજાને શ્રવણ કરાવે તે મોક્ષ પામેછે. ૨૭

ગીતાયાઃ પુસ્તકં નિત્યં યોઽર્ચયત્યેવ સાદરમ્
 વિધિના ભક્તિભાવેન તસ્યપુણ્યફલંશ્રુણુ ॥

આદરપૂર્વક નિત્ય ગીતાના પુસ્તકને વિધિ-
 પૂર્વક ભક્તિભાવ સંયુક્ત પૂજેછે તેનાં પુણ્ય-
 ફળ સાંભળો. ॥ ૨૮ ॥

સકલા ચોર્વરા તેન દત્તા યજ્ઞે ભવેત્કિલ ।
 વ્રતાનિ સર્વતીર્થાનિ દાનાનિ સુવહૂન્યપિ ॥

ગીતાનો પૂજનાર યજ્ઞમાં સર્વ પૃથ્વીનું દા-
 ન આપી ચુક્યો તથા સર્વ વ્રત, સર્વ તીર્થ,
 અનેક પ્રકારનાં દાન પણ આપી ચુક્યો. ૨૯
 ભૂતપ્રેતપિશાચાદ્યાસ્ત્ર નો પ્રવિશંતિ વૈ ।
 અભિચારોદ્ભવં દુઃખં પરેણાપિ કૃતં ચ યત્

જે ધરમાં ગીતાનું પૂજન થાય છે તે ધરમાં ભૂત, પ્રેત, પિશાચાદિક અને ખીજના કરેલા મંત્ર ચંત્રાદિક અભિચારથી ઉત્પન્ન થયેલાં દુઃખ (મૂઠ ઇત્યાદિકથી થએલી પીડા) પ્રવેશ કરી શકતાં નથી. ॥ ૩૦ ॥

નોપસપંતિ તત્રૈવ યત્ર ગીતાર્ચનં મૃદમ્ । તાપ
ત્રયોદ્ભવા પીડા નૈવ વ્યાધિભયં તથા । ૩૧ ॥

જે ધરમાં ગીતાનું પૂજન છે ત્યાં દૈહિક, દૈવિક અને ભૌતિક એ ત્રણ તાપોની પીડા અને રોગની પીડા પણ થતી નથી ॥ ૩૧ ॥

ન શાપં નૈવ પાપં ચ દુર્ગતિં ન ચ કિંચન ।
દેહેરયઃષડેતેવૈ ન બાધંતે કદાચન ॥ ૩૨ ॥

ત્યાં કોઈનો શાપ, પાપ, દુર્ગતી, કે દેહમાં રહેલી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને મન એ છ શત્રુઓ પણ પીડા કરતા નથી. ॥ ૩૨ ॥

ભગવત્પરમેશાને ભક્તિરવ્યાધિચારિણી ॥

જાયતે સતતં તત્ર યત્ર ગીતાભિનંદનમ્ ૩૩

જ્યાં ગીતાના અર્થનો નિરંતર વિનોદ થાય છે ત્યાં ભગવાનમાં અતિ ઉત્તમ અખંડ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૩૩ ॥

**પ્રારબ્ધં ભુંજમાનોઽપિ ગીતાભ્યામે સદા રતઃ
સમુક્તઃ સ સુખી લોકે કર્મણા નોપબદ્ધયતે॥**

જે સર્વ કાળ ગીતાના અભ્યાસમાંજ નિરત છે, તે પ્રારબ્ધવશથી સંસાર ભોગવેછે; તોપણ તે મુક્ત અને સુખી છે તથા કર્મથી પણ બંધાતો નથી. ॥ ૩૪ ॥

**મહાપાપાદિપાપાનિ ગીતાઽધ્યાયી કરોતિ
ચેત્ । ન કિંચિત્સ્પૃશતે તસ્ય નલિનીદલ-
મંભસા ॥ ૩૫ ॥**

જે નિત્ય ગીતાશાસ્ત્રનું શ્રવણ, પઠન અને મનન કરતો હોય તે જોડે દૈવયોગથી ભૂલમાં પ્રવૃત્તિથી કદાચ મહાપાપ કરે, તોપણ જેમ જળમાં કમળપત્ર લિપ્ત થતું નથી તેમ એ પાપ લિપ્ત થતો નથી. ॥ ૩૫ ॥

સ્નાતોવાયદિવાસ્નાતઃશુચિર્વાયદિવાઽશુચિઃ
વિભૂતિંવિશ્વરૂપંચ સંસ્મરન્સર્વદાશુચિરેવ

સ્નાન કર્યું હોય, અથવા ન કર્યું હોય, પવિ-
ત્ર અથવા અપવિત્ર હોય તોપણ વિભૂતિયોગ
(૧૦મા) અને વિશ્વરૂપદર્શન (૧૧મા) અધ્યા-
યને જાણનાર સદા પવિત્ર થાય છે. ॥ ૩૬ ॥

અનાચારોદ્ભવં પાપમવાच्याદિ કૃતં ચ યત્
અમક્ષ્યમક્ષજં દોષમસ્પૃશ્યસ્પર્શજં તથા રે૭
જ્ઞાતાજ્ઞાતકૃતં નિત્યમિન્દ્રિયૈર્જનિતં ચ યત્ ।
તત્સર્વેનાશમાયાતિ ગીતાપાઠેનતત્ક્ષણાત્ રે૮

અનાચારથી, નિંદિતશબ્દ બોલાવાથી, અ-
ભક્ષ્યાભક્ષથી, સ્પર્શ નહિ કરવા યોગ્યને સ્પ-
ર્શ કરવાથી, તથા જાણતાં અગર અજાણતાં
જે નિત્ય પાપ થયું હોય, અને ઇન્દ્રિયોથી
પાપ થયું હોય તે ગીતા પાઠથી તત્કાલ ન-
ષ્ટ થાય છે. ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥

સર્વત્ર પ્રતિબોક્તા ચ પ્રતિગ્રાહી ચ સર્વશઃ ।

ગીતાપાઠં પ્રકુર્વાણો ન લિપ્યતે કદાચન ॥

સર્વત્ર ભોજન કરનાર, તથા સર્વ પ્રતિગ્રહ-
ણ કરનાર, ગીતાના પાઠથી તે પાપમાં લિ-
પ્ત થતો નથી. ॥ ૩૯ ॥

રત્નપૂર્ણાં મહાસર્વાં પ્રગૃહ્ણાતિ વિધાનતઃ ॥

ગીતાપાઠેન ચૈકેન શુદ્ધઃ સ્ફટિકવત્સદા ૪૦

વિધિહીન રત્નપૂરિત 'પૃથ્વીનુ' હાન લેછે, તે
ગીતાના એક પાઠથી શુદ્ધ સ્ફટિકમણિવત્
નિષ્પાપ થાય છે. ॥ ૪૦ ॥

યસ્માંતઃકરણં નિત્યં ગીતાયાં રમતે સદા ।

સર્વાગ્નિકઃ સદા જાપી ક્રિયાવાન્ સ ચ પં-

ડિતઃ ॥ દર્શનીયઃ સ ધનવાન્ સ યોગી જ્ઞા-

નવાનપિ । સ एव યાગ્નિકો ધ્યાની સર્વવેદા-

ર્થદર્શકઃ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥

જેનું અંતઃકરણ સદા ગીતામાં રમેછે તેજ
અગ્નિહોત્રી, તેજ સદા જપ કરનાર, તેજ ક્રિ-
યાવાન, તેજ પંડિત, તેજ દર્શનયોગ્ય, તેજ

યોગી, તેજ જ્ઞાનવાન, તેજ યાજ્ઞિક, તેજ ધ્યા-
ની અને તેજ સર્વ વેદોના અર્થને જોનાર
(જાણનાર) છે. ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥

ગીતાયાઃ પુસ્તકં યત્ર નિત્યં પાઠે પ્રવર્ત્તે ।
તત્ર સર્વાણિ તીર્થાણિ પ્રયાગાદીનિ ભૂતલે ॥
નિવસંતિ સદા ગેહે દેહદેશે સદૈવ હિ । સર્વે
દેવાશ્ચ ઋષયો યોગિનઃ પન્નગાશ્ચ યે ॥

જ્યાં ગીતાનું પુસ્તક નિત્ય પાઠમાં રહેછે
ત્યાં પ્રયાગાદિ તીર્થ સદા રહેછે, તેજ ઘરમાં
તથા દેહમાં બધા દેવ, ઋષિ, યોગી અને પ-
ન્નગ પણ સદા રહેછે. ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥

ગોપાલબાલકૃષ્ણોઽપિ નારદધ્રુવપાર્ષદૈઃ ।
સહાયો જાયતે શીઘ્રં યત્ર ગીતા પ્રવર્ત્તે ૪૫

જ્યાં ગીતા પ્રવૃત્ત થાયછે ત્યાં નારદ, ધ્રુવ
અને સર્વપાર્ષદ સહિત શ્રીગોપાલબાલકૃષ્ણ
જલદી સહાય થાયછે. ॥ ૪૫ ॥

યત્ર ગીતાવિચારશ્ચ પઠનં પાઠનં તથા ।

(૧૬) ગીતામાહાત્મ્ય.

તત્રાહં નિશ્ચિતં પાર્થ નિવસામિ સદૈવ હિ ૪૬

શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહેછે કે-હે પાર્થ ! જ્યાં
નિત્ય ગીતાનો વિચાર તથા પઠન પાઠન થા-
યછે ત્યાં હું સદાય નિશ્ચયપૂર્વક રહું છું ૪૬
ગીતા મેં હૃદયં પાર્થ ગીતા મેં સારમુત્તમમ્ ।

ગીતામે જ્ઞાનમત્યગ્રયં ગીતામે જ્ઞાનમક્ષયમ્ ૪૭

હે અર્જુન ! ગીતા માફં હૃદયછે, ગીતા મા-
ફે ઉત્તમ સાર છે, તથા ગીતા માફં મુખ્ય
અને અક્ષયજ્ઞાન છે. ॥ ૪૭ ॥

ગીતામે ચોત્તમં સ્થાનં ગીતામે પરમં ગૃહમ્
ગીતાજ્ઞાનં સમાશ્રિત્ય ત્રિલોકી પાલયામ્યહમ્

ગીતા માફં ઉત્તમ સ્થાન છે, ગીતા માફં
ઉત્તમ ઘર છે, અને ગીતાના જ્ઞાનને ધારણ
કરી ત્રણલોકનું હું પાલન કરું છું ॥ ૪૮ ॥

ગીતામે પરમા વિદ્યા બ્રહ્મરૂપા ન સંશયઃ ।

અર્દ્ધમાત્રાક્ષરાનિત્યાલ્લનિર્વાચ્યપદાત્મિકા

ગીતા મારી ઉત્તમ વિદ્યા છે, ગીતા અર્દ્ધ-

પ છે, તેમાં સંશય નથી, અર્ધમાત્રા, નાશ
રહિત સનાતન, અનિર્વાચ્યપદરૂપ એવી પ-
રા વાણીરૂપ મારી આ ગીતા છે. ॥ ૪૬ ॥

ગીતાનામાનિ વક્ષ્યામિગુહ્યાનિ શ્રુણુષાંઢવા
કીર્તનાત્મર્વપાપાનિ ત્રિલયંયાંતિતત્ક્ષણાત્
હે પાંડવ ! ગીતાનાં જે ગુપ્ત નામ છે તે ત-
મને ઠહુંઠું, જેના કીર્તનથી તત્કાળ સર્વપાપ
નાશ પામેછે. ॥ ૫૦ ॥

॥ અથ ગીતા નામાનિ. ॥

ગીતાગંગા ચ ગાયત્રી સીતા સત્યાસરસ્વતી।
બ્રહ્મવિદ્યાબ્રહ્મવલ્લીત્રિસંધ્યામુક્તગેદ્દિની ૧
અદ્વેમાત્રા ચિદાનંદા ભવગ્રી ભયનાશિની।
વેદત્રયી પરાઽનંતા તત્ત્વાર્થજ્ઞાનમંજરી ॥ ૨
ઇત્યેતાનિ જપન્નિત્યં નરો નિશ્ચલમાનસઃ ।
જ્ઞાનર્દિ લભતે શીઘ્રં તથાંતે પરમં પદમ્ ૫૩

ગીતાનાં નામ ઠહેછે--૧ ગીતા, ૨ ગંગા, ૩
ગાયત્રી, ૪ સીતા, ૫ સત્યા, ૬ સરસ્વતી, ૭

પ્રહ્લવિદ્યા, ૮ પ્રહ્લવહ્લી, ૯ ત્રિસંધ્યા, ૧૦ મુ-
ક્તાગેહિની, ૧૧ અર્ધમાત્રા, ૧૨ ચિદાનંદા,
૧૩ ભવધ્ની, ૧૪ ભયનાશિની, ૧૫ વેદત્રયી,
૧૬ પરા, ૧૭ અનંતા અને ૧૮ તત્વાર્થજ્ઞાન
મંજરી. આ ગીતાનાં અઠાર નામ સ્થિર બુ-
દ્ધિથી નિત્ય જપતો રહે તો તે જલદી જ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ પામેછે ॥ ૫૧-૫૨-૫૩ ॥

પાઠેઽસમર્થઃ સંપૂર્ણે તદર્થે પાઠમાચરેત્ ।

તદાગોદાનજં પુણ્યંલભતે નાત્ર સંશયઃ ૫૪

સંપૂર્ણ ગીતાનો પાઠ ન કરીશકે તો અરધી
ગીતા એટલે નવ અધ્યાયનો પાઠ કરે તો એ-
ક ગાયદાન જેટલું પુન્ય થાય તેમાં સંશય
નથી. ॥ ૫૪ ॥

ષડંશં જપમાનસ્તુ ગંગાસ્નાનફલં લભેત્ ।

ત્રિભાગં પઠમાનસ્તુ સોમયાગ ફલં લભેત્ ૫૫

છઠો અંશ એટલે ત્રણ અધ્યાયનો નિત્ય
પાઠ કરે તો ગંગાસ્નાનનું ફળ થાય, અને
ત્રણ ભાગ પઠવાનસ્તુ સોમયાગ ફલં લભેત્ ૫૫

ત્રિભાગ એટલે છ અધ્યાયનો નિત્ય પાઠ કરે
તો સોમયાગનું ફળ પામેછે. ॥ ૫૫ ॥

તથાઽધ્યાયદ્વયં નિત્યં પઠમાનો નિરંતરમ્ ।

इंद्रलोकमवाप्नोति कल्पमेकं वसेद्भुवम् ५६

જે અધ્યાયનો એજ પાઠ કરતો રહે તો
ઇંદ્ર લોકને પામી ત્યાં એક કલ્પ સુધી
વાસ કરેછે. ॥ ૫૬ ॥

एकमध्यायकं नित्यं पठते भक्तिसंगुतः ।

रुद्रलोकमवाप्नोतिगणो भूत्वा वसेच्चिरम् ५७

જે એક અધ્યાયનો નિરંતર નિયમપૂર્વક
લક્ષિતથી પાઠ કરતો રહે તો રુદ્રલોકને પામી
શંકરગણ થઈ કલ્પપર્યંત રહીને મુક્ત થાય.
આ સર્વપાઠ કહ્યા તે નિત્ય નિયમ અને લ-
ક્ષિતથી કરે તો ફળ મળેછે. ॥ ૫૭ ॥

अध्यायार्द्धं च पादं वा नित्यं यः पठते जनः ।

स प्राप्नोति रवेर्लोकं मन्वंतरगतं समाः ५८

જે માણસ નિત્યનિયમથી ગીતાનો અર્ધો

અથવા થોડા ભાગનો પણ પાઠ કરતો રહે છે તે સૂર્યલોકમાં સો મન્વ તરનાં વર્ષોપર્યંત વસે છે

ગીતાયા શ્લોકદશકં સપ્ત પંચ ચતુષ્ટયમ્ ।

ત્રિકલ્પકૈકમર્દ્વં વા શ્લોકાનાં ચ પઠન્નરઃ ।

ચંદ્રલોકમવામોતિ વર્ષાણામયુતાયુતમ્ ૫૯

જો ગીતાના દશશ્લોક અથવા સાત, પાંચ, ચાર, ત્રણ, બે, એક અથવા અરધા શ્લોકનો પણ નિરંતર પાઠ કરે તો અયુતાયુત વર્ષ એટલે દશકરોડ વર્ષ ચંદ્રલોકમાં વાસ કરે છે.

ગીતાર્થમેકકાલેપિ શ્લોકમધ્યાયમેવ ચ ।

સ્મરંસ્યક્ત્વાજનોદેહં પ્રયાતિપરમંવદમ્ ૬૦

જો એકજ વખતે ગીતાના એક શ્લોકનું વા અધ્યાયનું પણ સ્મરણ કરતો હોય ત્યાંજે તે મોક્ષને પામે છે. ॥ ૬૦ ॥

ગીતાર્થં વાપિ પાઠં વા શ્રુણુયાદંતકાલતઃ ।

મહાપાતકયુક્તોપિ મુક્તિભાગીભવેજ્જનઃ ૬૧

અંતકાળના સમયમાં ગીતાના અર્થ વા પા-

ઠ સાંભળતાં દેહ છોડે તો મહાપાપી પણ મુ-
ક્ત થાય છે. ॥ ૬૧ ॥

ગીતાપુસ્તકસંયુક્તઃ પ્રાણાંસ્ત્યક્ત્વાપ્રયાતિયઃ

સ વૈકુંઠમવાપ્નોતિ ત્રિષ્ણુના સહ મોદતેદર

જે ગીતાના પુસ્તકયુક્ત થઈ પ્રાણ ત્યાગે તે
વિષ્ણુલોકને પામી વિષ્ણુ સમીપ આનંદ કરેછે

ગીતાધ્યાયસમાયુક્તો મૃતો માનુષતાં વ્રજત્

ગીતાભ્યાસં પુનઃ કૃત્વાલભતેમુક્તિમૃત્તમામ્

મરણ સમયમાં ગીતાનો એક અધ્યાય પા-

સે હોય તો ફરી મનુષ્ય જન્મ લઈ ગીતાનો

અભ્યાસ કરી મુક્ત થાયછે. ૬૩

ગીતોષ્ઠારણસંયુક્તો મ્રિયમાણો ગતિં લભેત્

યદ્વત્કર્મ ચ સર્વત્ર ગીતાપાઠં પ્રકીર્તયેત્ ॥

તત્તત્કર્મ ચ નિર્દોષંકૃત્વાપૂર્ણમવામુયાત્ ૬૪

મરતાં મરતાં ગીતા એવા ઉચ્ચાર કરે તો

પણ મુક્ત થાયછે, જે જે કર્મ કરે તે તે કર્મ-

માં ગીતા પાઠ કરે તો નિર્દોષ કર્મનાં સંપૂર્ણ

કૃળ પામેછે. ૬૪

પિતૃનુદિશ્ય યઃ શ્રાદ્ધે ગીતાપાઠં કરોતિ વૈ
સંતુષ્ટાઃ પિતરસ્તસ્ય નિરયાચ્ચાંતિમદ્રતિમ્ ૬૫

જે શ્રાદ્ધમાં પિતૃઓ નિમિત્ત ગીતાનો પાઠ
કરે તો તે પિતૃલોક સંતુષ્ટ થઈ નરકથી મુ-
ક્ત થાય છે. ૬૫

ગીતાપાઠે તુ સંતુષ્ટાઃ પિતરઃ શ્રાદ્ધતર્પિતાઃ ।

પિતૃલોકં પ્રયાંત્યેવ પુત્રાશીર્વાદતત્પરાઃ ૬૬

ગીતાપાઠથી પ્રસન્નતા પામેલા પિતૃઓ પુત્ર
ને આશીર્વાદ દઈ પિતૃલોકમાં જાય છે. ૬૬

લિખિત્વા ધારયેત્કંઠે ચાદુદંડે ચ મસ્તકે ।

નશ્યંત્યુપદ્રવાઃ સર્વે વિઘ્નરૂપાશ્ચ દારુણાઃ ૬૭

ગીતા લખીને ગળામાં, બુજ ઉપર અથવા
માથા ઉપર ધારણ કરે તો વિઘ્નરૂપ દારૂણ
ઉપદ્રવ નાશ થાય છે. ૬૭

ગીતાપુસ્તકદાનં ચ ધેનુપુચ્છસમાન્વિતમ્ ।

દત્ત્વા તત્સદ્વિજેસમ્યક્કૃતાર્થો જાયતે જનઃ

ગાયનું દાન આપતી વેળા ખુંછડા સાથે ગી-
તા હાથમાં લઈ જે દાન આપેછે તે સર્વ પ્ર-
કારે કૃતાર્થ થાયછે. ૬૮

પુસ્તકં હેમસંયુક્તં ગીતાયાઃ શુદ્ધમાનસઃ ।
દત્ત્વા વિપ્રાય વિદુષે જાયતે ન પુનર્મરે ૬૯.

સુવર્ણ સંયુક્ત ગીતાના પુસ્તકનું જે શુદ્ધ
મનથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણને દાન આપે તો તે
ફરી જન્મ પામતો નથી. ॥ ૬૯ ॥

શતપુસ્તકદાનં ચ ગીતાયાઃ પ્રકરોતિ યઃ ।

સ યાતિ બ્રહ્મસદનં પુનરાવૃત્તિવર્જિતમ્ ૭૦

જે ગીતાનાં સો પુસ્તકનું દાન કરે તો તે
વૈકુંઠ લોકમાં જાયછે અને ફરી અહીં જન્મ
તો નથી. ॥ ૭૦ ॥

ગીતાદાનપ્રભાવેન સસ્રકલ્પાવધિઃ સમાઃ ।

વિષ્ણુલોકમવાપ્નોતિવિષ્ણુનાસહમોદતે ૭૧.

ગીતાદાનના પ્રભાવથી વિષ્ણુ લોકમાં સાત
કલ્પપર્યંત વિષ્ણુ સાથે આનંદ કરેછે. ૭૧

સમ્યક્શ્રુત્વાચગીતાર્થપુસ્તકં યઃ પ્રદાપયેત્
તસ્મૈ પ્રીતોસ્મિ ભગવાનદદામિમનસેષ્ણિસતમ્

શ્રી કૃષ્ણ કહેછે કે, ગીતાનો સંપૂર્ણ અર્થ
સાંભળીને પુસ્તકનું દાન કરે તેને હું મનવાં-
છિત કૃણ આપું છું. ॥ ૭૨ ॥

દેહં માનુષમાશ્રિત્ય ચાતુર્વર્ણ્યેષુ ભારત ।

ન શ્રુણોતિ પઠત્યેવ ગીતામમૃતરૂપિણી ૭૩

હસ્તાચ્યક્ત્વાઽમૃતં પ્રાપ્તં કષ્ટાત્ક્ષ્વેડંસમશ્નુતે
પૈત્વાગીતામૃતંલોકે લબ્ધ્વામોક્ષંસુખીભવેત્

જે મનુષ્ય દેહ પામીને આ અમૃત રૂપિણી
ગીતા ભણતો નથી, અથવા સાંભળતો નથી તે
હાથમાં આવેલા અમૃતને ત્યાગી વિષને કષ્ટ-
થી પીએછે, જે ત્રીતારૂપ અમૃતનું પાન કરેતો
મોક્ષને પ્રાપ્ત થઈ સુખી થાય છે. ॥ ૭૩-૭૪

जनैः संसारदुःखार्त्तैर्गीताज्ञानं च यैः श्रुतम् ।

संप्राप्तममृतं तैश्च गतास्ते सदनं हरैः ॥ ७५ ॥

સંસાર દુઃખથી પીડિત મનુષ્યો આ ગીતા-

ના જ્ઞાનને સાંભળી અમર થઈ વિષ્ણુલોકને
પામેછે. ॥ ૭૫ ॥

ગીતામાશ્રિત્ય બહવો ભૂભુજો જનકાદયઃ ।
નિર્ધૂતકલ્મષા લોકે ગતાસ્તે પરમં પદમ્ ૭૬
આ ગીતાના આશ્રયે કરી જનકાદિ ઘણા
રાખ્યા પાપ રહિત થઈ પરમપદ પામ્યાછે. ૭૬

ગીતામુ ન વિશેષોસ્તિ જનેષૂચાવચેષુ ચ ।
જ્ઞાનેષ્વેવ સમગ્રેષુ સમા બ્રહ્મસ્વરૂપિણી ૭૭
ગીતામાં નીચ કે ઊંચ જન વિશેષ નથી,
ગીતા સમગ્ર જ્ઞાનમાં સમાન છે, અને બ્રહ્મ-
રૂપિણી છે. ॥ ૭૭ ॥

યોઽભ્યસૂયતિ ગીતાં ચ નિંદાં વા પ્રકરોતિ ચ
પ્રાપ્નોતિ નરકં ઘોરં યાવદાભૂતસંપ્લવમ્ ૭૮
જે ગીતાની ઈર્ષ્યા અને નિંદા કરેછે તે પ્ર-
લય પર્થત નરકમાં રહેછે. ॥ ૭૮ ॥

અહંકારેણ મૂઢાત્મા ગીતાર્થં નૈવ મન્યતે ।
કુંભીપાકે સપચ્ચેત્ત યાવત્કલ્પલયો ભવેત્

જે આકારથી ગીતાના અર્થને માનતો નથી તે પ્રલયકાળ સુધી કુંભીપાક નરકમાં રહે છે ગીતાર્થે વાચ્યમાનં યો ન શ્રુણોતિ સમીપતઃ શ્વસૂકરભવાં યોનિમનેકાં સોઽધિગચ્છતિ ગીતા વંચાતી હોય તેની પાસે જઈ જે સાંભળતો નથી તે શ્વાન તથા સૂકરના અનેક જન્મ પામે છે. ॥ ૮૦ ॥

चौर्यं कृत्वा च गीतायाः पुस्तकं यः समानयेत् । न तस्य स्यात्फलं किंचित्पठनं च वृथा भवेत् ८१ ।

ચોરી કરેલા ગીતાના પુસ્તક વડે જે પાઠ કરે તેને તેનું ફળ મળે નહિ અને વૃથા પરિશ્રમ થાય છે. ॥ ૮૧ ॥

यः श्रुत्वा नैव गीतार्थं मोदते परमादरात् । नैवाप्नोति फलं लोके प्रमादाच्च वृथाश्रमम्

ગીતાના અર્થને સાંભળી અતિ આદરથી જેને આનંદ થતો નથી તેને ફળ મળતું નથી, પણ પ્રમાદથી વૃથા શ્રમ થાય છે. ॥ ૮૨ ॥

ગીતા શ્રુત્વા હિરણ્યં ચ પટ્ટાંચરસુવેષ્ટનમ્ ।
નિવેદયેન્ન વિપ્રાય પ્રીતયે પરમાત્મનઃ ૮૩।

ગીતા સાંભળી સુવર્ણયુક્ત પુસ્તક રેશમી
વસ્ત્રમાં બાંધી પરમાત્માની પ્રીતિ માટે વાંચ-
નાર બ્રાહ્મણને આપવું ॥ ૮૩ ॥

વાચકં પુજ્યેન્નવત્યા દ્રવ્યતસ્ત્રાદ્યુપસ્કરૈઃ ।
અન્નૈર્વહુવિધૈઃ પ્રીત્યા તુષ્યતાં ભગવાનિતિ ॥

દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, આભૂષણોથી ગીતા વાંચનારનું
પૂજનકરી નાનાપ્રકારનાં અન્નાદિ સહિત ભ-
ગવાન પ્રસન્ન થાય એવી બુદ્ધિથી આપવું ૮૪

માહાત્મ્યમેતદ્ગીતાયાઃકૃષ્ણપ્રોક્તં સનાતનમ્
ગીતાંતે પઠતે યસ્તુ યથોક્તં ફલમાप्नुયાત્ ॥

જો આ શ્રીકૃષ્ણનું કહેલું સનાતન ગીતાનું
માહાત્મ્ય પાઠના અંતમાં ભણે તો યથોક્ત
ફળ પામે છે. ૮૫

ગીતાયાઃપઠનં કૃત્વામાહાત્મ્યં નૈવ યઃ પ-
ઠેત્ । વૃથાપાઠફલં તસ્ય શ્રમપ્લવહિ કેવલમ્

ગીતા પાઠ કરી માહાત્મ્ય ન વાંચે તો પાઠ કરવાનો શ્રમ વ્યર્થ છે, અને પાઠનું ફળ મળતું નથી. ૮૬

एतन्माहात्म्यसंयुक्तं गीतापाठं करोति यः।
श्रद्धया यः शृणोत्येव दुर्लभां गतिमाप्नुयात्

જે આ માહાત્મ્ય સંયુક્ત ગીતાનો પાઠ કરે અથવા સાંભળે તો તે દુર્લભપદને પામશે.

श्रुत्वा पठित्वा गीतां च माहात्म्यं यः शृ-
णोति वै । तस्य पुण्यफलं लोके भवेद्दि-
मनसेप्सितम् ॥ ८८ ॥

જે ગીતાને સાંભળીને, ભણીને, માહાત્મ્ય ને ભણે છે, અથવા સાંભળે છે તે મન ઇચ્છિત ફળને પામે છે. ॥ ૮૮ ॥

इति श्रीमद्वाराहपुराणे सूतशौनकसंवादे श्रीकृ-
ष्णप्रोक्तं श्रीमद्भगवद्गीतामाहात्म्यममं पूर्णम् ॥

મંગળાચરણ.

નારાયણં નમસ્કૃત્ય નરં ચૈવ નરોત્તમમ્ ॥

દેવીં સરસ્વતીં ચૈવ તતો જયમુદીરયેત્ ॥૧॥

નારાયણને નમસ્કાર કરીને તથા નરોત્તમ
ઉત્તમ એવા નરને નમસ્કાર કરીને તથા સ-
રસ્વતીદેવીને નમસ્કાર કરીને પછી અન્યને
આરંભ કરવો. ૧

વ્યાસં વસિષ્ઠનમ્ પારં શક્તેઃ પ્રૌત્રમકલ્મષમ્ ॥

પરાશરાત્મજં વન્દે શુકતાતં તપોનિધિમ્ ॥૨॥

વસિષ્ઠરૂપિના પ્રપૌત્ર, શક્તિ નામના રૂપિ-
ના પૌત્ર, પરાશરના પુત્ર, શુકદેવજીના પિતા
સર્વ પાપ રહિત અને તપના ભંડારરૂપ વ્યા-
સમુનિને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૨ ॥

વ્યાસાય વિષ્ણુરૂપાય વ્યાસરૂપાય વિષ્ણવે ॥

નમો વૈવ્રહ્મવિધયે વાસિષ્ઠાય નમો નમઃ ॥૩॥

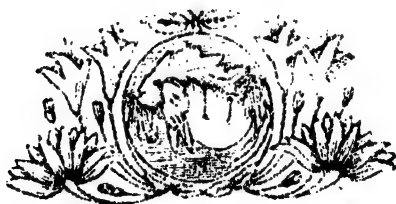
વિષ્ણુરૂપ વ્યાસને નમસ્કાર કરું છું અને

વ્યાસરૂપ વિષ્ણુને નમસ્કાર કરું છું; વસિષ્ઠ કુલમાં દિપન્ત થયેલા અને વેદનો વિભાગ કરનાર વ્યાસમુનિને વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.

અચતુર્વદનોબ્રહ્મા દિવાહુરપરોહરિઃ ॥

અખાલલોચનઃશમ્ભુ ભગવાન્વાદરાયણઃ ॥

ભગવાન વ્યાસમુનિ કેવા છે કે, ચાર મુખ સિવાય સાક્ષાત્ બ્રહ્મા છે; બે હાથાવાળા બીજા વિષ્ણુ છે, અને કપાલમાં ત્રીજા નેત્ર સિવાય સાક્ષાત્ શંકર છે. ॥ ૪ ॥

કરન્યાસ વિધી.

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः।

આત્માને શસ્ત્રો છદી શકતાં નથી અને અ-
ગ્નિ બાળી શકતો નથી, આ મંત્ર ભણીને બ-
ન્ને હાથના અંગુઠાઓનો સ્પર્શ કરીને તેને
પ્રણામ કરવા.

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः॥

‘પાણી આત્માને ભીનો કરી શકતું નથી
તથા પવન આત્માને શોષી શકતો નથી.’ આ
મંત્ર ભણીને હાથની બન્ને તર્જનીઓ (અ-
ંગુઠા પાસેની આંગળીઓ) નો સ્પર્શ કરીને
તેને નમસ્કાર કરવા. ૨

अच्छेद्यो यमदाह्यो यमक्लेद्योऽशोष्य एव च॥

‘આ આત્મા કપાય નહીં તેવો, બળાય નહીં
તેવો, ભીનો કરી શકાય નહીં તેવો અને શો-
ષાય નહીં તેવો છે,’ આ મંત્ર ભણીને હાથની

અન્ને વચલી આંગળીઓનો સ્પર્શ કરીને તેને પ્રણામ કરવા. ૩

નિત્ય સર્વગતઃ સ્થાણુરચલોઽયંસનાતનઃ ॥

‘આ આત્મા નિત્ય, સર્વવ્યાપી, સ્થીર, અચળ અને સનાતન છે.’ આ મંત્ર ભણીને હાથની અન્ને અનામિકાઓ (ટચલી આંગળીની પાસેની આંગળીઓ) નો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા. ૪

પश्य मे पार्थ रूपाणिशतशोऽथ सहस्रशः ॥

‘હિ પાર્થ! તું મારાં સેંકડો અને હજારો રૂપો જો, આ મંત્ર ભણીને હાથની અન્ને ટચલી આંગળીઓનો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા.

नानाविधानिदिव्यानिनानावर्णाकृतीनिच

‘મારાં રૂપ અનેક પ્રકારનાં, દિવ્ય તથા અનેક વર્ણ અને આકારનાં છે,’ આ મંત્ર ભણીને હાથનાં અન્ને તળિયાંનો અને પાછળના ભાગનો સ્પર્શ કરીને તેને પ્રણામ કરવા. ॥ ૬ ॥

અંગન્યાસ વિધી.

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનંદહતિપાવકઃ॥

‘આત્માને શસ્ત્રો છેદતાં નથી અને અગ્નિ બાળતો નથી,’ આ મંત્ર લાળીને હૃદયાય નમઃ એમ કહીને હાથના અગ્ર ભાગથી હૃદયનો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા. ॥ ૧ ॥

ન ચૈનં ક્લેદયન્ત્યાપો ન શોષયતિમારુતઃ॥

‘પાણી આત્માને ભીંનો કરી શકતું નથી અને પવન શોષતો નથી,’ એ મંત્ર લાળીને શિરસે સ્વાહા એમ કહીને હાથના અગ્ર ભાગથી મસ્તકનો સ્પર્શ કરવો. ॥ ૨ ॥

અચ્છેદ્યોઽયમદાહ્યોયમક્લેદ્યોઽશોષ્યૃષ્વચા॥

‘આ આત્મા કપાય નહીં તેવો, બાળાય નહીં તેવો, ભીંનો કરી શકાય નહીં તેવો અને શોષાય નહીં તેવો છે,’ આ મંત્ર લાળીને શિશ્ના-યે વચ્ચે એમ કહીને હાથના અગ્ર ભાગથી

(૩૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ચોટલીનો સ્પર્શ કરવો. ॥ ૩ ॥

નિત્યઃસર્વગતઃસ્થાનુરચલોઽયં સનાતનઃ ॥

‘આત્મા, નિત્ય, સર્વ વ્યાપી, સ્થિર, અચ-
ળ અને સનાતન છે,’ આ મંત્ર લાણી કવચાય
કું એમ કહીને બન્ને હાથની હથેલીઓ બન્ને
બાહાને અડાડીને અદ્વય વાળવી આથી કવચ
પહેરવાની લાવના થાય છે. ॥ ૪ ॥

પદ્મ મે પાર્થ રૂપાણિ શતશોઽથ સહસ્રશઃ ॥

‘હિ પાર્થ ! તું મારાં સેંકડો અને હજારો રૂ-
પો જો,’ આ મંત્ર લાણીને નેત્રત્રયાય વૌષટ્
એમ કહીને હાથના અથ્ર લાગથી બન્ને નેત્ર
નો અને ભ્રમર વચ્ચે અદ્વય રહેલા ત્રીજા
નેત્રનો સ્પર્શ કરવો. ॥ ૫ ॥

નાનાવિધાનિદિવ્યાનિનાનાવર્ણાકૃતાનિચ ॥

‘મારાં રૂપો અનેક જાતનાં, દિવ્ય, અનેક રં-
ગનાં તથા અનેક આકારનાં છે,’ આ મંત્ર લા-
ણીને અસ્ત્રાય પદ્ એમ કહી જમણે હાથ

ધ્યાન.

(૩૫)

માથા ઉપરથી ફેરવીને તેના વતી ડાબા હા-
થની હથેલીમાં તાળી વગાડવી ॥ ૬ ॥

ધ્યાન.

ૐપાર્થાયપ્રતિબોધિતાંભગવતાનારાયણેનસ્વયં
વ્યાસેનગ્રથિતાંપુરાણમુનિનામધ્યેમહાભારતે।
અદ્વૈતામૃતવર્ષિણીંભગવતીમષ્ટાદશાધ્યાયિની
મમ્બત્વામનુસન્દધામિભગવદ્ગીતેભવદ્વેષિણીમ્

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ભગવાન નારાયણે પોતે
અર્જુનને કહી દેખાડેલ છે, પુરાણ વ્યાસમુનિ-
એ મહાભારતમાં શ્લોકરૂપે રચેલ છે, અદ્વૈત
રૂપી અમૃતને વૃષ્ટિ કરનાર છે, અઢાર અધ્યા-
ય વાળી અને સંસારનો નાશ કરનારી છે, તે
હે ભગવદ્ગીતા ! હે ભગવતિ માતા ! હું ત-
મારું નિરંતર રટણ કરું છું. ॥ ૧ ॥

(૩૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

નમોઽસ્તુતેવ્યાસવિશાલબુદ્ધેફુલ્લારવિન્દા-
યતપત્રનેત્ર ॥ યેનત્વયાભારતતૈલપૂર્ણઃ પ્ર-
જ્વાલિતોજ્ઞાનમયઃપ્રદીપઃ ॥ ૨ ॥

હે વિશાલ બુદ્ધિવાળા ! હે પ્રકાશમાન નેત્ર
સરખાં લાંબા નેત્રવાળા ! હે વ્યાસમુનિ ! ત-
મને નમસ્કાર હો. જે તમે ભારતરૂપી તેલથી
સંપૂર્ણ જ્ઞાનરૂપી દીવો પ્રગટ કરેલો છે. ૨
પ્રપન્નપારિજાતાયતોત્રવૈત્રૈકપાણયે ॥

જ્ઞાનમુદ્રાયકૃષ્ણાયગીતામૃતદુહેનમઃ ॥ ૩ ॥

શરણાંગતના રક્ષણરૂપ, પરોણા અને છડી
હાથમાં રાખનારા, જ્ઞાનસ્વરૂપ તથા ગીતારૂ-
પી અમૃતનું દોહન કરનારા શ્રીકૃષ્ણ ભગવા-
ન તમોને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૩ ॥

સર્વોપનિષદોગાત્રોદોગ્ધાગોપાલનન્દનઃ ॥

પાર્યોવત્સઃસુધીર્ભોક્તાદુગ્ધંગીતાઽમૃતમહત્ ॥

સર્વ ઉપનિષદો ગાયો રૂપ છે, નંદપુત્ર દોહ-

ન કરનારા છે, અર્જુન વાછડા રૂપે દુગ્ધપાન
કરનાર છે, ગીતારૂપી મ્હોટું અમૃત દોહન
કરેલું છે અને શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિમાન પુરૂષ તેના લો-
કતા છે. ॥ ૪ ॥

वसुदेवसुतंदेवंकंसचाणूरमर्दनम् ॥

देवकीपरमानन्दंकृष्णंवन्देजगद्गुरुम् ॥५॥

વસુદેવના પુત્ર, દેવ, કંસ અને ચાણુરને
નાશ કરનાર, દેવકીના પરમ આનંદરૂપ અને
જગતના ગુરુરૂપ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને નમ-
સ્કાર કરું છું. ॥ ૫ ॥

भीष्मद्रोणतटाजयद्रथजलागांधारनिलोत्पला

शल्यग्राहवतीकूपेणबहनीकर्णेनवेलाकुला॥

अश्वत्थामाविकर्णघोरमकरादुर्योधनावर्त्तिनी

सोत्तीर्णाखलुपाण्डवैरणनदीकैवर्त्तकःकेशवः

રણસંગ્રામરૂપી નદી પાંડવો તરી ગયા તેમાં
તારનાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ હતા, તે નદીમાં
ભીષ્મદ્રોણરૂપી તટવાળી, જયદ્રથરૂપી જલ-

(૩૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

વાળી, શકુનિરૂપી નીલ કમલવાળી, શલ્યરૂપી
ઝુંડવાળી, કૃપાચાર્યરૂપી વહનવાળી, કર્ણરૂપી
અંદરના તટવાળી, અશ્વત્થામા તથા વિકર્ણ-
રૂપી ઘોર મગરવાળી, અને દુર્યોધનરૂપી વ-
મલવાળી તે નદી હતી. ॥ ૬ ॥

पाराशर्यवचः सरोजममलं गीतार्थगन्धो-
त्कटं नानाख्यानककेसरं हरिकथासम्बो-
धनाबोधितम् लोके सज्जनषट्पदरै हरहः
पेपीयमानं मुदा ॥ भूयाद्भारतपङ्कजंकलि-
मलप्रध्वंसिनः श्रेयसे ॥ ७ ॥

વ્યાસમુનિના વચનરૂપી કમળ નિર્મળ છે,
ગીતાના અર્થરૂપી ગંધે કરીને પ્રકાશમાન છે,
નાના પ્રકારનાં આખ્યાનરૂપી કેસરવાળું છે,
હરિકથારૂપી કિરણોથી પ્રકાશમાન થયેલું છે,
લોકમાં સજ્જનરૂપી ભ્રમરાઓએ રોજ વા-
રંવાર હર્ષથી પાન કરેલું છે, કલિયુગના પા-
પરૂપી મેલને નાશ કરનારું છે અથવા કલેશ-

રૂપી મેલને નાશ કરનાર છે, તે ભારતરૂપી
કમળ અમારું કલ્યાણ કરે. ॥ ૭ ॥

મૂકં કરોતિવાચાલં પંગુલઙ્ઘ્યતોગિરિમ્ ॥
યત્કૃપાતમહંવન્દેપરમાનન્દમાધવમ્ ॥૮॥

જે ભગવાનની કૃપા મુંગાને પણ વાણીથી
પરિપૂર્ણ કરે છે અને પાંગળાને પણ પર્વતનું
ઉદ્ધાધન કરાવે છે તે પરમાનન્દ માધવને હું
નમસ્કાર કરું છું ॥ ૮ ॥

યંબ્રહ્માવરુણેંદ્રરુદ્રમરુતઃસ્તુન્વન્તિદિવ્યૈસ્તવૈ-
ર્વદૈઃસાક્ષપદક્રમોપનિષદૈર્ગાયન્તિ યં સામગાઃ
ધ્યાનાઽવસ્થિતતદ્ગતેનમનસાપશ્યંતિયંયોગિને
યસ્યાન્તંનવિદુઃસુરાસુરગણાદેવાયતસ્મૈનમઃ૯

બ્રહ્મા, વરુણ, ઈન્દ્ર, રુદ્ર અને મરુત જે પ-
રમેશ્વરની સ્તુતિ દિવ્ય સ્તોત્રોવડે કરેછે, તથા
સામગાન કરનારા પુરુષો અંગ, પદ કમ અને
ઉપનિષદો સહિત વેદોવડે જે પરમેશ્વરનું

(૪૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ગાન કરેછે તથા યોગી પુરૂષો ધ્યાનમાં તત્પર
એવા મનવડે જે પરમાત્માને જીએ છે તથા
સુર અને અસુરના સમૂહો જેનો પાર પામતા
નથી તે પરમાત્માને નમસ્કાર કરું છું. ॥૬॥

॥ इति ध्यानम् ॥

અથ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પ્રારંભ.

॥ શ્રીર્જયતિ ॥

પ્રણમ્ય પરમાત્માનં કૃષ્ણં રામાનુંજં ગુરુમ્ ॥
ગીતાવ્યાખ્યામહંકુર્વે ગીતામૃતતરંગિણીમ્ ?

॥ અધ્યાય ૧ ॥

ધૃતરાષ્ટ્ર ઉવાચ ।

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે સમવેતા યુયુત્સવઃ ।
મામકાઃ પાંડવાશ્ચૈવ કિમકુર્વત સંજય ॥

જ્યારે કુરુક્ષેત્રમાં દુર્યોધનાદિક ધૃતરાષ્ટ્રના
પુત્ર અને પાંડુપુત્ર યુધિષ્ઠિરાદિક પોતપો-
તાનું સૈન્ય લઈ યુદ્ધને વાસ્તે તૈયાર થયા
ત્યારે હસ્તિનાપુરમાં ધૃતરાષ્ટ્ર સંજયને પૂછે
છે કે—હે સંજય ! ધર્મસ્થળ ? કુરુક્ષેત્રમાં યુ-

૧ કુરુક્ષેત્રને ધર્મક્ષેત્ર એટલા માટે કહે છે કે એ
પ્રદેશમાં બુદ્ધિ પવિત્ર થાય છે એવી લૌકિક હતી.

હાની ઇચ્છાથી એકઠા થયેલા મારા પુત્ર અને
પાંડુના પુત્ર ત્યાં શું કરેછે તે કહો ? ॥ ૧ ॥

સંજય ઉવાચ ।

દૃષ્ટ્વા તુ પાંડવાનીકં વ્યૂઠં દુર્યોધનસ્તદા ।
આચાર્યમુપસંગમ્ય રાજા વચનમબ્રવીત્ ।
પર્યૈતાં પાંડુપુત્રાણામાચાર્ય મહર્તાં ચમૂમ્ ।
વ્યૂઠાં દ્રુપદપુત્રેણ તવ શિષ્યેણ ધીમતા ॥

એ પ્રકારે ધૃતરાષ્ટ્રનાં વચન સાંભળીને
સંજય કહેછે કે હે રાજન્ ! દુર્યોધન વ્યૂહ
રચના યુક્ત પાંડવનું સૈન્ય જોઈને દ્રોણાચા-
ર્યની પાસે જઈ એમ કહેવા લાગ્યો કે, હે
આચાર્ય ! બુદ્ધિમાન અને તમારો શિષ્ય,
દ્રુપદનો પુત્ર ધૃષ્ટદ્યુમ્ન એણે યથાયોગ્ય સ્થા-
નો પર વ્યૂહ રચનામાં ગોઠવેલી પાંડુપુત્રોની
સર્વોત્તમ સેના જુવો. ૨-૩

અમ્મ શૂરા મહેષ્વાસા भीमार्जुनसमायुधि ।

યુયુધાનો વિરાટશ્ચ દ્રુપદશ્ચ મહારથઃ ॥

આ સૈન્યમાં યુદ્ધ કરવામાં ભીમ અને અર્જુનના સમાન મોટા ધનુષધારી યુયુધન, વિરાટ, અને મહારથી દ્રુપદ છે. ॥ ૪ ॥

**ધૃષ્ટકેતુશ્ચેકિતાનઃ કાશિરાજશ્ચ વીર્યવાન્ ।
પુરુજિત્કુંતિભોજશ્ચ શૈબ્યશ્ચ નરપુંગવઃ ॥**

ધૃષ્ટકેતુ, ચેકિતાન, યજ્ઞવાન કાશીરાજ તથા પુરુજિત, કુંતિભોજ અને નરોમાં શ્રેષ્ઠ એવો શૈબ્ય રાજા છે. ॥ ૫ ॥

**યુધામન્યુશ્ચ વિક્રાંત ઉત્તમૌજાશ્ચવીર્યવાન્ ।
સૌભદ્રો દ્રૌપદેયાશ્ચ મર્વ એવ મહારથાઃ ॥**

વળી અતિ પરાક્રમી યુધામન્યુ, અતિ યજ્ઞવાન ઉત્તમૌજા, અભિમન્યુ અને દ્રૌપદીના પાંચે મહારથી પુત્રો છે. ॥ ૬ ॥

**અસ્માકં તુ વિશિષ્ટાયેતાન્નિવોધદ્વિજોત્તમ ।
નાયકા મમ સૈન્યસ્ય સંગ્રાર્યતાન્બ્રવીમિ તે ॥**

હું દ્વિજોત્તમ ! મારા સૈન્યના જે જે શ્રેષ્ઠ
સેનાપતિ છે તેમનાં નામ આપને જાણુવા મા-
ટે ઠહું છું. ૭

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिजयः ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥

મારા સૈન્યમાંના એક આપ મુખ્યછો અને
ભીષ્મ, કર્ણ, સંગ્રામને જીતે એવા કૃપાચાર્ય,
અશ્વત્થામા, વિકર્ણ અને ભૂરિશ્રવા છે. ૮ ।

अन्ये च बहवः शूरामर्दर्थे त्यक्तजीविताः ।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥

એ વિના ખીજા શૂરવીરો મારેવાસ્તે જીવને
ત્યાગે એવા છે અને નાના પ્રકારનાં શસ્ત્રોથી
પ્રહાર કરનાર સર્વે યુદ્ધમાં જાહુ ચતુર છે. ૯

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥

મારું સૈન્ય ભીષ્મથી સચવાય છે તેથી

અસમર્થ છે, અને તેમનું સૈન્ય ભીમથી
સચવાયું છે તેથી બળિષ્ઠ છે; કારણકે ભીષ્મ
ઉભય પક્ષવાળા છે. ॥ ૧૦ ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
भीष्ममेवाभिरक्षंतु भवंतः सर्व एव हि ॥

માટે તમે સર્વ નાકાના ઉપર યથાયોગ્ય
ભાગોમાં ગોઠવાઈને ઉભા રહી નિશ્ચય કરીને
ભીષ્મનું જ રક્ષણ કરો. ॥ ૧૧ ॥

तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।
सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखंदध्मौप्रतापवान् ॥

એવું સાલજીને મોટા પ્રતાપી, કૌરવમાં
વૃદ્ધ ભીષ્મે, દુર્યોધનને હર્ષ ઉત્પન્ન કરતે
કરતે ઉચ્ચે સ્વરે સિંહનાદ જેવી ગર્જના કરી
શબ્દ વગાડ્યો. ॥ ૧૨ ॥

ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
सहसैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तुमुखोऽभवत् ॥

ત્યારે શંખ, ભેરી, તાસાં, નગારાં અને
ભુસીંગાં એકજ સમયે વાગવા માંડ્યાં તેથી
શબ્દ મહાન મિશ્રિત થયો. ॥ ૧૩ ॥

તતઃ શ્વેતૈર્હયૈર્યુક્તે મહતિ સ્યન્દને સ્થિતૌ ।
માધવઃ પાંડવશ્ચૈવ દિવ્યૌ શંખૌ પ્રદધ્મતુઃ ॥

પછી જેને શ્વેત ઘોડા જોડ્યા છે એવા શ્રેષ્ઠ
રથમાં બેઠેલા શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન દિવ્ય
શંખોથી નાદ કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૪ ॥

પાંચજન્યં હૃષીકેશો દેવદત્તં ધનંજયઃ ।
પૌંડ્રં દધ્મૌ મહાશંખં ભીમકર્મા વૃકોદરઃ ॥

શ્રી કૃષ્ણ, પાંચજન્મ તથા અર્જુન, દેવદત્ત
અને ભયંકર કામ કરવાવાળા ભીમ પૌંડ્ર ના-
મનો શંખ વગાડવા માંડ્યા. ॥ ૧૫ ॥

અનંતવિજયં રાજા કુંતીપુત્રો યુધિષ્ઠિરઃ ।
નકુલઃ સહદેવશ્ચ સુઘોષ-મણિપુષ્પકૌ ॥

કુન્તિના પુત્ર યુધિષ્ઠિર અનંતવિજય નામ-

નો શંખ અને નકુળ સહદેવ સુધોષ અને
મણિપુષ્પ નામના શંખ વગાડવા મંડયા. ૧૬

કાશ્યશ્ચ પરમેષ્વાસઃ શિખંદી ચ મહારથઃ ।
ધૃષ્ટદ્યુમ્નો વિરાટશ્ચ સાત્યકિશ્રાપરાજિતઃ ॥

શ્રેષ્ઠ ધનુષવાળો કાશીરાજ મહારથી શી-
ખંડી, ધૃષ્ટદ્યુમ્ન, વિરાટ અને શત્રુથી ન જી-
તાય એવો સાત્યકિ. ॥ ૧૭ ॥

દ્રુપદો દ્રૌપદેયાશ્ચ સર્વશઃ પૃથિવીપતે ।
સૌભદ્રશ્ચમહાબાહુઃસંસ્થાન્દધ્મુઃપૃથક્પૃથક્ ॥

રાજા દ્રુપદ, સર્વ દ્રૌપદીના પુત્ર અને મહા-
બાહુ અભિમન્યુ એ સંઘના પૃથ્વીનાથ ! જુ-
દા જુદા શંખ વગાડવા લાગ્યા. ॥ ૧૮ ॥

સ ઘોષો ધાર્તરાષ્ટ્રાણાં હૃદયાનિવ્યદારયત્ ।
નભશ્ચ પૃથિવીં ચૈવ તુલ્લો વ્યનુનાદયન્ ॥

તેથી મિશ્રિત મોટો ઘોષ આકાશ તથા
પૃથ્વીને ભરી દેતો ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોનું હૃદય

ચીરવા લાગ્યો. ॥ ૧૯ ॥

અથવ્યવસ્થિતાન્દૃષ્ટ્વાધાર્તરાષ્ટ્રાન્કપિધ્વજઃ ।
પ્રવૃત્તે શસ્ત્રસંપાતે ધનુરુદ્યમ્ય પાંડવઃ ॥
હૃષીકેશં તદા વાક્યમિદમાહ મહીપતે ।

અર્જુન ઉવાચ ।

સેનયોરુભયોર્મધ્યે રથં સ્થાપય મેઽચ્ચુત ॥

હે મહીપતે ! જ્યારે લડાઈ શરૂ થવાનો સ-
મય થયો ત્યારે ઠપિધ્વજ અર્જુન, તમારા
પુત્રોને યુદ્ધ માટે ઉભેલા જોઈને ધનુષ ઉંચું
ઠરી શ્રી કૃષ્ણને કહેછે કે-હે અચ્યુત ! મારા
રથને ખન્ને સૈન્યના મધ્યમાં સ્થાપિત કરો
(ઉભો કરો.) ॥ ૨૦-૨૧ ॥

ચાવદેતાન્નિરીક્ષેઽહંયોદ્ધુકામાનવસ્થિતાન્ ।
કૈર્મયા સહ યોદ્ધવ્યમસ્મિન્નૃણસમુદયમે ॥

કે હું પ્રથમ યુદ્ધની ઇચ્છાથી બિલા રહેલા
ને જોઉં; કેમકે આ રણક્ષેત્રમાં મારે કોની

આથે યુદ્ધ કરવું યોગ્ય છે તે જાણવું જોઈએ.
 યોત્સ્યમાનૌ નૌ વેણેઽહં ય ઇતેઽન્ન સમાગતાઃ ।
 ધાર્તરાષ્ટ્રસ્ય દુર્બુદ્ધેર્યુદ્ધે પ્રિયચિકીર્ષવઃ ॥

દુર્બુદ્ધિવાળા ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધનનું
 યુદ્ધમાં પ્રિય ઇચ્છનાર જે બધા અહીં એકઠા
 થયા છે તે યુદ્ધ કરનારાઓને પણ જોઈ. ૨૩

સંજય ઉવાચ ।

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
 सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥
 भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
 उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान् रुनितैः ॥

સંજય ધૃતરાષ્ટ્રને કહે છે કે હે ભારત ! અ-
 ભુતના કદાચી શ્રીકૃષ્ણે ખન્ને સૈન્યના વચ-
 માં બીષ્મ, દ્રોણાચાર્ય અને સર્વ રાજાઓની
 સામે શ્રેષ્ઠ રથ સ્થાપિત કરીને કહ્યું કે હે પા-

(૫૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અર્થઃ આ એકઠા થએલા કુરૂવંશીઓને જુવો.

તત્રાપશ્યત્સ્થિતાન્પાર્થઃપિતૃનથાપિતામહાન્ ।
 આચાર્યાન્માતુલાન્ભ્રાતૃન્પુત્રાન્પૌત્રાંસર્વી-
 સ્તયાશ્વજુરાન્સુહૃદશ્ચૈવ સેનયોરુભયોરપિ ॥
 તાન્સમીક્ષ્યસકૌતેયઃસર્વાન્બંધૂનવસ્થિતાન્ ।
 કૃપયા પરયાવિષ્ઠો વિષીદન્નિદમબ્રવીત્ ॥

શ્રી કૃષ્ણના કહેવા ઉપરથી એ રણમાં ઉભા
 થએલા અર્જુન પિતૃ (પિતાસમાન ભૂરિશ્ર-
 વાદિક ઠાઠા,) પિતામહ (ભીષ્મ સોમદત્તા-
 દિક,) આચાર્ય (દ્રોણાચાર્યાદિક), મામા (શ-
 કુનિ શાલ્વાદિક), બ્રાતા (દુર્યોધનાદિક), પુત્ર
 (દ્રૌપદીને પાંચેના થએલા પાંચ,) પૌત્ર (લ-
 ક્ષ્મણાદિકોના પુત્ર,) તથા સખા (અશ્વત્થામા
 જયદ્રથાદિક) શ્વસુર (દ્રુપદાદિક), અને સુહૃદ
 (કૃતવર્માદિક,) એમને જોવા લાગ્યા. એમ
 જાનને સૈન્યમાં એ સર્વ જાંધુઓને જોઈ. ૨૭

અર્જુન ઉવાચ ।

દૃષ્ટ્વં સ્વજનં કૃષ્ણ યુયુત્સું સમુપસ્થિતમ્ ।
સીદંતિ મમ ગાત્રાણિ મુખં ચપરિશુષ્યતિ ॥
વેપથુશ્ચ શરીરે મે રોમહર્ષશ્ચ જાયતે ।
માંઢીવં સંમતે હસ્તાચ્ચક્ ચૈવપરિદહ્યતે ॥

અર્જુન અતિ દયાને લીધે ખેદ યુક્ત થતાં
ખેલવા લાગ્યા. અર્જુન કહેછે કે હે કૃષ્ણ !
યુદ્ધની ઇચ્છાવાળા ઉભેલા સ્વજનોને બેઠને
મોરાં ગાત્ર શિથિલ થાયછે, મુખ સુકાયછે,
તથા માંડું શરીર કંપેછે અને રૂવાં ઠેસાં
થાયછે, હાથમાંથી ગાંડીવ ધનુષ પડી જાયછે,
ત્વચા ઘણી ખળેછે. ॥૨૮-૨૯॥

ન ચ શક્તોમ્યવસ્થાતુંભ્રમતીવ ચ મેમનઃ ।
નિમિત્તાનિચપ્શ્યામિ વિપરીતાનિકેશવ ॥

મને ઉભા રહેવાની શક્તિ નથી ને માંડું
મન ભ્રમિત થાયછે. હે કેશવ ! નિમિત્ત પણ

(૫૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

વિપરીત દેખું છું. ॥૩૦॥

ન ચ શ્રેયોઽનુપશ્યામિહત્વા સ્વજનમાહવે ।

નકાંક્ષે વિજયંકૃષ્ણનચ રાજ્યંસુખાનિ ચ॥

અને સ્વજનને સંગ્રામમાં મારીને કલ્યાણ
પણ ભોતો નથી. હે કૃષ્ણ ! હું વિજય તથા
રાજ્યસુખને ચ્હાતો નથી. ॥ ૩૧ ॥

કિંનોરાજ્યેન ગોવિંદ કિંભોગૈર્જીવિતેન વા ।

યેષામર્થે કાંક્ષિતંનોરાજ્યંભોગાઃસુખાનિચ॥

હે ગોવિંદ ! મારે રાજ્યથી, ભોગથી ને
જીવવાથી શું પ્રયોજન છે ? જેના માટે ભોગ
સુખ અને રાજ્ય ચ્હાતો હતો ॥ ૩૨ ॥

તદ્દમેઽવસ્થિતાયુદ્ધેપ્રાણાંસ્ત્યક્ત્સાધનાનિચ ।

આચાર્યાઃપિતરઃપુત્રાસ્તથૈવચપિતામહાઃ૩૩

તેઓ આ પ્રાણનો અને ધનનો ત્યાગ કરી
યુદ્ધમાં ઉભા છે. આ સર્વ મારા આચાર્ય
પિતા તુલ્ય ઠાઠા, પુત્ર તેમજ પિતામહ. ૩૩

માતુલાઃશ્વશુરાઃપૌત્રાઃશ્યાલાઃસંબંધિનસ્તથા
 एताभहंतुमिच्छामिघ्ननोऽपिमधुसूदन॥૩૪॥

મામા, સસરા, પૌત્ર અને સાળા વગેરે સં-
 બંધી ઉલાછે હે મધુસૂદન ! એ મને મારતા
 હોય તો ભલે મારે. ॥ ૩૪ ॥

अपित्रैलोक्यराज्यस्यहेतोःकिंनुमहीकृते ।
 निहत्यधार्तराष्ट्राक्षःकाप्रीतिःस्याज्जनार्दन ।

તથાપિ ત્રણ ૧ લોકના રાજ્ય માટે પણ
 તેમને હું મારવાની ઇચ્છા કરતો નથી તો,
 પૃથ્વીને માટે કેમ માફ ? હે જનાર્દન ! ધૃત-
 રાષ્ટ્રના પુત્રોને મારી મને શી પ્રસન્નતા થશે ?

पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ।
 तस्मात्तार्हावयंहंतुंधार्तराष्ट्रान्स्वबांधवान् ।
 स्वजनंहिकथंहत्वासुखिनःस्याममाधव ३६

ત્રણ લોક એટલે સ્વર્ગલોક, મૃત્યુલોક અને
 પાતાળલોક.

એ આતતાયીને ૧૫ણુ મારવાથી મને પાપજ
લાગશે તેથી મારા બંધુ ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને
મારવાને હું યોગ્ય નથી, કારણ કે હે માધવ
સ્વજનને મારી અમે શી રીતે સુખી થઈ-
એ. ॥ ૩૬ ॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥
कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्मित्रतितुम् ।
कुलक्षयकृतंदोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३८ ॥

હે જનાર્દન ! લોભે કરીને ભ્રષ્ટ ચિત્તવાળા
દુર્યોધનાદિક કુળક્ષય કરવાના દોષને અને
મિત્રદ્રોહના પાપને ન જુએ તોપણ કુળ ના-
શનો દોષ સમજનાર આપણે આ પાપથી
નિવૃત્ત થવાનું કેમ ન જાણવું જોઈએ ? ૩૮

૧ લ્હાય લગાડે, ઝેરદે, ખેતર તથા સ્ત્રી તથા ધન
લઈ લે તથા હાથમાં હથીયાર લઈ સામા થાય,
એ છ દોષવાળા મનુષ્યો આતતાયી કહેવાય છે.

કુલક્ષયેપ્રણશ્યંતિકુલધર્માઃસનાતનાઃ ।

ધર્મેનષ્ટ્રેકુલંકૃત્સ્નમધર્મોઽભિભવસ્યુત્તા ॥ ૩૯ ॥

કુળનો નાશ થવાથી સનાતન કુળના ધર્મ નાશ પામે છે અને ધર્મનાશથી સર્વ કુળને અધર્મ છતી લેછે એટલે કુળને અપ્રતિષ્ઠિત કરી નાંખે છે. ॥ ૩૯ ॥

અધર્માભિભવાત્કૃષ્ણપ્રદુષ્યંતિકુલસ્ત્રિયઃ ।

સ્ત્રીષુ દુષ્ટાસુ વાર્ષ્ણેયજાયતેવર્ણસંકરઃ ૪૦

હે કૃષ્ણ ! અધર્મે કરી કુળની અપ્રતિષ્ઠા થવાથી કુળની સ્ત્રીઓ દુષ્ટ થાયછે, હે વૃષ્ણિ-વંશોદ્ધત ! તે દુષ્ટ સ્ત્રીઓમાં વર્ણસંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે ॥ ૪૦ ॥

સંકરો નરકાયૈવ કુલધ્રાનાં કુલસ્ય ચ ॥

પતંતિ પિતરોત્તેષાં લુપ્તપિંદોદકાક્રિયાઃ ૪૧

અને વર્ણસંકર પ્રજા કુળને તથા કુળના નાશ કરનારને નરકમાં મોકલનાર છે. કારણકે પિતૃ પિંડ તથા તર્પણ ક્રિયા વિના તેમના

(૫૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પિતૃઓ નરકમાં પડે છે. ॥ ૪૧ ॥

દોષેરેતૈઃ લગ્નાના ણસંકરકારકઃ ।

ઉત્સાર્યંતે જાતિધર્માઃકુલધર્માશ્ચ શાશ્વતાઃ ॥

જે કુલધાતી છે તેમના વર્ણસંકરકારક દોષે
કરી જાતિધર્મ અને સનાતન કુળધર્મ નાશ
પામે છે. ॥ ૪૨ ॥

ઉત્સન્નકુલધર્માણાં મનુષ્યાણાં જનાર્દન ।

નરકે નિયતં વાસો ભવતીત્યનુશ્રુમ ૪૩

હે જનાર્દન ! જેનું કુળ નાશ થયું તે માણસો
ને અવશ્ય નરકવાસ થાય છે, એવું સાંભ-
ળીએ છીએ. ॥ ૪૩ ॥

અહો વત મહત્પાપં કર્તું વ્યવસિતાવયમ્ ।

યદ્રાજ્યસુખલોભેન હંતું સ્વજનમુચ્યતાઃ ૪૪

અહો ! અમે મોટું પાપ કરવાનો ઉદ્ધમ કરી-
એ છીએ કેમકે રાજ્યસુખના લોભે કરીને
સ્વજનોને મારવાને તૈયાર થયા છીએ ॥ ૪૪ ॥

યાદિ મામત્રતાંકા મશસ્ત્રં શસ્ત્રપાણયઃ ।

ધાર્તરાષ્ટ્રારણે હન્યુસ્તન્મે ક્ષેમતરં ભવેત્ ૪૫.

હાથમાં શસ્ત્ર લીધેલાં એવા ધૃતરાષ્ટ્રના પુ-
ત્ર શસ્ત્ર વિનાના તથા સામા નહિ થનાર એવા
મને રણમાં મારશે તો તે મને અતિ કલ્યા-
ણકારક છે. ॥ ૪૫ ॥

સંજય ઉવાચ ।

एवमुक्त्वाऽर्जुनःसंख्ये रथोपस्थ उपाविशत्

विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्गमानसः ॥

ધૃતરાષ્ટ્રને સંજય કહે છે કે, સંગ્રામમાં અ-
ર્જુન એવું કહી, બાણસહિત ધનુષ નાખી
દહને શોક વ્યાકુળ થએલો. પછાડી જઈ રથ-
માં બેશી રહ્યો. ॥ ૪૬ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीता उपनिषत्सु ब्रह्मावधारणा

योगશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ડર્જુનવિ-

ષાદયોગોનામપ્રથમોઽધ્યાયઃ ॥૧॥

॥ અધ્યાયે પહેલો સમાપ્ત. ॥

અધ્યાય ૨ જો.

સંજય ઉવાચ ।

તં તથા કૃપયાવિષ્ટમશ્રુપૂર્ણાકુલેક્ષણમ્ ।

વિષીદંતમિદં વાક્યમુવાચ મધુસૂદનઃ ॥૧॥

સંજય કહે છે કે;—દયાથી દીન થઈ ગયેલા, જેની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ ગયાં છે એવા, તથા શોકથી નરમ થઈ ગયેલા અર્જુનને મધુસૂદને એટલે શ્રીકૃષ્ણે આ પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

કુતસ્ત્વા કશ્મલમિદં વિષમે સમુપસ્થિતમ્ ।

અનાર્યજુષ્ટમસ્વર્ગ્યમકીર્તિકરમર્જુન ॥ ૨ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે કે;—હો અર્જુન ! આવા વિષમ સમયમાં આવું નાહિંમતપણું કે જેને આર્ય લોકો ધિક્કારે છે, જે સ્વર્ગપ્રાપ્તિ ને આડે આવનાર છે, અને જે અપકીર્તિ ક-

રનાર છે તે તારામાં ક્યાંથી આવ્યું ? ॥ ૨ ॥

કૈવ્યં મા સ્વ ગમઃ પાર્થ નૈતસ્વય્યુપપદ્યતે ।

સુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોતિષ્ઠ પરંતપ ॥ ૩ ॥

હે પાર્થ ! આવું કાયરપણું કર નહિ. એ તારે માટે યોગ્ય નથી. હે શત્રુને જીતવાવાળા ! તારા મનની આ દુર્બળતા તજી દઈ તું ઉભો થઈ જા. ॥ ૩ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

કથંભીષ્મમહંસંખ્યે દ્રોણં ચ મધુસૂદન ।

ઇષુભિઃ પ્રતિયોત્સ્યામિપૂજાર્હવરિસૂદન ૪

અર્જુન કહે છે કે, - હે મધુસૂદન, હે શત્રુનો નાશ કરનાર ! પૂજ્ય એવા ભીષ્મ તથા દ્રોણની સાથે હું બાણથી કેમ યુદ્ધ કરું ? ॥ ૪ ॥

ગુરુનહત્વા હિમહાનુભાવાન્ શ્રેયોભોક્તું મૈ-

શ્યમપીઠલોકે । હત્વાર્થકામાંસ્તુગુરુનિહૈવ

મુંજીય મોર્ગાન્ રુધિરપ્રદિગ્ધાન્ ॥ ૫ ॥

(૬૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આવા મહા પ્રભાવવાળા ગુરૂઓને હણવા કરતાં આ લોકમાં લીખ માગીને ખાવું એ વધારે સારું છે. સ્વાર્થના લોકી આ ગુરૂઓને મારવાથી તો રૂઢિરથી ખરડાએલા લોગ હું લોગવું. ॥ ૫ ॥

न चैतद्विद्यः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नोजयेयुः । यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥

વળી આપણે જાણુતા નથી કે આપણામાંથી વધારે બળવાન કોણ છે ? કદાચ અમે જીતીશું કે તેઓ જીતશે; જેમને મારીને અમે જીવવાની ઇચ્છા રાખીએ નહિ તે આ ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો સામે આવીને ઉભા છે. ॥ ૬ ॥

कार्पण्यदोषोप तस्वभावः पृच्छामित्वां धर्मं समूहचेताः । यच्छूयः स्यान्निश्चितं ब्रूहितन्मे शिष्यस्तेऽहं शधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ ७ ॥

હીનતાના દોષને લીધે મારો સ્વભાવ નરમ થઈ ગયો છે અને મારું મન ધર્મ વિષયમાં મૂઠ બની ગયું છે. તેથી હું તમને પુછું છું કે મારે માટે કલ્યાણહાયક શું છે તે નિશ્ચય કરીને મને કહો. હું તમારો શિષ્ય છું, મને ઉપદેશ આપો. ॥ ૭ ॥

नहि प्रपश्यामि ममानुपद्याद्यच्छोकमुच्छो-
षणमिन्द्रियाणाम् । अवाप्यभूमावसपत्नमृद्धं
राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

સર્વ સમૃદ્ધિ યુક્ત આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય તથા દેવોનું પણ મને આધિપત્ય મળે તો પણ ઇન્દ્રિયોનું શોષણ કરનાર મારા હૃદયનો આ શોક મટે એવો ઉપાય મને જણાતો નથી.

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः ।

न योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ९

(૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સંજય કહે છે કે;—હે શત્રુઓને જીતનાર
ધૃતરાષ્ટ્ર ! આ પ્રમાણે હૃષીકેશને એટલે
શ્રીકૃષ્ણને કહેતાં અર્જુન બોલ્યો કે “ હે
ગોવિંદ ! હું યુદ્ધ નહિ કરું.” એમ કહી પ-
છી ચુપ રહ્યો. ॥ ૯ ॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्येविषीदंतमिदंवचः ॥ १० ॥

પછી હે ભરંતવંશી! ધૃતરાષ્ટ્ર! ભગવાને હ-
સીને બે સૈન્યની વચ્ચે ઉભા રહી આ પ્રમા-
ણે ખેદ કરનાર અર્જુનને નીચે પ્રમાણે વચન
કહ્યાં. ॥ ૧૦ ॥

भगवानुवाच ।

अशौच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।
गतासूनगतासूंश्च नानुशोचंतिपण्डिताः ११

શ્રી ભગવાન કહે છે કે;—જેનો શોક કરવા
યોગ્ય નથી તેઓને માટે તું શોક કરે છે અ-

ને પંડિતાઈની વાતો કરે છે, જ્ઞાની માણસો
મુએલા તેમજ જીવતાઓનો શોઠ કરતા
નથી. ॥ ૧૧ ॥

નત્વેવાહં જાતુ નાસં નત્વંનેમેજનાધિપાઃ ।
નૈવૈવનયવિષ્યામઃ સર્વેવયમતઃપરમ્ ॥૧૨॥

તું અથવા તો હું કે આ રાજાઓ આગળ
કોઈવાર નહોતા એમ નથી; અને હવે પછી
આપણે સઘળા નહિ હોઈએ એવું પણ
નથી. ॥ ૧૨ ॥

દેહિમોઽસ્મિન્યથા દેહેકૌમારંયૌવનંજરા ।
તથા દેહાંતરમાર્તિર્ધીરસ્તત્રનમુદ્યતિ ॥૧૩॥

શરીરમાં રહેનાર જીવાત્માને જેમ આ દેહ-
માં જાળપણ, જીવાની તથા ઘડપણ આવે છે
તેમજ તેને આ દેહમાંથી ગયા પછી બીજો
દેહ પણ પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી જીવિમાન મ-
નુષ્ય તેનો શોઠ કરતો નથી. ॥ ૧૩ ॥

માત્રાસ્પર્શાસ્તુકૌતેયશીતોષ્ણસુખદુઃખદાઃ ।
આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્તાંસ્તિતિક્ષસ્વભારત

હે કુંતાના પુત્ર ! ટાઢ, તાપ, સુખ તથા
દુઃખ એ સૌ ઇન્દ્રિયોના સંબંધથી થાય છે
તે આવે છે અને જાય છે અને અનિત્ય છે
માટે હે ભારત ! તને તું સહન કર. ॥ ૧૪ ॥

યં हि न व्यथयंत्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

સમદુઃખસુખંધીરંસોઽમૃતત્વાયકલ્પતે ૧૫

હે પુરુષશ્રેષ્ઠ અર્જુન ! જે મનુષ્યને એ સૌ
પીડા કરતાં નથી તથા જેને સુખ દુઃખ સ-
માન છે અને જે ધીરજવાળો છે તે અમર
થવાને યોગ્ય છે. ॥ ૧૫ ॥

नासतोविद्यते भावो नाभावोविद्यतेसतः ।

उभयोरपिदृष्टौऽतस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

જે અસત્ છે તે સત્ થતું નથી; અને સત્
તે અસત્ થતું નથી; તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ આ

અનેના તત્ત્વજ્ઞાનનો નિશ્ચય કર્યો છે. ૧૬

અવિનાશિતુ તદ્વિદ્ધે येन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥

જે સર્વમાં વ્યાપ્ત છે તે વિનાશ રહિત છે એમ જાણુ, અને જેનો નાશ થઈ શકે એમ નથી તેનો નાશ કરવાને કોઈ શક્તિમાન નથી. ૧૭

अतवन्त इमे देहानित्यस्योक्ताःशरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्यतस्माद्युद्धयस्वभारता॥

શરીરમાં રહેનાર જીવાત્મા નિત્ય અવિનાશી અને ન સમજી શકાય એવો છે. તેનાં આ શરીર સર્વ નાશવંત છે માટે હે ભરત-વંશી અભ્યુત્થાન ! તું યુદ્ધ કર. ॥ ૧૮ ॥

यएनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौतौनविजानीतोनायं हन्तिनहन्यते। ૧૯

એને (જીવાત્માને) જે કોઈ મારનાર અ-

થવા મરનાર માને છે તે જાને વાન માનના-
રા અજ્ઞાન છે, કારણકે તે મારતો નથી ને તે
મરતો પણ નથી. ॥ ૧૯ ॥

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિન્નાયં મૃત્વા
ભવિતાવાન મૂયઃ । અજોનિત્યઃશાશ્વતોઽયં
પુરાણો ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥૨૦॥

તે કદી જન્મતો નથી તેમ મરતો પણ ન-
થી તે એક વખત થઈ ને પછી બિંધ્યામાં
થવાનો નથી એમ પણ નથી; તે અજન્મા,
નિત્ય, સતત અને પ્રાચીન છે. શરીરનો નાશ
થતાં તેનો નાશ થતો નથી. ॥ ૨૦ ॥

વેદાવિનાશિનં નિત્યં ય એનમજમઠ્યયમ્ ।
કથંસ પુરુષઃપાર્યકં ઘાતયતિ હન્તિકમ્ ૨ ?

હે પાર્થ ! (ત્યારે કહે કે) અવિનાશી નિ-
ત્ય, જન્મ વિનાનો, વધઘટ વિનાનો એવા તે
આત્માને જે મનુષ્ય બાણે છે તે કોને મારે

છે અથવા મરણે છે ૬ ॥ ૨૧ ॥

વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથાવિહાય નવાનિ ગૃ-
હ્નાતિનરોઽપરાણિ । તથા શરીરાણિવિહાય
જીર્ણાન્યન્યાનિસંયાતિ નવાનિ દેહી ॥ ૨૨ ॥

જેમ મનુષ્ય અર્થુ વસ્ત્ર તથા હાથને નવાં વ-
સ્ત્ર ધારણુ કરે છે, તેમ અત્મા અર્થુ દેહને
છોડી હાથને નવા દેહને ધારણુ કરે છે. ૨૨

નૈનં છિંદંતિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ ।

ન ચૈનં ક્લેદયંત્યાપો ન શોષયતિ મારુતઃ ॥ ૨૩ ॥

શસ્ત્ર તેને છેદી શકતાં નથી, અગ્નિ તેને
આળી શકતો નથી, પાણી તેને પલાળી શક-
તું નથી અને વાયુ તેને શોષી શકતો ન-
થી. ॥ ૨૩ ॥

અચ્છેદ્યોઽયમદાહ્યોઽયમક્લેદ્યોઽશોષ્યપવચ ।

નિત્યઃસર્વગતઃસ્થાનુરચલોઽયં સમાત્મનઃ ॥

તે નહિ છેદાય એવો, બળે નહિ તેવો ય-

(૬૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

લગી શકે નહિ તેવો અને શોધાય નહિ તેવો,
નિત્ય સર્વવ્યાપ્ત, એકજ રૂપવાળો, અચળ
અને સર્વથી જુનો છે. ॥ ૨૪ ॥

अव्यक्तोऽयमचित्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते
तस्मादेवंविदित्वेन नानुशोचितुमर्हसि । २५ ।

તે ન દેખી શકાય તેવો, ન સમજી શકાય
તેવો અને બદલાય નહિ તેવો કહેવાય છે,
તેથી તેને એવો જાણીને એનો શોધ કરવો
તને ઘટતો નથી. ॥ ૨૫ ॥

अथचैनन्नित्यजातं नित्यं वामन्यसे मृतम् ।
तथापि त्वंमहाबाहो नैनंशोचितुमर्हसि २६

• હે મહાબાહુ અર્જુન ! જો તું એમ માનતો
હોય કે એ હંમેશા જન્મ લે છે અને હંમેશ
મરણ પામે છે તોપણ તારે શોધ કરવો
ચોખ્ખો નથી. ॥ ૨૬ ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

તસ્માદપરિહાર્યેર્ધે ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ॥

ઠારણ કે જેનો જન્મ છે તેનું મરણ નક્કી જ છે અને મુએલાનો ફરી જન્મ પણ નક્કી જ છે, માટે જે વસ્તુ બન્યા વિના રહે એવી નથી તેને માટે શોક કરવો એ તને ઘટતું નથી. ॥ ૨૭ ॥

અવ્યક્તાદીનિભૂતાનિઋક્તમધ્યાનિભારત ।

અઋક્તનિધનાન્યેવ તત્ર કાપરિદેવના ૨૮

હે ભારત ! ભૂતોનું મૂળ જોઈ શકાતું નથી, તેઓની વચગી સ્થિતિ જોઈ શકાય છે અને તેઓનો નાશ જોઈ શકાતો નથી ત્યારે તેને માટે શોક શો કરવો. ? ॥ ૨૮ ॥

આશ્ચર્યવત્પશ્યતિ કશ્ચિદેનમાશ્ચર્યવદ્દતિ

તથૈવ ચાન્યઃ । આશ્ચર્યવચ્ચૈતમન્યઃ જૃણોતિ

શ્રુત્વાપ્યેનં વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્ ॥ ૨૯ ॥

તેને (આત્માને) કોઈ આશ્ચર્ય જેવો જુ-

એ છે, કોઈ તે આશ્ચર્ય જેવો છે એમ કહે
છે, અને કોઈ તેને આશ્ચર્ય જેવો સાંભળે છે
અને સાંભળવા છતાં પણ કોઈ તેને જાણી
શકતું નથી ॥ ૨૯ ॥

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।
तस्मात्सर्वाणिभूतानि नत्वंशोचितुमर्हसि ॥

હે ભારત ! દેહમાં રહેનારા તે (આત્મા)
નો કદી નાશ થઈ શકતો નથી તેથી કોઈપ-
ણ જીવનો શોક કરવો યોગ્ય નથી. ॥ ૩૦ ॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ।
धर्म्याद्धियुद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्यनविद्यते

તારો પોતાનો ધર્મ વિચારતાં પણ તારે
કંપારી ખાવી યોગ્ય નથી કારણ કે ધર્મયુદ્ધ
વિના ક્ષત્રિયોને ખીજું કંઈ કલ્યાણહાયક
નથી. ॥ ૩૧ ॥

यदृच्छया चापपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

સુસ્વિનઃ ક્ષત્રિયાઃપાર્થ લભંતે શુદ્ધમીદ્રશમ્ ॥

હે પાર્થ ! જાણે સ્વર્ગનું કારણ ખુલ્લું મુ-
કયું હોય એવું શુદ્ધ પોતાની મેળે જે ભા-
ગ્યશાળી ક્ષત્રિયો હોય તેનેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

અથચેત્વામિમં ધર્મ્યં સંગ્રામં નકરિષ્યસિ ।

તતઃસ્વધર્મકીર્તિશ્ચ હિત્વા પાપવાપ્સ્યસિ ॥

પણ જો તું આ ધર્મ નહિ કરે તો તું
તારા પોતાના ધર્મ તથા કીર્તિનો નાશકરી
પાપી થઈશ. ॥ ૩૩ ॥

અકીર્તિંચાપિભૂતાનિકથયિષ્યંતિતેઽવ્યયામ્
સંભાવિતસ્ય ચાકીર્તિર્મરણાદતિરિચ્યતે ॥

સર્વ લોક તારી સદા અપકીર્તિ બોલશે,
અને આખરૂદાર મનુષ્યની અપકીર્તિ મરણ
કરતાં પણ નહારી સમજવી. ॥ ૩૪ ॥

ભયાદ્રણાદુપરતં મંસ્યંતે ત્વાં મહારથાઃ ।

યેષાંચ ત્વંબહુમતોભૂત્વા યાસ્યસિલાયવમ્ ॥

મહારથી યોદ્ધાઓ એમ માનશે કે તું
ભયનો માર્યો યુદ્ધમાંથી નાશી ગયો, અને
જેઓ તારે વિષે ઉંચો મત ધરાવે છે તેના
આગળ તારી હલકાઈ જણાશે. ॥ ૩૫ ॥

अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यांति तवाहिताः ।
निंदंतस्तवसामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥

જેઓ તારું અહિત ઇચ્છનારા છે તે તારે
માટે નહિ બોલવાના બોલ બોલશે અને તા-
રા બળની નિંદા કરશે, એથી મોટું દુઃખ
બીજું કયું છે ? ॥ ૩૬

हतोवाप्राप्त्यासिस्वर्गंजित्वावाभोक्ष्यसेमहीम्
तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥

જે તું યુદ્ધમાં મરીશ તો તને સ્વર્ગપ્રાપ્તિ
થશે અને જીતીશ તો પૃથ્વીનું રાજ્ય બો-
ગવીશ. માટે હે કુંતાના પુત્ર ! યુદ્ધ કરવાને
નિશ્ચય કરીને તું ઉભો થઈ જા. ॥ ૩૭ ॥

સુખદુઃખેસમેકૃત્વાલાભાભૌજયાજયૌ ।
તતોયુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નૈવંપાપમવાપ્સ્યસિ ॥

સુખ તથા દુઃખ, લાભ અને ખોટ, જીત
ને હાર સૌ સમાન ગણીને યુદ્ધમાં જોડાઈ
જા તેમ કરતાં તને પાપ લાગશે નહિ. ૩૮

एषातेऽभिहितासांख्येबुद्धिर्योगेस्त्रिमांशृणु ।
बुद्ध्यायुक्तोययापार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि ॥

આ પ્રમાણે મેં તને સાંખ્ય શાસ્ત્રનો ઉપ-
દેશ કર્યો છે; હવે યોગ શાસ્ત્રનો બોધ સં-
ભળ; હે પાર્થ ! જે બોધવડે કરીને તું કર્મ
બંધનથી મુક્ત થઈશ. ॥ ૩૯ ॥

नेहाभिक्रमनाहोऽस्ति प्रत्यवायोनविद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतोभयात् ॥

એમાં કરેલો ઉદ્યોગ વૃથા થતો નથી અને
તેમાં કંઈ બાધ પણ નથી, એ ધર્મની અલ્પ
ક્રિયા પણ મહા ભયમાંથી રક્ષણ કરેછે. ૪૦

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિરેકેહ કુરુનંદન ।

બહુશાસ્ત્રાશ્રયનંતાશ્ચબુદ્ધયોઽવ્યવસાયિનામ્ ॥

હે કુરુનંદન ! અહીં નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ તે એકજ છે, અને અનિશ્ચયવાળી બુદ્ધિ અનંત અને બહુ શાખાવાળી હોય છે. ॥ ૪૧ ॥

યામિમાં પુષ્પિતાં વાચં પ્રવદંત્યવિપશ્ચિતઃ ।

વેદવાદરતાઃપાર્થ નાન્યદસ્તીતિવાદિનઃ ॥

કામાત્માનઃસ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપદામ્ ।

ક્રિયાવિશેષબહુલાં ભોગૈશ્વર્યગતિંપ્રતિ ૪૨

ભોગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનાં તયાપહૃતચેતસામ્ ।

વ્યવસાયાત્મિકાબુદ્ધિઃસમાર્થૌનવિધીયતે ॥

વેદ વાદમાં મગ્ન, ઇચ્છાઓથી ભરપૂર, સ્વર્ગપાસિના ઉદ્યમવાળા અને એ વિના અન્ય કંઈ છેજ નહિ એમ વદનારા અજ્ઞાની મનુષ્યો અનેક જન્મમાં કરેલાં કર્મનાં ફળ આપનાર તથા ક્રિયાઓથી ભરપૂર એવી છટા-

ઘર વાણી, ભોગ તથા ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિને માટે જોલેછે, તેવાઓની તથા તેમની વાણીથી જેઓનું ચિત્ત આકર્ષાયલું છે એવા ભોગ તથા ઐશ્વર્યમાં આસક્ત જનોની નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ સમાધિમાં સ્થિર થતી નથી.

॥ ૪૨-૪૪ ॥

ત્રૈગુણ્યવિષયાવેદા નિસૈગુણ્યો ભવાર્જુન ।
નિર્દ્વંદ્વોનિત્યસત્ત્વસ્થોનિર્યોગક્ષેપઆત્મવાન ॥

વેદમાં (સત્ત્વ, રજઃ અને તમ) એ ત્રણ ગુણનું કથન છે. માટે હે અર્જુન ! તું એ ત્રણ ગુણથી રહિત, (સારું નહાડું, સુખ દુઃખ, ટાઢ તથા તડકો એ) દ્વંદ્વની લાગણી રહિત, હંમેશાં સત્ત્વગુણમાંજ રહેનાર, અલબ્ધ વસ્તુના લાભમાં તથા પ્રાપ્ત વસ્તુના રક્ષણમાં ઈરકાર રહિત અને તારા આત્મામાં રમી રહેનાર થા, ॥ ૪૫ ॥

યાવાનર્થ ઉદપાને સર્વતઃ સંપ્લુતોદકે ।

તાવાન્સર્વેષુ વેદેષુ બ્રાહ્મણસ્ય વિજાનતઃ ॥

કુવા વાવડી વગેરે થોડા પાણીના સ્થાનથી
જે અર્થ સરે છે તે અર્થ મોટાં જળાશયથી
પણ સરે છે; તેમજ વેદમાં કહેલાં કર્મથી
જે ફળ મળે છે તે બધાં બ્રહ્મમાં એક નિહા
રાખ્યાથી પણ મળે છે. ॥ ૪૬ ॥

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

મા કર્મફલહેતુર્ધૂર્મા તે સંગોઽસ્ત્વકર્મણિ ॥

તને માત્ર કર્મ કરવાનો અધિકાર છે. તેના
ફળનો વિચાર કદી રાખીશ નહિ કર્મ કરતી
વેળા તેના ફળનો હેતુ તો રાખવોજ નહિ,
તેમ કર્મ પણ કર્યા વિના રહેવુંજ નહિ. ૪૭

યોગસ્યઃકુરુ કર્માણિ સંગંત્યવત્સાધનંજય ।

સિદ્ધયસિદ્ધ્યોઃસમોમૂત્વાસમત્વંયોગઃકર્યતે

હે ધનંજય ! સંગનો ત્યાગ કરીને અને

યોગમાં રહીને કર્મ કરનાર થા; કર્મની સિ-
દ્ધિમાં તેમજ અસિદ્ધિમાં સમતા રાખી કર્મ
કરવાં તેને યોગ કહે છે. ॥ ૪૮ ॥

દૂરેણ્યવરં કર્મ બુદ્ધિયોગાદ્નંજય ।

બુદ્ધૌ શરણમન્વિચ્છ કૃપણાઃ ફલહેતવઃ ॥

હે ધનંજય ! બુદ્ધિયોગના કરતાં કર્મયોગ
ધણુજ ઉતરતો છે માટે બુદ્ધિનોજ આશ્રય
લે ફળની ઇચ્છાથી કર્મ કરનારા દીન છે
એમ સમજવું. ॥ ૪૯ ॥

બુદ્ધિયુક્તોજહાતીહ ઉપે સુકૃતદુષ્કૃતે ।

તસ્માદ્યોગાયુજ્યસ્વયોગઃ કર્મસુકૌશલમ્ ॥

બુદ્ધિયોગવાળો સારાં કર્મ તથા નઠારાં ક-
ર્મ બંનેનો ત્યાગ કરે છે, માટે તું યોગનેજ
વળગી રહે, કર્મ કરવામાં કુશળતા તેજ
યોગ છે. ॥ ૫૦ ॥

કર્મજંબુદ્ધિયુક્તાહિ ફલંત્યક્ત્વામનીષિનઃ ।

જન્મબંધવિનિર્મુક્તાઃ પદંગચ્છંત્યનામયમ્ ॥

બુદ્ધિયોગમાં લીન થયેલા જ્ઞાનીઓ કર્મ-
થી ઉત્પન્ન થતાં ફળને ત્યાગ કરીને જન્મ
બંધનથી મુક્ત થાય છે અને પરમાનંદ પદ-
ને પામે છે. ॥ ૫૧ ॥

યદા તે મોહકલિલં બુદ્ધિર્વ્યતિતરિષ્યતિ ।
તદાગંતાસિ નિર્વેદં શ્રોતવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ ॥

જ્યારે તારી બુદ્ધિ તારા મોહના મેલને
તરી જશે ત્યારે સાંભળવાનું તેમજ સાંભ-
ળેલું બંનેમાં તને વૈરાગ્ય થશે. ॥ ૫૨ ॥

શ્રુતિવિપ્રતિપન્નાતે યદાસ્યાસ્યતિનિશ્ચલા ।
સમાધાવચલા બુદ્ધિસ્તદાયોગમવાપ્સ્યસિ ॥

શ્રુતિથી ગુચ્ચવસ્તુમાં પડી ગયેલી તારી
બુદ્ધિ જ્યારે અચલ થઈને સમાધિમાં
સ્થિર થઈ રહેશે ત્યારે તને યોગની પ્રાપ્તિ
થશે. ॥ ૫૩ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્યકામસા સમાધિસ્ય કેશવ ।
સ્થિતધીઃકિંપ્રમાણેતકિમાસીતવ્રજેતકિમ્ ॥

અરજુન કહે છે કે-હે કેશવ ! જેની બુદ્ધિ સ્થિર છે તથા જે સમાધિવાળો છે તેનાં શાં લક્ષણ છે તે મને કહો; સ્થિર બુદ્ધિવાળો કેવી રીતે બોલે છે, બેસે છે તથા કેવી રીતે ચાલે છે. ॥ ૫૪ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

પ્રજહાતિયદાકામાન્સર્વાન્પાર્થમનોગતાન્ ।
આત્મન્યેવાત્મનાતુષ્ઠઃ સ્થિતપ્રજ્ઞસ્તદોચ્યતે ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે-હે પાર્થ ! જ્યારે મનમાં ઉત્પન્ન થતી સર્વ કામનાને તથા જે છે અને પોતાના આત્માને વિષેજ પોતે સંતુષ્ટ રહે છે, ત્યારે તે સ્થિર બુદ્ધિવાળો કહેવાય છે. ॥ ૫૫ ॥

દુઃસ્વેષ્વનુદ્વિગ્નપનાઃ સુસ્વેષુ ત્રિગતસ્પૃહઃ ।
વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતચીર્મુનિરુચ્યતે ॥

દુઃખમાં જેનું મન ખેદયુક્ત થતું નથી,
જે સુખની સ્પૃહા રાખતો નથી, રાગ, ભય
અને ક્રોધ જેણે તજી દીધેલાં છે તે સ્થિર
બુદ્ધિવાળો મુનિ કહેવાય છે. ॥ ૫૬ ॥

યઃ સર્વત્રાનભિસ્તેહસ્તત્તત્પ્રાપ્યશુભાશુભમ્ ।
નાભિનંદતિ ન દ્વેષ્ટિ તસ્ય પ્રજ્ઞાપ્રતિષ્ઠિતા ॥

જે સર્વ ઠેકાણે માયા રહિત છે, શુભ અથ-
વા અશુભની પ્રાપ્તિથી જે સુખી અથવા દુઃ-
ખી થતો નથી તે માણસની બુદ્ધિ સ્થિર છે
એમ જાણવું. ॥ ૫૭ ॥

યદા સંહરતે ચાયં કૂર્મોઽગાનીવ સર્વશઃ ।
ઇન્દ્રિયાર્ણવિન્દ્રિયાર્થેભ્યસ્તસ્યપ્રજ્ઞાપ્રતિષ્ઠિતા ॥

જેમ કાચળો સર્વ બાજુએથી પોતાનાં અં-
ગ અંદર ખેંચી લે છે તેમ જ્યારે માણસ

પોતાની ઇંદ્રિયોને ઇંદ્રિયોના વિષયમાંથી
ખેંચી લે છે ત્યારે તેની બુદ્ધિ સ્થિર થઈ છે
એમ જાણવું. ॥ ૫૮ ॥

विषया विनिवर्तते निराहारस्य देहिनः ।
रसवर्जैरसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९

ભૂખ્યા માણસનાથી ઇંદ્રિયોના વિષય દૂર
જતા રહે છે, માત્ર રસ (સ્વાદ) એકલોજ
વિષય રહે છે. અને તે રસ પણ પરબ્રહ્મનું
દર્શન થતાંજ જતો રહે છે. ॥ ૫૯ ॥

यत्नतो ह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः ।
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥

હે કુંતાના પુત્ર ! યત્ન કર્યા છતાં પણ બુ-
દ્ધિવાન માણસના મનનું મંથન કરી ઇંદ્રિ-
યો તેને જોરથી (વિષયો પ્રત્યે) ખેંચી
જાય છે. ॥ ૬૦ ॥

तानि सर्वाणिसंयम्य युक्त आसीत्परात्मनः ।

વશેહિયસ્યોંદ્રિયાણિ તસ્ય પ્રજ્ઞાપ્રતિષ્ઠિતા ॥

માટે સર્વ ઈંદ્રિયોને વશમાં રાખી, ચેાગ-
માં રહી, મારામાંજ ધ્યાન રાખીને બેસવું;
કારણ કે જેણે ઈંદ્રિયો વશ કરી છે તેનીજ
બુદ્ધિ સ્થિર છે. ॥ ૬૧ ॥

ધ્યાયતો વિષયાન્પુંસઃ સંગસ્તેષૂપજાયતે ।
સંગાત્સંજાયતેકામઃકામાત્ક્રોધોભિજાયતે॥

વિષયોનું ધ્યાન કરતાં પુરૂષને તેમાં આ-
શક્તિ થાય છે અને આસક્તિથી તેનામાં
કામના ઉત્પન્ન થાયછે અને કામનાથી ક્રોધ
ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૬૨ ॥

ક્રોધાન્નવતિસંમોહઃ સંમોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।
સ્મૃતિભ્રંશાદ્બુદ્ધિનાશોબુદ્ધિનાશાત્પ્રણયતિ
ક્રોધથી મોહ થાય છે, મોહથી સ્મૃતિનો
ભ્રમ થાય છે, સ્મૃતિના ભ્રમથી બુદ્ધિ નાશ
પામે છે અને બુદ્ધિ નાશ પામવાથી માણસ

પોતે નાશ પામે છે. ॥ ૬૩ ॥

રામદ્વેષવિયુક્તૈસ્તુ વિષયાનિદ્રિયૈશ્વરન્ ।
આત્મવશ્યૈર્વિધેયાત્માપસાદમધિગચ્છતિ ॥

પણ રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત થઈને, મનને
વશ રાખી જે ઈન્દ્રિયોના વિષયો ભોગવે છે
અને પોતાના ઉપર અંકુશ રાખે છે તે શાંતિ
પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૬૪ ॥

પ્રસાદે સર્વદુઃસ્વાનાં હાનિરસ્યોપજાયતે ।
પ્રસન્નચેતસોશ્ણયુઃ બુદ્ધિઃપર્યવતિષ્ઠતે ॥ ૬૫ ॥

શાંતિ મળવાથી તેનાં સર્વ દુઃખનો નાશ
થાય છે કારણ કે જેનું મન શાંત હોય છે તે-
ની બુદ્ધિ સ્થિર થઈ જાય છે. ॥ ૬૫ ॥

નાસ્તિબુદ્ધિરગુક્તસ્ય નચાયુક્તસ્યભાવના ।
નચાભાવયતઃશાંતિરક્ષાંતસ્યકુતઃસુખમ્ ॥

જેનું ચિત્ત સ્થિર હોતું નથી તેને બુદ્ધિ
હોતી નથી અને તેનાથી ધ્યાન પણ થતું ન-

થી. જેને ધ્યાન નથી તેને શાંતિ નથી અને
જેને શાંતિ નથી તેને સુખ ક્યાંથી હોય ?
इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमित्रां मसि ॥

જેમ સમુદ્રમાં વહાણને પવન નાશ કરી
નાંખે છે તેમજ વિષયોમાં ભટકતાં ઇન્દ્રિયો-
વાળાનું મન જોવું થઈ જાય છે કે તે તેની
બુદ્ધિનો નાશ કરે છે. ॥ ૬૭ ॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥

માટે હે મહાબાહુ અર્જુન ! વિષયોથી
જેણે ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખી છે તેની બુ-
દ્ધિ સ્થિર છે. ॥ ૬૮ ॥

यानि शा सर्वभूतानां तस्यां जागर्तिसंयमी ।
वस्यां जाग्रति भूतानि सानिष्ठा पश्यतो मुनेः ॥

સંયમી જીવોની જે રાત છે તેની વિષે યો-

ગી ભગતો છે અને જેમાં સધળા જીવો ભ-
ગેછે તે સત્ય જ્ઞાનવાળા મુનિને મન રાત
છે. ॥ ૬૯ ॥

આપૂર્યમાનમચલપ્રતિષ્ઠં

સમુદ્રમાપઃ પ્રવિશંતિ યદ્વત્ ।

તદ્વત્કામા યં પ્રવિશંતિ સર્વે

સ શાંતિમાપ્નોતિ ન કામકામી ॥ ૭૦ ॥

જેમ સંપૂર્ણ ભરેલા સમુદ્રમાં ખીજાં પાણી
આવીને પડેછે છતાં તે પોતાની હદ મુકતો
નથી તેની પેઠે સર્વ મનકામનાઓ પ્રાપ્ત થ-
તાં જે હગતો નથી તેને શાંતિ મળેછે. પણ
જેને નવી નવી કામનાઓ થાયછે તેને શાંતિ
મળતી નથી. ॥ ૭૦ ॥

વિહાયકામાન્યઃ સર્વાન્પુમાંશ્વરતિનિસ્પૃહઃ ।

નિર્મમોનિરહંકારઃ સ શાંતિમપિગ્મ્યતે ॥

જે માણસ સર્વ ધન્યાઓને તણુ હથેને કે-

(૮૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ઈની હરકાર કર્યા વિના ચાલ્યો જાય છે, જેને
અહંકાર નથી તેમજ સ્વાર્થ નથી તે શાંતિ
મેળવે છે. ॥ ૭૧ ॥

एषाब्राह्मीस्थितिः पर्यनैनांप्राप्यविमुक्त्यति।
स्थित्वास्यामंतकालेऽपिब्रह्मनिर्वाणमृच्छति

હે પાર્થ ! આ ખરી બ્રહ્મ અવસ્થા છે, એ-
ની પ્રાપ્તિ થયા પછી મનુષ્યને મોહ થતો ન-
થી માત્ર અંતકાળને સમયે પણ જો આ અ-
વસ્થામાં હોય તો તે મનુષ્યનો બ્રહ્મ લય
થાય છે. ॥ ૭૨ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययो-
गो नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

॥ બીજો અધ્યાય સમાપ્ત ॥

અધ્યાય ૧ જો.

અર્જુન ઉવાચ ।

જ્યાયસીચેત્કર્મણસ્તે મતા બુદ્ધિર્જનાર્દન ।
તત્કર્મકર્મણિઘોરે માં નિયોજયસિ કેશવ ॥

અર્જુન કહે છે કે-હો જનાર્દન ! જ્યારે
આપનો એવો મત છે કે કર્મ કરતાં જ્ઞાન
શ્રેષ્ઠ છે, ત્યારે હો કેશવ ! મને આવું ઘોર ક-
ર્મ કરવાને તમે શા માટે પ્રેરણા કરો છો ? ૧
ઘ્યામિશ્રેણેવવાક્યેન બુદ્ધિ મોહયસીવ મે ।
તદેકંવદ નિશ્ચિત્ય યેન શ્રેયોઽહમાપ્नुયाम્ ॥

ઉલટ સુલટ વાક્યોથી તમે મારી બુદ્ધિને
ગુંથવણમાં નાંખી દો છો. માટે કલ્યાણ થાય
એવો એક માર્ગ નક્કી કરીને મને કહો. ૨

શ્રીભગવાનુવાચ ।

લોકેઽસ્મિન્દિવિધાનિષ્ઠાપુરાપ્રોક્તામયાનય ।

જ્ઞાનયોગેનસાંખ્યાનાંકર્મયોગેનયોગિનામ્ ॥

શ્રી ભગવાન કહેછે કે—હે પાપ રહિત અ-
ર્જુન ! મેં તને પહેલાં કહ્યું કે આ લોકમાં
બે માર્ગ છે, એક સાંખ્યનો જ્ઞાન યોગ અને
બીજો યોગીશીનો કર્મયોગ ॥ ૩ ॥

**ન કર્મણામનારંભાન્નૈષ્કર્મ્યં પુરુષોઽશ્રુતે ।
નચસંન્યસનાદેવ સિદ્ધિં સમધિગચ્છતિ ॥**

કર્મનો બીલકુલ આરંભ કર્યા વગર માણસ
કર્મથી મુક્ત થઈ શકતો નથી તેમજ સર્વનો
ત્યાગ કરવાથી પણ સિદ્ધ થતી નથી. ॥ ૪ ॥

**નદ્રિકથિત્ ક્ષણમપિ જાતુતિષ્ઠત્યકર્મકૃત્ ।
કાર્યતે હવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિજૈર્ગુણૈઃ ॥**

કોઈ માણસ એક પળવાર પણ કર્મ કર્યા
વિના રહી શકતો નથી, કેમકે સર્વને સ્વ-
ભાવથીજ પરવશ થઈને કર્મ કરવાં પડેછે. પ
કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય યથાસ્તેમનસાસ્મરન્

इन्द्रियार्थान्विमूढात्पामिथ्याचारःसउच्यते

જે માણસ કર્મેન્દ્રિયોને વશ રાખી પાછો
ઇન્દ્રિયોના વિષયનું મનથી ધ્યાન કરતો રહે
છે તે મુઢમતી મિથ્યા આચાર (ખોટીચાલ)
વાળો કહેવાયછે. ॥ ૬ ॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥

પણ હે અર્જુન ! જે મનની ઇન્દ્રિયોને વશ
કરી તેમાં આચક્ત થયા વગર કર્મેન્દ્રિયોવડે
કર્મ યોગનું આચરણ કરેછે તે શ્રેષ્ઠ છે. ૭

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्मजयायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥

માટે નિત્ય કરવાનાં કર્મ તું કર. કર્મ નહિ
કરવાં તેના કરતાં કરવાં એ સારું છે, વળી
કર્મ કર્યા વગર તો આ શરીર પણ રહી શકે
એમ નથી. ॥ ૮ ॥

યજ્ઞાર્થાત્કર્મણોઽન્યત્ર લોકોઽયં કર્મબંધનઃ ।

તદર્થં કર્મ કૌતેય મુક્તસંગઃ સમાચર ૯

યજ્ઞ સિવાય બીજું કર્મ છે તેજ લોકોને
બંધનકારક છે માટે મમતા તણ, હે અ-
ર્જુન ! યજ્ઞના હેતુથી તું કર્મ કર. ॥ ૯ ॥

સહયજ્ઞાઃ પ્રજાઃ સૃષ્ટ્વા પુગેવાચ પ્રજાપતિઃ
અનેન પ્રસવિષ્યધ્વમેષ વોઽસ્તિવૃક્ષામધુરૂ

પૂર્વે યજ્ઞ કરનાર લોકોને ઉત્પન્ન કરીને પ્ર-
જાપતીએ કહ્યું હતું કે યજ્ઞવડેજ તમારી વૃ-
દ્ધિ થશે અને એજ તમારી કામધેનુ । સર્વ
મનકામના પુરી પાડનાર કામદુર્ગા ગાય)
છે. ॥ ૧૦ ॥

દેવાન્ ભાવયંતાઽનેન તે દેવા ભાવયંતુ વઃ
પરસ્પરં ભાવયંતઃ શ્રેયઃ પરમવાપ્સ્યથ ॥

એનાથી તમે દેવોનું પોષણ કરશે. એટલે
દેવો તમારું પોષણ કરશે, એ પ્રમાણે પર-

સ્પર એક બીજાનું પોષણ કરતાં તમારું ક-
લ્યાણ થશે. ॥ ૧૧ ॥

इष्टान् भोगान्हि वो देवादास्यंते यज्ञभाविताः
तैर्दत्तान् प्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन एव सः॥

યજ્ઞ સંતોષ પામેલા દેવતાઓ તમને ઇ-
ચ્છીત ભોગ આપશે. તેઓ તમને આપે અ-
ને જ્યારે તેમને આપ્યા વિના જો કેઇ ભો-
ગવે તો તેને ચોર જાણવો. ॥ ૧૨ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः
भुंजते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात्

યજ્ઞનું ઉચ્છિષ્ટ જમનારા સંતો સર્વ પાપ-
થી મુક્ત થાય છે, અને જે પાપી માણસો
માત્ર પોતાનેજ કાજે રાંધે છે તે ખરેખર પા-
પનુંજ ભોજન કરનાર છે. ॥ ૧૩ ॥

अज्ञान्भवति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।

यज्ञान्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥

અન્નથી સર્વ એવ ઉત્પન્ન થાય છે અને
અન્ન વરસાદથી પેદા થાયછે, યજ્ઞથી વરસાદ
થાયછે અને યજ્ઞ કર્મથી થાયછે. ॥ ૧૪ ॥

કર્મ બ્રહ્મોદ્ભવં વિદિ બ્રહ્માક્ષરસમુદ્ભવમ્ ।
તસ્માત્સર્વગતં બ્રહ્મ નિત્યં યજ્ઞે પ્રતિષ્ઠિતમ્
કર્મની ઉત્પત્તિ બ્રહ્માથી છે અને બ્રહ્મની
ઉત્પત્તિ અક્ષર (નહિ નાશ પામે એવા)
બ્રહ્મથી છે તેથી સર્વવ્યાપક એવું જે બ્રહ્મ
તે યજ્ઞમાં પણ રહેલું છે. ॥ ૧૫ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति
હે પાર્થ ! આ પ્રમાણે ચક્ર ચાલી રહ્યું છે
તેને અનુસરીને જે ચાલતો નથી. તેનું એવન
પાપથી ભરેલું છે, અને જે ઇન્દ્રિયોના સુખ-
માં આશક્ત થઈ રહેછે તે વૃથા એવેછે. ૧૬
वस्त्वात्परविरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

આત્મન્યેવ ચ સંતુષ્ટસ્તસ્ય કાર્યં ન વિધતે

પણ જે પોતાના આત્મામાંજ પ્રીતિ રાખી-
ને રહેલો છે અને પોતાના આત્માથીજ જેને
તૃપ્તિ છે તથા પોતાના આત્મામાંજ જેને
સંતોષ છે તેવા માણસને કંઈપણ કરવાનું
છેજ નહિ. ॥ ૧૭ ॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूनेषु कश्चिदर्थव्यपाप्मयः ॥

તેને તો જે કર્મ કર્યું તેમાં અને જે કર્મ
નથી કર્યું તેમાં પણ કંઈ લાગતું વળગતું
નથી તેમજ તેનું પોતાનું હિત કોઈ એવ
ઉપર આધાર રાખતું નથી. ॥ ૧૮ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पुंरुषः

માટે કંઈ પણ આસક્તિ રાખ્યા વગર જે
કર્મ કરવાનું છે તે હમેશાં કર્યા કર કેમકે

આસક્તિ વિના કર્મ કરનાર મોક્ષ પામે છે.

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः

लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥

કારણ કે જનક અને બીજાઓ કર્મ વડેજ ઉંચી ગતિને પામ્યાછે, વળી લોકના ભલાને અર્થે પણ વિચાર કરતાં તારે કર્મ કરવાની જરૂર છે. ॥ ૨૦ ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुत लोकस्तदनुवर्त्तते ॥ ૧

મોટા માણસ જે જે કામ કરેછે તે તે કામ બીજા માણસો પણ કરેછે, અને તે જે પ્રમાણે કરેછે તે પ્રમાણે લોકો તેને અનુસરેછે. ॥ ૨૧ ॥

न मेपार्थास्ति कर्तव्यं त्रिपुलोकेपृक्किंचन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त्त एव च कर्मणि ॥

હે પાર્થ ! ત્રણે લોકમાં મારે કંઈપણ ક-

મં કરવાની જરૂર નથી, અને કોઈ વસ્તુ
મને નથી મળેલીને મારે મેળવવાની છે એ-
મ પણ નથી તથાપી હું પણ કર્મ કર્યોજ,
કરું છું ॥ ૨૨ ॥

यदि ब्रह्म न वर्त्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।
ममवर्त्मानुवर्त्तन्ते मनुष्याः सार्थ सर्वज्ञः ॥
આજસ દૂર કરીને જો હું કર્મ કરવામાં
તત્પર ન થાઉં તો હે પાર્થ ! સર્વ જ્ઞાકો
મારાજ માર્ગને અનુસરશે. ॥ ૨૩ ॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्या कर्म चेदहम् ।
संकरस्यच कर्त्तास्यामुपहन्यामिमाःपजाः ॥
જો હું કર્મ ન કરું તો આ દુનિઆનો
નાશ થાય, વર્ણશંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય અ-
ને પ્રજાનો નાશ થઈ જાય એ સઘળું કરનાર
હું થાઉં. ॥ ૨૪ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

કુર્યાદ્દિદ્વાંસ્તસ્યાઽસક્તચિકીર્ણોક્સંગ્રહમ્ ॥

હે ભારત ! કર્મમાં આસક્તિ રાખીને અજ્ઞાની લોકો જેવી રીતે કર્મ કરેછે તેવી રીતે લોકોનું લલુ ઇચ્છીને કર્મમાં આસક્તિ રાખ્યા વગર જ્ઞાનીઓએ કર્મ કરવાં નેહ્યે.

न बुद्धिभेदं जन्मयेदज्ञानं कर्मसंगिनाम् ।

જોષયેત્સર્વકર્માણિવિદ્વાન્યુક્તઃસમાચરન્ ॥

કર્મમાં આસક્ત એવા અજ્ઞાની લોકોનાં મન જ્ઞાની લોકોએ લભાવવાં નહીં પણ યોગ્ય વર્તાણું કરાખી સર્વ કર્મ ઉપર લોકોનું વલણ થાય એમ તેમણે કરવું નેહ્યે. ૨૬

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

અહંકારવિમૂઢાત્મા કર્તાહમિતિ મન્યતે ॥

સર્વ કર્મ પ્રકૃતિના ગુણ વડેજ થાયછે, તોપણ અહંકારથી મૂઢ થયેલી બુદ્ધિથી ' હું જ તે કરનાર છું ' એમ મનુષ્ય માનેછે. ૨૭

તત્સ્વવિત્તુ મહાવાહો ગુણકર્મવિભાગયોઃ ।

ગુણા ગુણેષુ વર્તેત્ત ઇતિ મત્વા ન સજ્જતે ॥

હે મહાબાહુ અર્જુન ! પણ ગુણ તથા કર્મનો લેહ સમજનારા જ્ઞાનીઓ ઇન્દ્રિયો પોત પોતાનું કર્મ કરી રહી છે એમ માની અહંકાર કરતા નથી. ॥ ૨૮ ॥

પ્રકૃતેર્ગુણસંમૂઢાઃ સજ્જન્તે ગુણકર્મસુ ।

તાનકૃત્સ્તવિદોમંદાન્કૃત્સ્તવિન્નવિચાલયે-

પ્રકૃતિના ગુણ વડે જોઓની બુદ્ધિ મુઠ બની ગઈ છે તેઓને ઇન્દ્રિયોનાં કર્મ ઉપર બહુ આસક્તિ રહે છે તેવા દુઃકી બુદ્ધિવાળાનાં મનને સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાળાએ ચલીત કરવાં નહીં. ॥ ૨૯ ॥

મયિસર્વાણિકર્માણિસંન્યસ્યાધ્યાત્મચેતસ-

નિરાશીર્નિર્મમોભૂત્વાયુધ્યસ્ત્વિગતજ્વરઃ ॥

પોતાના આત્મામાં મન રાખી સર્વ કર્મ મ-

(૯૮) , શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ને અપ'ણુ કરી, આશા વિનાનો, મમતા વિ-
નાનો અને સંતાપથી મુક્ત થઈને તું યુદ્ધ
કર. ॥ ૩૦ ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठंति मानवाः ।

श्रद्धावंतोऽनसूयंतो मुच्यंते तेऽपि कर्मभिः ॥

આ મારા મત પ્રમાણે જે માણસો ચાલે છે
તથા શ્રદ્ધા રાખી ધર્મીનો ત્યાગ કરે છે તે-
ઓ ઈર્મ બંધથી મુક્ત થાય છે. ૩૧

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठंति मे मतम् ।

सर्वज्ञानविमूढांस्तान् विद्धि नष्टानचेतसः ॥

અને જેઓ મારા મતને ધિક્કારી કાઢી તે-
પ્રમાણે વર્તતા નથી, તેઓ સર્વ જ્ઞાનમાં મુ-
ખ અને નષ્ટ બુદ્ધિવાળા બાણુવા. ૩૨

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।

प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥

જ્ઞાની માણસો પણ પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમા-

જોજી ચાલે છે. પ્રાણી માત્ર પ્રકૃતિનેજ અનુ-
સરે છે તો ઇંદ્રિયો કેવી રીતે વશ રાખી શ-
કાય ? ॥ ૩૩ ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्नवशमागच्छेत्तौ ह्यस्यपरिपंथिनौ ३४

ઇંદ્રિયોના વિષય ઉપરજ ઇંદ્રિયોની પ્રીતિ
થાય છે તેથી તેને વશ થવું નહિ કારણ કે
તે (પ્રીતિ અપ્રીતિ) અનુષ્યને (મોક્ષમાં)
વિદ્ધ કરતાં છે. ૩૪

श्रेयान्स्वधर्मोविगुणःपरधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ३५

ઉચ્ચ ગુણવાળા પારકા ધર્મ કરતાં ઓછા
ગુણવાળો પણ પોતાનો ધર્મ કલ્યાણકારક
છે, પોતાના ધર્મમાં મરણ થાય તે શ્રેય કર-
નાર છે અને પારકો ધર્મ નોખમકારક છે. ૩૫

(૧૦૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અર્જુન ઉવાચ

અથ કેન પ્રયુક્તોઽયં પાપં ચરતિ પુરુષઃ ।
અનિચ્છન્નપિનાર્ણેયવલાદિવનિયોજિતઃ ॥

અર્જુન કહે છે કે હે કૃષ્ણ ! જાણે અગતી
કોઈ ખેંચતું હોય તેમ પેતાની ઈચ્છા વગર
પણ મનુષ્ય પાપ કરે છે તે કરવાન તેને કોણ
પ્રેરે છે ? ૩૬

શ્રીમદ્ભગવાનુવાચ

કામ એષ ક્રોધ એષ રજોગુણસમુદ્ભવઃ :
મહાશનો મહાપાપ્મા વિદ્વ્યંનમિદં વૈરિણમ્ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે કે:-તે કામ છે તથા
રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલો ક્રોધ છે, તે સર્વનો
નાશ કરનાર મહા પાપી અને આ લોકમાં
આપણો શત્રુ છે એમ જાણજે. ૩૭

ધૂમેનાવ્રિયતે વહ્નિર્યથાઽઽદર્શો મલેન ચ ।
યથોલ્બેનાવૃતો ગર્ભસ્તથા તંનેદમાવૃતમ્ ૩૮

જેમ ધુમાડાથી અગ્નિ ઢંકાઈ જાય છે તથા
જેમ દુર્પાણ મેલથી ઢંકાઈ જાય છે તેમ આ
(જ્ઞાન) તેનાથી ઢંકાઈ જાય છે. ૩૮

આવૃતં જ્ઞાનમેતેન જ્ઞાનિનો નિત્યવૈરિણા ।

કામરૂપેણ કૌંતેય દુઃપૂરેણાનલેન ચ ૩૯

હો કુંતાના પુત્ર ! વળી અગ્નિની પેઠે જેને
કેાઈ વેળા પણ તૃપ્તિ નથી થતી એવો અને
જ્ઞાનીઓનો હમેશાનો શત્રુ જે કામ, તેનાથી
જ્ઞાન ઢંકાઈ જાય છે. ૩૯

ઇન્દ્રિયાણિ મનો બુદ્ધિરસ્યધિષ્ઠાનમુચ્યતે ।

एतैर्विमोहयत्येष જ્ઞાનમાવૃત્ય દેહિનમ્ ૪૦

ઇન્દ્રિયો મન અને બુદ્ધિ એ તેનાં રહેવાનાં
સ્થાન છે, અને તેમના વડે કરીને એ જ્ઞાનને
ઢાંછી હાથને આત્માને મોહમાં નાંખે છે. ૪૦

तस्माच्चर्मिन्द्रियायादौ निगम्य भरतर्षभ ।

पाप मानં પ્રજહિ જ્ઞેનં જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્ ॥

(૧૦૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

માટે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! પ્રથમથી
જ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખીને જ્ઞાન અને આત્મ-
જ્ઞાનનો નાશ કરનાર પાપથી ભરેલા કામનો
તું નાશ કર. ૪૧

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥

ઇન્દ્રિયો (સ્થુલ દેહથી) પર (શ્રેષ્ઠ) છે
ઇન્દ્રિયોથી મન પર છે, મનથી બુદ્ધિ પર છે
અને બુદ્ધિથી પર તે (આત્મા) છે. ૪૨

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ४३

એ પ્રમાણે બુદ્ધિથી પણ જે પર છે તેને સ-
મજીને, અને આત્મા વડે આત્માને વશ રા-
ખીને હે મહાબાહુ અર્જુન ! જેને જીતવો છે
એવા કામરૂપી શત્રુનો નાશ કર. ૪૩

ત્રીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

अध्याय ४ थो.

श्रीभगवानुवाच

इमं विवस्वते योगं प्रीक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥

श्री ભગવાને કહ્યું કે જેનો ન નાશ થાય
એવો આ યોગ મેં પ્રથમ વિવસ્વત (સૂર્ય)
ને કહ્યો હતો, તેમણે મનુને કહ્યો હતો અને
મનુએ ઇક્ષ્વાકુને કહ્યો હતો. ॥ ૧ ॥

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।

स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥

એ પ્રમાણે પરંપરાથી મળેલા આ યોગને
રાજર્ષિઓ જાણતા હતા; હે શત્રુઓને સં-
તાપ આપનાર અર્જુન ! તે યોગ હાલ દીર્ઘ-
કાળે કરીને નાશ પામ્યો છે. ॥ ૨ ॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः।

મક્તોઽસિ મે સસ્વા ચેતિરહસ્યંહ્યેતદુત્તમમ્ ૩

એ પુરાતન યોગ તને મારે ભક્ત તથા
મિત્ર જાણીને મેં આજે કહ્યો છે કારણકે એ
શ્રેષ્ઠ રહસ્ય છે. ॥ ૩ ॥

અર્જુન ઉવાચ

અપરં ભવતો જન્મ પરં જન્મ વિવસ્વતઃ ।

કથમેતદ્વિજાનીયાં ત્વમાદૌ પ્રોક્તવાનિતિ ૪

અર્જુને કહ્યું કે, તમારે જન્મ તો પછીથી
થયો છે અને વિવસ્વતનો જન્મ તો પહેલાં
થઈ ગયો ત્યારે પહેલાં તેમને તમે આ યોગ
કહ્યો હતો એ મારે શી રીતે સંમજવું ? ૪

શ્રીમદ્ભગવાનુવાચ

વદ્મનિ મે વ્યતીતાનિ જન્માનિ તવ ચાર્જુન ।

તાન્યહં વેદ સર્વાણિ ન ત્વં વેત્થ પરંતપા ૫

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે, - હે અર્જુન ! તારા ત-
થા મારા બહુ જન્મ થઈ ગયા છે, હું તે જન-

ધા જાણું છું અને હે શત્રુઓને તાપ કરનાર !
તું જાણુને નથી. ॥ ૫ ॥

અજોવિસન્નઋગ્યાત્માધૂનાનામીશ્વરોવિસન્
પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ઠાય સંભવામ્યાત્વમાયયા

જે કે હું જન્મ વિનાનો છું, અવિનાશી છું,
સર્વ પ્રાણીનો ઇશ છું તથાપિ મારી પોતાની
પ્રકૃતિના આશ્રયે કરીને મારી પોતાનીજ
માયાથી હું જન્મ ધરણ કરું છું. ॥ ૬ ॥

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।

અભ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સ્તુજામૃતમ્

હે ભારત ! જ્યારે જ્યારે ધર્મનું જોર નરમ
પડી જાય છે અને અધર્મનો ઉઠાવ થાય છે
ત્યારે ત્યારે હું પોતે અવતર લઉં છું. ॥ ૭ ॥

પરિત્રાણાય, સાધૂનાં વિનાશાય ચ વૃષ્ણતામ્
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ૮

સાધુ પુરૂષોત્તમ રક્ષણ કરવો અને દુષ્ટોનો

નાશ કરવા તથા ધર્મનું સારી રીતે સ્થાપન
કરવા યુગે યુગે હું અવતાર લઉં છું ॥ ૮ ॥

જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમેવં યો વેત્તિ તત્ત્વતઃ ।
ત્યક્ત્વા દેહં પુનર્જન્મ નૈતિ મામેતિ સોઽર્જુન ૯

હું અર્જુન એ પ્રમથેનાં મારાં દિવ્ય જન્મ
તથા કર્મ જે તત્ત્વથી સમજે છે તે આ દેહ
તજીને ફરીથી જન્મ લેતો નથી પણ તે મ-
ને પામે છે. ॥ ૯ ॥

વીતરાગભયક્રોધા મન્મયા મામુપાશ્રિતાઃ ।
બહવો જ્ઞાનતપસા પૂતા મદ્ભાવમાગતાઃ ૧૦

રાગ, ભય, અને ક્રોધથી મુક્ત અને મારા-
માંજ ચિત્ત રાખનારા તથા મારેજ આશ્રયે
રહેલા, જ્ઞાનરૂપી તપથી પવિત્ર થયેલા ધણી-
એ મારા સ્વરૂપને પામેલા છે. ॥ ૧૦ ॥

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।
समं वर्तमानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ११

જે માણસો મને જેવી રીતે બાજે છે તેવી રીતે હું તેમને પ્રાપ્ત થઉં છું, કારણ કે હે પાર્થ ! મનુષ્યો સર્વ તરફથી મારોજ માર્ગ પકડે છે. ॥ ૧૧ ॥

કાંક્ષંતઃ કર્મણાં સિદ્ધિં યજંત इह देवताः ।
ક્ષિપંહિમાનુષેલોકેસિદ્ધિર્ભવતિકર્મજા ૧૨

કર્મના ક્ષણની ઇચ્છા રાખનારા આ સંસાર-માં દેવતાઓનું પૂજન કરે છે, કારણ કે મૃત્યુલોકમાં કર્મનું ક્ષણ શીઘ્ર મળી આવેછે. ૧૨

ચાતુર્વર્ણ્ય મયા સૃષ્ટં ગુણકર્મવિભાગશઃ ।

તસ્ય કર્તારમપિમાંત્રિદ્વયકર્તારમવ્યયમ્ ॥

ગુણ અને કર્મના વિભાગવડે કરીને મેં આ-૨ વર્ણ પેઢા કરી છે, જે કે તેનો કર્તા હું છું તોપણ હું અકર્તા અને અવિનાશી છું એમ બાજુજે. ॥ ૧૩ ॥

न मां कर्माणि लिप्मंतिन मे कर्मफले स्पृहा ।

(૧૦૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

इति मां योऽभिजानाति कर्मनिर्न स बध्यते

મને કર્મ વળગતું નથી તેમજ હું કર્મના
ફળની પણ ઇચ્છા રાખતો નથી; એ પ્રમાણે
જે મને ઓળખે છે તે કર્મથી બંધ નો નથી.

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

કુરુ કર્મેવ તસ્માદ્ધર્મં પૂર્વેઃ પૂર્વતઃ કૃતમ્ ૧૨

પૂર્વે થઈ ગયેલા મુમુક્ષુઓ (મોક્ષની ઇચ્છા
રાખનારા) એ એવું જાણીનેજ કર્મ કરેલાં
છે, તેથી અસલના વખતથી ચાલતા આવેલા
રીવાજ પ્રમાણે તું પણ કર્મ કર. ॥ ૧૨ ॥

किं कर्म किमर्थमेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः

તત્તેકર્મપ્રવક્ત્ર્યામિયજ્ઞાત્વામોક્ષસેડયુષાત્

કર્મ શું અને અકર્મ એ શું એ વિષયમાં
વિદ્વાનો પણ મોહ પામી ગયા છે, તેથી કર્મ
એ શું તે હું તને કહીશ કે જે જાણવાથી
અશુભ ફળથી તું મુક્ત થઈશ. ॥ ૧૩ ॥

કર્મણો હપિ ચોદ્ધવ્યં ચોદ્ધવ્યં ચ વિકર્મણઃ ।
અકર્મણશ્ચ ચોદ્ધવ્યં મહના કર્મણો મતિઃ ૧૭

કર્મ (કામ કરવું) તે શું તે જાણવું જો-
ઈએ તેમજ વિકર્મ (ખોટું કામ) તે શું એ
પણ જાણવું જોઈએ તથા અકર્મ (કર્મ નહિ
કરવું તે) તે શું એ પણ જાણવાની જરૂર
છે; કર્મની ગતિ ગડન (કોઈથી ન સમજી
શકાય તેવી) છે. ॥ ૧૭ ॥

કર્મણ્યકર્મ યઃ પચેદકર્મણિ ચ કર્મ યઃ ।
સ બુદ્ધિમાન મનુષ્યેષુ સ યુક્તઃકૃત્સ્તકર્મકૃત્

જે માણસ કર્મમાં અકર્મ અને અકર્મમાં
કર્મ જુએ છે તે સર્વ મનુષ્યોમાં બુદ્ધિમાન
છે, તે યોગી છે તથા સર્વ કર્મ કરી ચુક્યો
છે એમ જાણવું. ॥ ૧૮ ॥

યસ્ય સર્વે સમારંભાઃ કામસંકલ્પવર્જિતાઃ ।
જ્ઞાનામિદગ્ધ કર્મણં તમાહુઃ પંડિતં નુધાઃ ॥

જેના સઘળા આરંભ ઇચ્છા તથા સંકલ્પ વિનાના છે, અને જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી જેનાં કર્મ બળી ગયાં છે તેને બુદ્ધિમાન મનુષ્યો ખરો જ્ઞાની કહે છે. ॥ ૧૯ ॥

ત્યક્ત્વા કર્મફલાસંગં નિત્યતૃપ્તો નિરાશ્રયઃ
કર્મણ્યભિપ્રવૃત્તોઽપિ નૈવ કિંચિત્કરોતિ સઃ

કર્મના ફળમાં આસક્તિ તણ દહને તેમજ સદા સંતોષી અને કોઈના આશ્રય વિનાનો રહીને જો કોઈ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થયેલો હોય તો તે કંઈ પણ કર્મ કરતોજ નથી એમ જાણવું. ॥ ૨૦ ॥

નિરાશીર્યતચિત્તાત્મા ત્યક્તસર્વપરિગ્રહઃ ।
શારીરં કેવલં કર્મ કુર્વન્નામોતિ કિલિવપમ્

કંઈ પણ આશા વિનાનો, મન અને આત્માને નિયમમાં રાખીને રહેતો અને સર્વ મમતાનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે, અને માત્ર શ-

રીરજ જેનું કર્મ કર્યે જાય છે એવા મનુષ્યને
પાપ લાગતુંજ નથી. ॥ ૨૧ ॥

यदृच्छालापसंतुष्टो द्वंदातीतो विमत्सरः ।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते
ઈશ્વરેચ્છાથી જે કંઈ મળી આવ્યું તેનાથી
સંતોષી (સુખ દુઃખ, લાભ ખોટ, ટાઢ તાપ
વીગેરે) દ્વંદ્વો જેને બાધ કરતાં નથી એવો
મત્સર વિનાનો, કાર્યની સિદ્ધિ તથા નાશ-
માં સમદૃષ્ટિવાળો એવો મનુષ્ય કર્મ કરવા
છતાં પણ બંધાતો નથી. ॥ ૨૨ ॥

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविर्लीयते २३

આસક્તિ રહિત, પાપથી મુક્ત અને જે-
નું મન જ્ઞાનમાંજ લાગી રહ્યું છે અને જે ય-
જ્ઞને માટેજ કર્મ કરી રહ્યો છે (એટલે જે
ઈશ્વરને નામેજ કર્મ કરે છે) તેનાં સમગ્રાં

(૧૧૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કર્મ ન શ પામી જાય છે. ॥ ૨૩ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्म कर्मसमाधिना ॥ ૨૪

પ્રહ્મનેજ અર્પણ કરવાનું, બલિહાર પણ

પ્રહ્મ જેમાં હોમ કરવાનો તે અગ્નિ પણ પ્ર-

હ્મ, અને હોમ કરનાર પણ પ્રહ્મ એ પ્રમણે

પ્રહ્મમાંજ એક ચિત્ત રાખીને કર્મ કરનારો

પણ પ્રહ્મનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૪ ॥

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञैर्नवोपजुहति । ૨૫ ।

કેટલાંએક યોગીઓ દેવોને માટે યજ્ઞ કરે

છે અને કેટલાંક પ્રહ્મરૂપી અગ્નિમાં યજ્ઞનેજ

હોમીને યજ્ઞ કરે છે. ॥ ૨૫ ॥

श्रोत्रादीन् इंद्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुहति ।

शब्दादीन् विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुहति ॥

કેટલાંક સંયમ (ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી)

રૂપી અગ્નિમાં કાન ઇત્યાદિ (કાન, ત્વચ્ચ, નેત્ર, છલ અને નાક) ઇન્દ્રિયોને હોમે છે અને કેટલાક શબ્દાદિ (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ) ઇન્દ્રિયોના વિષયોને ઇન્દ્રિયો રૂપી અગ્નિમાં હોમે છે. ॥ ૨૬ ॥

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुहति ज्ञानदीपिते २७

અને વળી કેટલાક જ્ઞાનથી સતેજ થયેલા આત્મધ્યનરૂપી અગ્નિમાં સઘળી ઇન્દ્રિયોનાં કર્મ તથા શરીરમાં રહેલા પાંચ વાયુ- (પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, ઉદાન અને સમાન) નાં કર્મને હોમે છે. ॥ ૨૭ ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥

કેટલાક દ્રવ્યયજ્ઞ કરનારા (શાસ્ત્ર વિધિ પ્રમાણે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનારા) છે, કેટલાક

તપસ્વી યજ્ઞ કરનારા છે, કેટલાક યોગ સ્વી
યજ્ઞ કરનારા છે અને બીજાઓ વેદાભ્યાસ ત-
થા જ્ઞાનસ્વી યજ્ઞ કરનારા છે અને કેટલાક
વળી કૃષ્ણ વ્રતવાળા યતિઓ હોય છે. ॥૨૮॥

અપાને જુહતિ પ્રાણં પ્રાણેઽપાનં તથાઽપરે ।
પ્રાણાપ નગતી રુદ્ધા પ્રાણાયામપરાયણાઃ ॥

વળી બીજા કેટલાક અપાન (અર્થે માર્ગે
નીકળતો વાયુ) માં પ્રાણ (હૃદયમાં રહેતો
વાયુ) ને તથા પ્રાણમાં અપાનને હોમે છે,
અને પ્રાણ અને અપાન બંનેની ગતિનો નિ-
રોધ કરી પ્રાણાયામમાં લીન થાય છે. ॥૨૯॥

અપરે નિયતાહારાઃ પ્રાણાન્પ્રાણેષુ જુહતિ ।
સર્વેઽપ્યેતે યજ્ઞવિદો યજ્ઞક્ષપિતકલ્મષાઃ ૩૦

વળી બીજાઓ મિતાહારી (નિયમિત ભો-
જન કરનારા) થઈ પ્રાણમાં પ્રાણનેજ હોમે
છે, ઉપર કહ્યા તે સર્વ યજ્ઞને જાણનારા છે,

અને યજ્ઞવલ્કે ઠરીને તેઓનાં પાપ નાશ પા-
મે છે. ॥ ૩૦ ॥

યજ્ઞશિષ્ટામૃતભુજો યાંતિ બ્રહ્મ સનાતનમ્ ।
નાયં લોકોઽસ્ત્યયજ્ઞસ્ય કુતોઽન્યઃ કુરુસત્તમ

યજ્ઞમાં શેષ રહેલું તે અમૃત રૂપ છે, તેનું
લોજન કરનારાને સનાતન બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ
થાય છે, જે યજ્ઞ કરતા નથી તેમને માટે આ
લોક પણ નથી તો, હે કુરુકુગમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન!
પરલોકના પ્રાપ્તિ તો તેમને કયાથીજ થાય ?

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मगो मुखे ।
कर्मजान्निवद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यमे

એ પ્રમાણે વેદમાં બહુ પ્રકારના યજ્ઞ વર્ણ-
વેલા છે, એ સર્વની ઉત્પત્તિ કર્મથી છે એમ
તું જાણ અને એમ જાણવાથી તું મુક્ત થઈ
જઈશ. ॥ ૩૨ ॥

श्रेयान्द्रव्यमया यज्ञाज્ઞાનયज्ञઃ પરંતપ ।

(૧૧૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર અર્જુન ! દ્રવ્યથી થતા યજ્ઞ કરતાં જ્ઞાન યજ્ઞ વધારે કલ્યાણ કા-
ચક છે, કારણકે હે પાર્થ ! સઘળાં કર્મ જ્ઞા-
નમાં સમાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૩ ॥

तद्विद्धि पाणिनातेन पि पश्च । नेत्रया ।

उद्दिक्षंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तदादर्शिनः ॥

તે જ્ઞાન તું નમ્રતાથી વારંવાર પ્રશ્ન પૂછી-
ને અને સેવા વડે કરીને શીખી લે, એમ ક-
રવાથી તારા જાણનાર જ્ઞાનીઓ તને જ્ઞાનનો
ઉપદેશ કરશે. ॥ ૩૪ ॥

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोदमेवं यास्यसि पांडव ।

येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यगो मयि ॥

અને હે પાંડવ ! એ જાણ્યા પછી તું ફરી
થી મોડમાં પડીશ નહિ, અને કે.ઈ પણ બા-
કી ન રહે એવી રીતે સઘળા પ્રાણીઓને તા-

રા આત્મામાં અને મારામાં જોઈશ. ૧૩૫ ।

આપિ चेदासि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।

सर्वं ज्ञानं पुनैव वृजिनं संतरिष्यसि । ३६ ।

જો કે સર્વ પાપ કરનારાઓમાં તું સૌથી
મોટો પાપ કરનાર હોઈશ તોપણ જ્ઞાનરૂપી
નાવથી તું સર્વ પાપનો સમુદ્ર તરી જઈશ.

यथैषासि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्કुरुतेऽर्जुन ।

જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મસાત્કરુતે તથા ॥

હો અર્જુન ! જેમ બળતો અગ્નિ તેમાં નાં-
ખેલાં કાષ્ટને ભસ્મ કરી દે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપી
અગ્નિ સઘળા કર્મને ભસ્મ કરી દે છે. ૩૭

नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विंदति ॥

આ સંસારમાં જ્ઞાનના જેવું બીજું કંઈ
પવિત્ર નથી, તે જ્ઞાન યોગમાં સિદ્ધ થયેલો
મનુષ્ય કાળે કરીને પોતાના આત્મામાં પ્રાપ્ત

કરે છે. ॥ ૩૮ ॥

શ્રદ્ધાવાલ્લભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ।

જ્ઞાનંલબ્ધ્વાપરાંશાંતિમચિરેણાધિગચ્છતિ ॥

ઈન્દ્રિયોને વશ રાખી જ્ઞાન મેળવવામાં ત-
ત્પર અને શ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે
છે, અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી થોડાજ વ-
ખતમાં મોટામાં મોટી શાંતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

અજ્ઞશ્ચાશ્રદ્ધધાનશ્ચ સંશયાત્મા વિનश्यति ।

નાયંલોકોઽસ્તિનપરોનમુખંસંશયાત્મનઃ ॥

પણ અજ્ઞાની શ્રદ્ધાવિનાનો અને સંશયવા-
ળો મનુષ્ય નાશ પામે છે, સંશયવાળો મનુ-
ષ્યને માટે તો આ દોષ પણ નથી તેમ પર-
દોષ પણ નથી અને સુખ પણ નથી. ૪૦

યોગસંન્યસ્તર્કમાણં જ્ઞાનસંછિન્નસંશયમ્ ।

આત્મવન્તંનર્કમાણિનિવધ્નન્તિધનંજય ૪૧

જેણે યોગથી કર્મનો ત્યાગ કર્યો છે અને

જ્ઞાનથી સંશયનો નાશ કર્યો છે અને જે સદા
આત્મામાં જ લીન છે તેને, હે ધનંજય ક-
ર્મના બંધ છેજ નહી. ॥ ૪૧ ॥

तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।
छिन्नैवैनंसंशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ४२

માટે અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલા, અંતઃકરણ
માં રહેલા પોતાના સંશયને જ્ઞાનરૂપ તરવા-
રથી છેદી નાખી હે ભારત ! તું યોગને વળ-
ગીને ઉભો થઈ જા. ॥ ૪૨ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मब्रह्मा-
र्पणयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

થોથો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૫ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

સંન્યાસં કર્મણાં કૃષ્ણ પુનર્યોગં ચ શંસસિ ।
યચ્છ્રેય એતયોરેકં તન્મે બ્રૂહિ સુનિશ્ચિતમ્ ?

અર્જુને કહ્યું:—હે કૃષ્ણ વળી કર્મનો ત્યાગ કહો છો. અને વળી પાછી યોગની પ્રશંસા કરો છો, માટે એ બેમાંથી જે કલ્યાણકારક હોય તે નક્કી કરીને મને કહો. ॥ ૧ ॥

શ્રીમગવાનુવાચ ।

સંન્યાસઃ કર્મયોગશ્ચ નિઃશ્રેયસકરાવુભૌ ।
તયોસ્તુકર્મસંન્યાસાત્કર્મયોગો વિશિષ્યતેર

શ્રીભગવાન બોલ્યા કે:—કર્મનો સંન્યાસ અને કર્મયોગ બંને કલ્યાણકારક છે, તેમાં જ્ઞાન વિનાના સંન્યાસ કરતાં કર્મયોગ અધીયાતો છે. ॥ ૨ ॥

જ્ઞેયઃ સ નિત્યસંન્યામી યો ન દ્રેષ્ટિ ન કાંક્ષતિ ।

નિર્દ્વેદો હિ મઃપ્રવાહો મુક્તિ વંશાત્પ્રમુચ્યતે ॥

જે કોઈનો દ્વેષ કરતો નથી તેમજ કંઈ ઈ-
ચ્છા કરતો નથી અને જે દંદ રહિત છે તે
સદા સન્યાસી જણાયો; કારણકે તે રહેલાઈ-
થી બંધનમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે. ॥ ૩ ॥

સાંખ્ય યં ગૌપ્યમ્વાલાઃપ્રવદંતિ ન પંડિતાઃ ।

૯કમપ્યાસ્થિતઃ સમ્યગ્બુધયં વિન્દન્તે કચ્ચ ॥

સાંખ્ય અને યોગ બ્રહ્મ છે એવું અજ ની-
લોકો હોય તેજ બોલે છે, પંડિતો એમ કહે-
તા નથી; એ બેમાંથી એકને સારી રીતે વ-
ળગી રહેનારને પણ બંનેનાં ક્ષણ મળે છે. ૪

યત્સાંખ્યૈઃ પ્રાપ્યતે સ્થાનં તત્ત્યોગૈરપિ ગમ્યતે ।

૯કં સાંખ્યં તત્ત્યોગં ચ યઃ પશ્યતે ન પશ્યતિ ॥

જે પદની પ્રાપ્તિ સાંખ્યથી થાય છે તે યોગ
થી પણ થાય છે જે સાંખ્ય તથા યોગને એ-

(૧૨૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કજ સમજે છે તેજ ખડું સમજે છે એમ
જાણવું. ॥ ૫ ॥

સંન્યાસસ્તુ મહાવાહો દુઃસ્વમાત્મયોગતઃ ।
યોગયુક્તો મુનિર્બ્રહ્મ ન ચિરેણાધિગચ્છતિ ॥

હે મહાબાહુ અર્જુન ! યોગ વિના સંન્યા-
સની પ્રાપ્તિ કરવી એ ઘણી કઠણ છે, પણ
યોગ જાણનારો મુનિ જલ્દીથી બ્રહ્મપદની
પ્રાપ્તિ કરે છે. ॥ ૬ ॥

યોગયુક્તોવિશુદ્ધાત્માવિજિતાત્માજિતેન્દ્રિયઃ
સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મઃ કુર્વન્નપિ ન લિપ્યતે । ૭ ।

શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો, જેણે આત્માને તથા
ઇન્દ્રિયોને વશ કર્યા છે એવો અને સર્વ ભૂતો-
નો આત્મા એજ જેનો આત્મા છે એવો યોગી
કર્મ કરવા છતાં પણ બંધન પામતો નથી.

नैव किंचित्करोमीतियुक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।

પદ્યન્મૃણ્વન્સ્પૃશન્નિઘ્રન્નશ્નન્ગચ્છન્સપન્શ્વસન્

પ્રલપન્વિસૃજન્નૃકન્તુન્મિષન્નિમિષન્નપિ ।

ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેષુ વર્તત इतिधारयन् । ૯ ।

તરવ બાણનારો યોગી, જોતમાં, સાંભળવામાં સ્પર્શ કરવામાં, સુંઘવામાં, ખાવામાં, ચાલવામાં, ઉઘવામાં, શ્વાસ લેવામાં, બોલવામાં, ઠાઠો નાંખવામાં, ઝાલવામાં, આંખ ઉઘાડવામાં તથા મીંચવામાં, ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયોમાં પ્રવર્તી રહી છે એમ ધારી, હું કંઈ કરતો નથી એમ માને છે. ॥૮॥૯॥

ब्रह्मण्याधायकर्माणिसंगं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ૧૦

સંગનો ત્યાગ કરીને અને બ્રહ્મને અર્પણ કરીને જે મનુષ્ય કર્મ કરે છે. તેને, કમળપત્રને જેમ પાણી અડકતું નથી તેમ પાપ લાગતાં નથી. ॥ ૧૦ ॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

(૧૨૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

યોગિનઃ કર્મકુર્વૈતિસંગંત્યક્ત્વાત્મયુદ્ધયે ॥

મમતાનો ત્યાગ કરી માત્ર આત્માની શુદ્ધિ
નેજ અર્થે એકલાં શરીરથી, મનથી, બુદ્ધિથી
અને ઇન્દ્રિયોથી યોગીઓ કર્મ કરે છે. ૧૧

યુક્તઃકર્મફલંત્યક્ત્વાશાંતિમાપ્નોતિનૈષ્ઠિકીમ્
અયુક્તઃ કામકારેણ ફલે સક્તો નિવશ્યતે

યોગી કર્મના ફળનો ત્યાગ કરતાં સદાની
શાંતિ એટલે મોક્ષ પામે છે, અને યોગરહિ-
ત મનુષ્ય ફળની આશાથી કર્મ કરતાં બંધ-
નમાં પડે છે. ॥ ૧૨ ॥

સર્વકર્માણિ મનસા સંન્યસ્યાસ્તે મુખં વશં ।
નવદ્વારે પુરે દેહી નૈવ કુર્વન્ન કારયત્ ॥

જેને સર્વ ઇન્દ્રિયો વશ છે એવા યોગીનો
આત્મા સઘળાં કર્મનો મનથી ત્યાગ કરીને
નવ દરવાજાવાળા દેહરૂપી નગરમાં નિરાંતે
રહે છે અને કંઈ કરતો નથી તેમ કરાવતો

પણુ નથી. ॥ ૧૩ ॥

ન કર્તૃત્વં ન કર્માણિ લોકસ્ય સૃજતિ પ્રભુઃ ।

ન કર્મફલસંયોગં સ્વભાવસ્તુ પ્રવર્તતે । ૧૪ ।

સ્રષ્ટિકર્તા પ્રભુ લોકમાં કર્તાપણું કર્મ તથા

કર્મ અને ફળનો સંયોગ એમાંનું કાંઈ ઉત્પન્ન

કરતો નથી એ સર્વ કુદરતથી થાય છે. ૧૪

નાસ્તે કસ્યચિત્પાપં ન ચૈવ સૃકૃતં વિદ્યુઃ ।

અજ્ઞ નેનાદૃઃ જ્ઞાનં તેન મૃહ્યંતિ જંતવઃ । ૧૫ ।

સર્વવ્યાપક ઈશ્વર કેમનાં પાપ કે પુણ્ય

કંઈપણ લેતો નથી, મત્ર અજ્ઞાનને લીધે

જાત હકકંઈ ગયું છે તેથીજ પ્રાણી મોહમાં

પડે છે. ॥ ૧૫ ॥

જ્ઞાનેન તુ તઃ જ્ઞાનં યેવાં નાશિમાત્મનઃ ।

તેષામ દિત્ય જ્ઞાનં પ્રકાશયતિ તત્પરમ્ ॥

આત્માના જ નથી જેનું અજ્ઞાન નાશ પા-

મ્યું છે તેનામાં તે જ્ઞાન સુર્યની પ્રેઠે પરમા-

(૧૨૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

તમાનો પ્રકાશ કરે છે. ॥ ૧૬ ॥

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।

नच्छंत्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः १७

ઈશ્વરમાંજ જેની બુદ્ધિ છે, તેનેજ જે ચો-
તાનો આત્મા માને છે, તેનામાંજ જે ચિત્ત
બાંધે છે, તેનાજ ઉપર જે આધાર રાખે છે
અને જ્ઞાનથી જેનાં સધળાં પાપ ધોવાઈ ગ-
યાં છે એવા જ્ઞાનીઓ એવા પદને પામે છે-કે
જ્યાંથી અહીં પાછું આવવું પડતું નથી. ૧૭

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गात्रे हस्तिनि ।

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પંડિતાઃ સમર્શિનઃ ॥

વિદ્યા તથા વિનયવાળો બ્રાહ્મણ, ગાય, હા-
થી શ્વાન અને ચાંડાળ એ સર્વને જ્ઞાનીઓ
સમદ્રષ્ટિથી જુએ છે. ॥ ૧૮ ॥

इद्वैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः

જેઓનું મન સમતાવાળું થયું છે તેઓએ
આ સંસારમાં સર્વ જીતી લીધું છે, સમતા-
વાળું બ્રહ્મ કંઈ પણ દોષ વિનાનું છે માટે
એવા જ્ઞાનીઓ બ્રહ્મમાંજ રહેલા છે. ॥ ૧૯ ॥

नप्रहृयेत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम्
स्थिरबुद्धिः समूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥

બહાલી વસ્તુ મળવાથી જેને હર્ષ થતો નથી
તેમજ અણુગમતી વસ્તુથી જેને શોક નથી,
જેની બુદ્ધિ સ્થિર છે, જેણે મોડનો નાશ ક-
ર્યો છે એવો બ્રહ્મજ્ઞાની બ્રહ્મમાંજ રહેલો છે.

बाह्यस्पर्शं वसक्तात्मा विंदत्यात्मनियत्सुखम्
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते ॥

બહારની વસ્તુઓ ઉપર જેને મમતા નથી
તેને પોતાના આત્મામાં સુખ જે મળે છે તે
અક્ષય સુખને યોગવડે પોતાના આત્માને
એક કરનારો બોલવે છે. ॥ ૨૧ ॥

(૧૨૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आद्यंतवन्तः कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥

ખડારના સંપર્કથી જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે તે સુખ દુઃખનું મુળ છે કારણકે તે ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે મારે હે કુંતીના પુત્ર ! જાની તેમાં અસક્ત થાના નથી.

शक्रं नोद्वैव य मंहं नावश गिरिमंभगात् ।

कामक्रोधेद्धं वंशं मय कः म सुवी नरः ॥

આ શરીરમાં મુજ થતા પડેલાં કામ તથા ક્રોધથી જે વેગ ઉત્પન્ન થાય છે તે વેગને જે સહન કરી શકે છે તેજ યોગી અને સુખી બન્યો. ॥ ૨૩ ॥

योंऽनःसुखोंऽनगागमस्तथांतज्योतिरंवयः ।

स योगी ब्रह्म निर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति

જે પોતાના અંતરને વિષે સુખી છે, જે પોતાના અંતરમાંજ આરામ પામી રહ્યો છે અ-

ને જેનું હૃદય તેજથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે, તે
યોગી બ્રહ્મરૂપ થઈને બ્રહ્મપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

લભંતે બ્રહ્મનિર્વાણમૃષયઃ ક્ષીણકલ્મષાઃ ।

છિન્નદ્વેષાયતાત્માનઃસર્વભૂતહિતેસ્તાઃ ૨૫.

જેમનાં પાપ નાશ પામી ગયાં છે, જેમણે
મુખ દુઃખાદિ દંડની લાગણીઓ ટાળી દી-
ધી છે, જેણે પોતાનું મન વશ કરેલું છે અ-
ને ભુત માત્રના હિતમાં રહેલા છે એવા ક્ષ-
ણિઓ બ્રહ્મમાં લય પામી જાય છે. ॥ ૨૫ ॥

કામક્રોધવિમુક્તાનાંચતીનાંચતચેતસામ્ ।

અભિતોબ્રહ્મનિર્વાણંવર્તતેવિદિતાત્મનામ્ ॥

જેઓએ કામ તથા ક્રોધથી મુક્ત થઈ પો-
તાનું ચિત્ત વશ કરેલું છે અને જેઓએ પોતા-
ના આત્માને ઓળખ્યો છે એવા ચતિઓ
બ્રહ્મનિર્વાણ પાસેજ રહેલા છે. ॥ ૨૬ ॥

સ્પર્શન્કૃત્વા વહિર્વાહ્યાંશ્ચક્ષુશ્ચૈવાંતરે શ્રુવોઃ ।

પ્રાણાપાનો સર્વાકૃત્તાનાસામ્યંતરચારિણૌ

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ ।

વિગતેચ્છાભયક્રોધોયઃ સદા મુક્તપ્રવ સઃ૨૮

બહારની વસ્તુઓને બહારજ રાખીને, આં-
ખને ભમરોની વચ્ચે રાખીને, તથા પ્રાણ અ-
ને અપાનને બરોબર રાખીને, અને, તેમને
નસકોરાંમાં બરાબર ચલાવીને, ઇન્દ્રિયો, મ-
ન તથા બુદ્ધિને વશ રાખીને અને મોક્ષમાં-
જ ચિત રાખીને, જે મુનિ ઇચ્છા, ભય અ-
ને ક્રોધનો ત્યાગ કરે છે તે સદા મુક્તજ છે.

મોક્તારં યજ્ઞતપસાં સર્વલોકમહેશ્વરમ્ ।

સુહૃદંસર્વભૂતાનાંજ્ઞાત્વા માંશાંતિમૃચ્છતિ૨૯

સમુળા યજ્ઞ અને તપનો લોકતા, સર્વલોક-
નો ઇશ્વર અને સર્વ પ્રાણીઓનો સ્નેહી એવો
મને જાણનાર શાંતિ (સદાકાળનું સુખ)
પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૨૯ ॥

પાંચમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૬ ઠો.

શ્રીભગવાનુવાચ ।

અનાશ્રિતઃ કર્મફલં કાર્યં કર્મકરોતિ યઃ।
સ સંન્યાસીચયોગી ચન નિરગ્નિર્નિચાક્રિયઃ

શ્રીભગવાન કહે છે કે-જે માણસ કર્મના ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના પોતાનો ધર્મ છે એમ જાણી કર્મ કરે છે, તેજ સંન્યાસી અને તેજ યોગી છે, પણ જે યજ્ઞ કરતો નથી તેમજ કર્મ કરતો નથી તે સંન્યાસી અને યોગી નથી. ॥ ૧ ॥

યં સંન્યાસમિતિ પ્રાહુર્યોગંતંવિદ્ધિ પાંડવ ।

ન હાસંન્યસ્તસંકલ્પોયોગી ભવતિકથ્ચન ૨

હે પાંડવ ! જેને સંન્યાસ કહે છે તેજ યોગ છે એમ તું જાણ; જેણે મનના સંકલ્પને વશ કર્યા નથી એવો કોઈપણ માણસ યોગી થઈ શકતો નથી. ॥ ૨ ॥

આરુહ્યોર્મુનેર્યોમં કર્મ કારણમુચ્યતે ।

યોગારૂઢસ્ય તસ્યૈવ શમઃ કારણમુચ્યતે ૩

યોગીની પદવીએ ચઢવા ઇચ્છનારા માણસને કર્મ એજ તે પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે; અને જે યોગીની પદવીએ પહોંચેલો છે તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન શમ (શાંતી રાખવી) એજ છે ॥ ૩ ॥

યદા હિ નેન્દ્રિયાર્થેષુ ન કર્મસ્વનુષજ્જતે ।

સર્વસંકલ્પસંન્યાસી યોગારૂઢસ્તદોચ્યતે ૪

જ્યારે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં તથા કર્મમાં માણસ આસક્ત થતો નથી અને સર્વ મનના સંકલ્પને દાખી રાખે છે ત્યારે તે યોગપદને પહોંચેલો છે એમ કહેવાય છે. ॥ ૪ ॥

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનં નાત્માનમવસાદયેત્ ।

આત્મૈવજ્ઞાત્મનો બંધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ ૫

આત્મા (પરમાત્મા) વડેજ આત્મા (જી-

વાત્મા) નો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ, અને આ-
ત્મા એજ આત્માનો બંધુ છે અને તેનો
શત્રુ પણ તેજ છે. ॥ ૫ ॥

बंधुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ६

આત્માવડે જેણે પોતાના આત્મા ઉપર જય
મેળવ્યો છે તેના આત્માનો તે આત્મા મિત્ર-
જ છે, પણ જેણે આત્માના ઉપર જય મેળ-
વ્યો નથી અને જે પોતાના આત્માના શત્રુ
રૂપે છે તેનો તો આત્મા શત્રુજ છે. ॥ ૬ ॥

जितात्मनःप्रज्ञांतस्य परमात्मासमाहितः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ७

જેણે પોતાના આત્માને જીતેલો છે અને
જેનું મન ઠાઠ અને તાપ, સુખ અને દુઃખ
તથા માન અને અપમાનમાં શાંત થઈ ગયું
છે તેનામાંજ પરમાત્મા રહેલો છે. ॥ ૭ ॥

જ્ઞાનવિજ્ઞાનત્માત્મા કૂટસ્થોવિજિતેન્દ્રિયઃ ।

યુક્ત ઇત્યુચ્યતેયોગીસમલોષ્ટાશ્મકાંચનઃ ૮

જે જ્ઞાન તથા અનુભવવાળા જ્ઞાનથી તૃપ્ત થઈ ગયેલો છે, સાક્ષી રૂપે વર્તે છે, જેણે ઈન્દ્રિયો વશ કરી લીધી છે, અને જે માટી પથ્થર તથા સોનાને સમાન માને છે તે અરે-અરો યોગી કહેવાય છે. ॥ ૮ ॥

સુહૃન્મિત્રાર્યુદાસીનમધ્યસ્થદ્વેષ્યચંદ્રુષુ ।

સાધુષ્વપિ ચ પાપેષુ સમબુદ્ધિર્વિશિષ્યતે ૯

પ્રીતિ રાખનારા, મિત્ર, અલગ શત્રુ, મધ્યસ્થ રહેનારા, (જે પક્ષની વચ્ચે રહેનારા) દ્વેષીઓ, સગાં, સત્પુરૂષો તેમજ પાપીઓ એ સર્વ ઉપર સમાન દ્રષ્ટિથી જોનાર સહુથી શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૯ ॥

યોગી યુંજીત સતતતમાત્માનં રહસિ સ્થિતઃ ।

एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः १०

એકાંત સ્થાનમાં, એકલા રહીને ચિત્ત તથા આત્માને વશ રાખીને, આશાનો ત્યાગ કરીને કંઈપણ ગ્રહણ કરવાનું તણ દધને, યોગી-એ સદાકાળ યોગ સાધનામાં તત્પર રહેવું.

શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય સ્થિરમાસનમાત્મનઃ ।
નાત્યુચ્છ્રિતં નાતિનીચં ચૈલાજિનકુશોત્તરમ્ ॥

પવિત્ર સ્થાનમાં, બહુ ઉચું નહીં તેમ બહુ નીચું નહીં એવું અને વચ્ચનું, મૃગચર્મનું કે કુશનું બનાવેલું પોતાનું આસન સ્થાપવું.

તત્રૈકાગ્રં મન કૃત્વા યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ ।
ઉપવિશ્યાસને યંજ્યાદ્યોગમાત્મવિશુદ્ધયે ૧૨

પછી મનને એકાગ્ર કરીને, ચિત્ત અને ઇન્દ્રિયોથી ક્રિયાઓને અટકાવીને તથા આસન ઉપર દઢતાથી બેસીને, આત્માની શુદ્ધિને અર્થે યોગની સાધના કરેલી. ॥ ૧૨ ॥

સમં કાયશિરોગ્રીવં ધારયન્નચલં સ્થિરઃ ।

(૧૩૬) . શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સંમેક્ષ્યનાસિકાગ્રંસ્વંદિશશ્ચાનવલોકયન્ ? ૩

શરીર, મસ્તક અને ડોક સમાન અને સ્થિર રાખવાં અને પોતે સ્થિર થઈને આસપાસ જોયા વિના પોતાના નાકની અણી તરફ જોયા કરવું. ॥ ૧૩ ॥

પ્રશાંતાત્મા વિગતભીર્બ્રહ્મચારિવ્રતે સ્થિતઃ ।

મનઃસંયમ્ય મચ્ચિત્તોગુક્તઆસીતમત્પરઃ ? ૪

તદન શાંત તથા નિર્ભય થઈને બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં રહીને, મનને નિયમમાં રાખીને, સર્વ રીતે સજ થઈને મારોજ વિચાર કરતાં મારોજ ધ્યાનમાં બેસવું. ॥ ૧૪ ॥

યુંજન્નેવં સદાત્માનં યોગી નિયતમાનસઃ ।

શાંતિર્નિર્વાણપરમામત્સંસ્થામધિગચ્છતિ ॥

આ પ્રમાણે મનને વશ રાખીને જે યોગી સદા આત્માની સાથે જોડાઈ રહે છે, તે મારામાં રહેલી ઉર્ચા પ્રકારના નિર્વાણની શાંતિને પામે છે. ॥ ૧૫ ॥

નાત્યશ્વતસ્તુયોગોઽસ્તિનચૈકાંતમનશ્વતઃ ।

નચાતિસ્વપ્નશીલસ્યજાગ્રતોનૈવચાર્જુન ૧૬

જે અતિ ભોજન કરે છે, અથવા તે જે ધાણું થોડું ભોજન કરે છે, અથવા જે ધાણું જ હિંદે છે તેમજ જે ધાણું જાગે છે તેને માટે હે અર્જુન ! યોગ છેજ નહિ. ॥ ૧૬ ॥

યુક્તાહારાવિહારસ્ય યુક્તચેષ્ટસ્ય કર્મસુ ।

યુક્તસ્વપ્નાવબોધસ્યયોગોભવતિદુઃસ્વદા ૧૭

જે નિયમસર અહાર તથા વિહાર (ભોગ ભોગવવા તે) કરનારો છે અને જે કર્મ કરવામાં પણ નિયમિત છે તથા જે નિયમસર હિંદે તથા જાગે છે તેને માટેજ દુઃખનો નાશ કરનાર યોગ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

યદા વિનિયતં ચિત્તમાત્મન્યેવાવતિષ્ઠતે ।

નિઃસ્પૃહઃસર્વકામેભ્યોયુક્તઃપ્રત્યુચ્યતે તદા ॥

જ્યારે નિયમમાં રાખેલું મન આત્મામાંજ

(૧૩૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સ્થિર રહે છે અને સર્વ મન કામનાઓની
ધૃષ્ટિ કરતું નથી ત્યારે માણસ ખરેખર
યોગી થયો એમ કહેવાય છે. ॥ ૧૮ ॥

यथादीपोनिवातस्थोर्नेगतेसोपमा स्मृता ।

योगिनोयतचित्तस्यगुंजतोयोगमात्मनः ॥

જેણે ચિત્તને વશ કર્યું છે અને આત્મામાં-
જ જેને ધ્યાન લાગી રહેલું છે એવા યોગીને
પવન ના આવે એવા સ્થાને રાખેલો દીવો
હાલતો નથી તેવા દીવાની ઉપમા આપવામાં
આવેલી છે. ॥ ૧૯ ॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।

यत्रचैवात्मनाત્માનંપश्यन्नाત્માનितुष्यતિ ॥

યોગના અભ્યાસથી સ્થિર કરેલું તેનું મન
આત્મામાંજ રમી રહે છે અને આત્માવડે
આત્માનેજ જુએ છે અને આત્મામાંજ સં-
તોષ પામે છે. ॥ ૨૦ ॥

સુખમાત્યંતિકં યત્તદ્વુદ્ધિગ્રાહ્યમર્તોદ્રિયમ્ ।
વેત્તિયત્ર ન ચૈવાયં સ્થિતશ્ચલતિતત્સ્વતઃ ॥૨૧॥

ઈદ્રિયો જેને પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી અને
બુદ્ધિ માત્ર જેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે એવું
અત્યંત સુખ જ્યારે તે જાણે છે ત્યારે તેમાં
સ્થિર રહીને ખરેખરા તત્ત્વમાંથી ચળતો
નથી. ॥ ૨૧ ॥

યં લઘ્વાચાપરં લાભમન્યતેનાધિકં તતઃ ।
યસ્મિં સ્થિતો ન દુઃસ્વેન ગુરુણાપિ વિચાલ્યતે ॥

તે તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરીને, એના કરતાં ખીણ
કેાઈ વસ્તુએ મોટો લાભ છે એમ માનતો
નથી અને તેમાં રહીને મહા ભયં કર દુઃખમાં
આવી પડતાં પણ તે ડગતો નથી. ॥ ૨૨ ॥

તં વિદ્યાઃ દુઃખસંયોગવિયોગં યોગસંઘિતમ્ ।

સનિશ્ચયે ન યોક્તવ્યો યોગોઽનિર્વિણ્ણચેતસા

દુઃખના સંબંધનો જેમાં આવી રીતે નાશ

થાય છે તેજ યોગ છે એમ જાણવું, માટે
પ્રસન્ન મનથી ખાત્રી રાખીને એ યોગની
સાધના કરવી. ॥ ૨૩ ॥

સંકલ્પ્ય મવાન્કામાંસ્ત્યક્ત્વા સર્વાન શેષતઃ
મનસૈર્વેદ્રિયગ્રામં વિનિયમ્ય સમંતતઃ ૨૪
શનૈઃ શનૈરુપરમેદ્બુદ્ધ્યા ધૃતિઃ પૃઠીતયા ।

આત્મસંસ્થં મનઃ કૃત્વા ન કિંચિદપિ ચિંતયેત્

મનના સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થતી સર્વ મન
કામનાઓ એક પણ બાકી ન રહે એમ તણ
હઈને અને ઇન્દ્રિયોના સમૂહને સર્વ તરફથી
તાબે કરી લઈને; ધારણથી સ્થિર થયેલી
બુદ્ધિવડે ધીમે ધીમે શાંતિ પ્રાપ્ત કરવી અને
આત્મામાંજ મન રાખીને બીજી કોઈ વાતનો
વિચાર કરવો નહિ. ॥ ૨૪-૨૫ ॥

યતો યતો નિશ્ચરતિ મનશ્ચંચલમસ્થિરમ્ ।
તત્ત્વસ્તતો નિયમ્યૈતદાત્મન્યેદવશં નયેત્ ૨૬

જ્યારે જ્યારે અંચળ અને એક જગાએ
ના રહી શકે એવું મન ખીણ જગા ઉપર
ઢોડી જાય છે ત્યારે ત્યારે ઢોડી તેને વશમાં
રાખીને આત્મામાં જોડી દેવું. ॥ ૨૬ ॥

प्रशांतमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् २७

જેનું મન અત્યંત સ્થિર થયેલું છે, જેનો
રજોગુણ નાશ પામી ગયો છે, જે પાપ વિ-
નાનો થઈ ગયો છે અને જે બ્રહ્મના જેવો
થઈ ગયો છે તે યોગી સહુથી શ્રેષ્ઠ સુખ
પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૨૭ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते २८

પોતાના આત્માને સદા એ પ્રમાણે જોડી
રાખનાર, પાપરહિત થઈ ગયેલો યોગી બ્ર-
હ્મના સંસ્પર્શમાં આવીને સહેલાઈથી અપાર
સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

સર્વભૂતસ્થમાત્માનં સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ ।

ઈક્ષતે યોગયુક્તાત્મા સર્વત્ર સમદર્શનઃ ૨૯

યોગમાં નિપુણ થયેલો યોગી સર્વમાં સમ દૃષ્ટિવાળો થઈને સર્વ ભૂતોને આત્મામાં અને આત્માને સર્વ ભૂતોમાં જુએ છે. ॥ ૨૯ ॥

યો માં પश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहंनप्रणश्यामि सचमे न प्रणश्यति ૩૦

જે સર્વમાં મને જુએ છે અને મારામાં સર્વને જુએ છે તેના આગળથી હું ઠદી દૂર નથી અને તે મારાથી પણ વેગળો નથી.

सर्वभूतस्थितं योमां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथावर्तमानोऽपि स योगीमयिवर्तते ૩૧

સર્વ ભૂતોમાં રહેલા મને જે એક ભાવથી બળે છે તેવો યોગી ગમે તે સ્થિતિમાં રહેનારો હોય તોપણ તે મારામાંજ છે. ॥ ૩૧ ॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

સુखं वायदिवाकुःखंसयोगीपरमोमतः ३२

હે અર્જુન ! સર્વ સ્થાનમાં આત્માજ છે એવી રીતે જે સમદૃષ્ટિથી જુએ છે, પછી ગમે તો સુખ હોય કે દુઃખ હોય, તે યોગી મોટામાં મોટો મનાય છે. ॥ ૩૨ ॥

अर्जुन उवाच ।

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन
एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वा स्थितिं स्थिराम्

અર્જુને કહ્યું કે, - હે મધુસૂદન ! સમચિત્ત રાખવાથી થતો યોગ જે તમે મને કહ્યો તેની સ્થિતિ અંચળતાને લીધે મને સ્થિર લાગતી નથી. ॥ ૩૩ ॥

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथिबलवद्बृहत् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोऽपि रिव सुदुष्करम् ३४

કારણ કે હે કૃષ્ણ ! મન અંચળ છે, જુસ્સાવાળું છે, ખળવાન છે અને વશ કરવું કઠણ

(૧૪૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

છે. વાયુને રોકવો જેવું કઠણ કામ છે તેવુંજ
મનને રોકવાનું ધણુંજ કઠણ કામ છે. ૩૪

શ્રીમદ્ભગવાનુવાચ ।

અસંશયં મહાબાહો મનો દુર્નિગ્રહં ચલમ્ ।
અભ્યાસેનચ કૌન્તેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે રે ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા કે,—હે મહાબાહુ અ-
ર્જુન ! ખરેખર મન ચંચળ અને ન રોકી
શકાય એવુંજ છે, તથાપિ સદાકાળના અ-
ભ્યાસથી અને વૈરાગ્યથી હે કુંતીપુત્ર ! તેને
વશ કરી શકાય છે. ॥ ૩૫ ॥

અસંયતાત્મનાયોગો દુષ્પ્રાપ્નિતિ મેમતિઃ ।

વશ્યાત્મનાતુયતતાશમ્યોઽવાપ્તુમુપાયતઃ ॥

જેને આત્મા વશ નથી તેને યોગની પ્રાપ્તિ
થવી મુશ્કેલ છે એમ હું માનું છું, પણ જે-
ણે આત્મા વશ કરેલો છે અને તેજ ઉપાય-
થી જે યત્ન કર્યો કરે છે તે યોગ પ્રાપ્ત કરી
શકે છે. ॥ ૩૬ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

અયતિઃ શ્રદ્ધયોપેતો યોગાશ્ચલિતમાનસઃ ।

અપ્રાપ્યયોગસંસિદ્ધિં કાં ગતિં કૃષ્ણગચ્છતિ

અર્જુને કહ્યું કે, - હે કૃષ્ણ ! જેણે આત્મા ઉપર સત્તા મેળવી નથી, તથા યોગીથી જેનું મન ચલિત થયેલું છે, તેમજ જે યોગની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી છતાં તેમાં શ્રદ્ધાવાળો છે તેની શી ગતિ થાય છે ? ૩૭

કચ્ચિન્મોભયવિભ્રષ્ટશિષ્યાશ્રમિવ નશ્યતિ ।

અપ્રતિષ્ઠોમહાવાહો વિમૂઢોઽવહ્નિઃપથિ ૩૮

હે મહાબાહુ શ્રી કૃષ્ણ ! ખંનેમાં ભ્રષ્ટ થયેલો અને પ્રદ્ધ પ્રાપ્તિનો માર્ગ ભુલેલો, આધાર વિનાનો તે છુટાં પડી ગયેલાં વાહણાંની પેઠે શું નાશ પામે છે ? ॥ ૩૮ ॥

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।

तदन्यः संशयस्यास्यच्छेत्तानमुपपद्यते ૩૯

(૧૪૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

હે કૃષ્ણ ! આ મારો સંશય તદ્દન ટાળીનાં-
ખવા કૃપા કરવી જોઈએ, કારણ કે આ સં-
શય દૂર કરનાર તમારા વિના ખીણું કોઈ
મળનાર નથી. ॥ ૩૯ ॥

શ્રીમદ્ભગવાનુવાચ ।

પાર્થ નૈવેહ નામુત્ર વિનાશસ્તસ્ય વિદ્યતે ।

ન હિ કલ્યાણકૃત્કશ્ચિદુર્ગતિતાતગચ્છતિ ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે, — હે પાર્થ ! હીવા મા-
ણસનો આ લોકમાં કે પરલોકમાં નાશ છેજ
નહિ. હે ભાઈ ! કલ્યાણનું કામ કરનાર કોઈ
પણ નઠારી ગતિને તો પામતોજ નથી. ૪૦

પ્રાપ્ય પુણ્યકૃતાંલ્લોકાન્નૃપિત્વાશાશ્વતીઃસમાઃ

શુચીનાંશ્રીમતાં ગેહે યોગમ્નષ્ટોઽભિજાયતે ॥

મહા પુણ્ય કરનારા લોકમાં જઈને અને
ત્યાં ઘણા કાળ સુધી રહીને યોગથી બ્રહ્મ થ-
યેલો માણસ કોઈ પવિત્ર અને ધનવાનને
ઘેર ફરી જન્મ લે છે. ॥ ૪૧ ॥

અથવા યોગિનામેવકુલે ભવતિ ધીમતામ્ ।

एतद्धि दुर्लभतरंलोके जन्म यदीदृशम् ४२

અથવા તો કેઇ બુદ્ધિમાન યોગીના કુદુ-
ખમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ લોકમાં આવો જ-
ન્મ મળવો ઘણો જ દુર્લભ છે. ॥ ૪૨ ॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।

यतते च ततो भूयःसंसिद्धौ कुरुनन्दन ४३

ત્યાં તેને આગલા જન્મની બુદ્ધિ પાછી પ્રા-
પ્ત થાય છે અને પછી હે કુરુનંદન ! પાછી
સંપૂર્ણ સિદ્ધિ મેળવવાને તે યત્ન કરે છે. ૪૩

पूर्वाभ्यासेन तेनैव हियते ह्यवशोऽपि सः

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ४४

પોતે નહિ જાણવા છતાં પણ પૂર્વના અ-
ભ્યાસથી તે દોરાય છે, માત્ર યોગ જાણવાની
ઇચ્છાથીજ તે (શબ્દબ્રહ્મા) વેદને પણ ઓ-
ળંગી જાય છે. ॥ ૪૪ ॥

(૧૪૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રયત્નાદ્યતમાનસ્તુયોગી સંશુદ્ધકિલિષ્ઠઃ ।

અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્તતોયાતિ પરાંગતિમ્ ॥

આગ્રહ પૂર્વક પ્રયત્ન કરનારો અને પાપથી મુક્ત થયેલો યોગી અનેક જન્મમાં સિદ્ધ થતો પરમગતિ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે. ૪૫

તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી

જ્ઞાનિભ્યોઽપિ મતોઽધિકઃ ।

કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી

તસ્માદ્યોગી ભવાર્જુન ॥ ૪૬ ॥

યોગી તપસ્વીઓથી અધિક છે જ્ઞાનીઓ કરતાં પણ અધિક મનાય છે અને કર્મ કરનારાઓથી પણ અધિક છે માટે હું અર્જુન ! તું યોગી થા. ॥ ૪૬ ॥

યોગિનામપિ સર્વેષાં મદ્ભક્તેનાન્તરાત્મના ।

શ્રદ્ધાવાન્ભજતેયોમાંસમે યુક્તતમો મતઃ ૪૭

સઘળા યોગીઓમાં પણ જે યોગી મારામાં
પોતાના અંતરાત્માને રાખે છે તથા શ્રદ્ધા
પૂર્વક મને બળે છે તેને મેં ખરેખરે યોગી
માનેલો છે. ॥ ૪૭ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अभ्या-
सयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ।

॥ છઠો અધ્યાય સમાપ્ત. ॥

અધ્યાય ૭ મો.

શ્રીમદગવાનુવાચ ।

મય્યસક્તમનાઃ પાર્થ યોગં યુક્તન્મદાશ્રયઃ ।

અસંશયં સમગ્રં માં યથા જ્ઞાસ્યસિ તચ્છૃણુ ૧

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે,—હે પાર્થ ! મારામાંજ ચિત્ત રાખીને તથા મારા આશ્રયે રહીને યોગ સાધતાં ખરેખર તું મને કેવી રીતે ઓળખીશ તે હું તને કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૧ ॥

જ્ઞાનં તેઽહં સવિજ્ઞાનમિદં વક્ષ્યામ્યશેષતઃ ।

યજ્ઞજ્ઞાત્વાનેહભૂયોઽન્યજ્ઞાતવ્યમવશિષ્યતેઽ

તેની સમજીતી તથા જ્ઞાન હું તને કંઈપણ બાકી રાખ્યા વિના કહીશ તે જાણ્યા પછી આ લોકમાં બીજું કંઈ જાણવા જેવું રહેતું નથી. ॥ ૨ ॥

મનુષ્યાણાં સદસ્રેષુ કશ્ચિન્નતાતિ સિદ્ધયે ।

યતતામાપિસિદ્ધાનાંકશ્ચિન્માંવેત્તિતત્ત્વતઃ ૩

હજાર માણસોમાં કોઈકજ મોક્ષને માટે પ્ર-
યત્ન કરે છે, અને તે યત્નમાં સિદ્ધ થયેલા-
ઓમાંથી કોઈકજ માફે ખરેખર તત્ત્વ (રૂ-
પ) જાણે છે. ॥ ૩ ॥

भूमिरापोऽनलोवायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।
अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ४

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, મન,
બુદ્ધિ તથા અહંકાર આ આઠ મારી પ્રકૃતિ-
ના વિભાગ છે. ॥ ૪ ॥

अपरेयामितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।
जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ५

એ મારી ચીની પ્રકૃતિ છે, અને હે મહા-
બાહુ અર્જુન ! મારી બીજી ઉચી પ્રકૃતિ
જીવ છે, જેનાવડે આખું જગત ધારણ થયે-
લું છે તેને તું જાણ. ॥ ૫ ॥

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

અહં કૃત્સ્નસ્ય જગતઃ પ્રભવઃ પ્રલયસ્તયાં ૫
 સર્વં ભૂતં તુ તે મુગ ઉત્પત્તિ સ્થાન છે અને
 હું આખા જગતનો ઉત્પન્ન કર્તા તથા લય
 કર્તા છું એમ સમજ. ॥ ૬ ॥

મત્તઃ પરતરં નાન્યર્ત્કિચિદસ્તિ ધનંજય ।
 મયિ સર્વમિદં પ્રોતં સૂત્રે મણિગણા ઇવ ૭
 હે ધનંજય ! મારા કરતાં કોઈ શ્રેષ્ઠ છેજ
 નહિ, સુતરના હોરામાં મણિઓ પરાવેલાં
 હોય છે તે માફક સઘળું મારામાંજ ગુંથાય-
 લું છે. ॥ ૭ ॥

રસોઽહમપ્સુ કૌન્તેયપ્રભાસ્મિ શશિસૂર્યયાઃ ।
 પ્રણવઃ સર્વવેદેષુ શબ્દઃ સ્વે પૌરુષં નૃષુ ૮ ।
 હે કુંતિપુત્ર ! પાણીમાં જે રસ છે તે હું
 છું, ચંદ્ર તથા સૂર્યનું તેજ તે પણ હું છું,
 સર્વ વેદમાં જે ઓંકાર છે તે હું છું, આકા-
 શમાં શબ્દ અને પુરુષોમાં પુરુષાતન તે પણ
 હું છું. ॥ ૮ ॥

પુણ્યોગન્ધઃપૃથિવ્યાંચતેજશ્ચાસિવિભાવસૌ
જીવનં સર્વભૂતેષુ તપશ્ચાસિ તપસ્વિષુ । ૯॥

પૃથ્વીમાં જે સ્વચ્છ ગંધ છે તથા અગ્નિમાં
જે તેજ છે તે પણ હું છું, સંવળાં પ્રાણી-
ઓનું જીવન તેમજ તપસ્વીઓનું તપ તે
પણ હું છું ॥ ૯ ॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्
बुद्धिर्बुद्धिमतामसितेजस्तेजस्विनामहम् ? ०

હે પાર્થ ! સર્વ જીવોનું હું સનાતન (અ-
નાદિ અનંત) બીજ છું, બુદ્ધિવાનની બુદ્ધિ
અને તેજસ્વીઓનું તેજ પણ હું છું એમ
તું જાણ. ॥ ૧૦ ॥

बलं बलवतामसि कामरागविवर्जितम् ।

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽसि भरतर्षभ ? ?

ઈચ્છા તથા મમતા રહિત બળવાનોનું બળ
હું છું, હે ભારતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! ધર્મ

વિરૂદ્ધ નહિ એવી સર્વ બુતોની ઈચ્છા તે
પણ હું છું. ॥ ૧૧ ॥

યે ચૈવ સાત્ત્વિકા ભાવા રાજસાસ્તામસાશ્રયે
મત્ત એવેતિ તાન્વિદ્ધિ ન ત્વદં તેષુ તે મયિ ? ૨

સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ભાવ મારા-
થીજ ઉત્પન્ન થયા છે એમ તું જાણ, હું તેમ-
નામાં નથી પણ તેઓ મારામાં છે. ॥ ૧૨ ॥

ત્રિભિર્ગુણમયૈર્ભાવૈરોભિઃ સર્વમિદં જગત્ ।
મોહિતંનાભિજાનાતિમામેભ્યઃપરમવ્યયમ્ ॥

એ ત્રણ ગુણથી થયેલા ભાવથી મોહિત થ-
યેલું આ આખું જગત, હું કે જે તેમનાથી
શ્રેષ્ઠ અને વિકાર રહિત છું તેને ઓળખતું
નથી. ॥ ૧૩ ॥

દૈવી હોવા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।
મામેવ યે પ્રપદ્યન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે ? ૪

એ ત્રણ ગુણોથી થયેલી જે મારી દૈવી મા-

યા છે તે તરીજવી ઘણી કઠણ છે, જેઓ મ-
ને પામે છે તેઓ એ માયા તરી જાય છે. ૧૪

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः
माययापहतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः १५

દુષ્ટ કર્મ કરનારા, મુર્ખ અને નીચ સ્વભા-
વના માણસો મને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી,
કારણકે માયાથી તેમનું જ્ઞાન હરાઈ ગયેલું
હોય છે અને તે આસુરી (દૈત્યની પ્રકૃતિ
પામેલા હોય છે. ॥ ૧૫ ॥

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।
आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ १६

હું ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન । સત્કર્મ ક-
રનાર ચાર પ્રકારના મનુષ્યો મને ભજે છે,
દુઃખી, જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળો, સ્વાર્થની
ઇચ્છાવાળો અને એથો જ્ઞાની. ॥ ૧૬ ॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

પ્રિયોહિજ્ઞાનિનોઽત્યર્થમહંસચમપ્રિયઃ ૧૭

તેઓમાં સદાકાળ યોગને વિષે રહેલો અને
એકજની લક્ષિત કરનારો જ્ઞાની સૌથી શ્રેષ્ઠ
છે, જ્ઞાનીને હું અતી પ્રિયે છું તેમ તે પણ
ધણી પ્રિય છે. ॥ ૧૭ ॥

ઉદારાઃસર્વં एवैतेજ્ઞાનીં ત્વાત્મૈવ મે યતમ્ ।
આસ્થિતઃસહિયુક્તાત્માપામેવાનુત્તમાં ગતિમ્

એ સર્વ ઉદાર મનવાળા સમજવા પણ તે-
માં જ્ઞાની એ હું પોતેજ છું એમ માનું છું
હું એજ સૌથી શ્રેષ્ઠ ગતિ છે એમ જાણી તે
સ્થિર મનથી મારામાંજ વિશ્વાસ રાખીને ર-
હે છે. ॥ ૧૮ ॥

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।
वासुदेवःसर्वमितिसमहात्मासुदुर्लभः । १९ ।

ધણા જન્મ લીધા પછી જ્ઞાની મને પ્રાપ્ત
કરે છે; સધળું વાસુદેવ (વસુદેવના પુત્ર શ્રી

કૃષ્ણપરમાત્માજ) છે એમ તે માને છે, એ-
વા મહાત્મા દુર્લભ હોય છે. ॥ ૧૯ ॥

કામૈસ્તૈસ્તૈર્હૃતજ્ઞાનાઃપ્રપદ્યન્તેડન્યદેવતાઃ ।

તંતંનિયમમાસ્થાયપ્રકૃત્યાનિયતાઃસ્વચારં ॥

વિવિધ ઇચ્છાઓથી જેઓનાં ચિત્ત આઠ-
પાંચલાં હોય છે તે બીજા દેવતાઓને ભજે
છે; અને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે લિંગ લિ-
ંગ નિયમે પાળે છે. ॥ ૨૦ ॥

યોયોયાંયાંતનુંભક્તઃશ્રદ્ધયાર્ચિતુમિચ્છતિ ।

તસ્યતસ્યાચલાંશ્રદ્ધતામેવવિદધામ્યહમ્ ॥

જે માણસ જે દેવનો ભક્ત થઈ શ્રદ્ધાથી તે
ને પૂજવાની ઇચ્છા કરે છે, તે માણસની તે
દેવ ઉપરની શ્રદ્ધાને હું હૃદય બનાવું છું. ૨૧

સ તયા શ્રદ્ધયા યુક્તસ્તસ્યારાધનપ્રીયતે ।

લભતેચતતઃકામાન્મયૈવવિહિતાન્દિશામ્ ॥ ૨૨

હૃદય શ્રદ્ધા થતાં તે માણસ તે દેવનું પૂજન

(૧૫૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કરે છે, અને મેં નહીં કરેલી તે માણસની
ધારેલી કામનાઓ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૨

અન્તવત્તુ ફલં તેષાં તદ્ભવત્યલ્પમેધસામ્ ।
દેવાન્દેવયજોયાન્તિમદ્ભક્તાયાન્તિમામપિ ॥

એ અલ્પ બુદ્ધિવાળાઓને જે ફળ મળે છે
તે નાશવંત હોય છે; જેઓ દેવોને ભજે છે
તે દેવોને પામે છે, અને જે મારા ભક્તો હો-
ય છે તે મને પામે છે. ॥ ૨૩ ॥

અવ્યક્તંવ્યક્તિમાપન્નમન્યન્તેમામબુદ્ધયઃ ।
પરં ભાવમજાનન્તો યમાવ્યયમનુત્તમમ્ ॥

અવ્યક્ત (બહાર ન દેખાય તેવા) રૂપને
બુદ્ધિ વિનાના માણસો વ્યક્ત (પ્રગટ થયે-
લું) માને છે, તેથી કેવળ બુદ્ધિ, અવિના-
શી અને સૌથી શ્રેષ્ઠ એવું જે માફક રૂપ છે
તેને તેઓ જાણી શકતા નથી. ॥ ૨૪ ॥

નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ ।

મૂઠોડયંનામિજાનાતિલોકોમામજમઘ્યયમ્

મારી યોગ માયાથી ઢંકાયલો હું બધાને
દેખાઈ શકતો નથી, મુઠ લોકો જાણતા નથી
કે હું જન્મ વિનાનો તેમજ નાસ વિનાનો છું.

વેદાહં સમતીતાનિ વર્તમાનાનિ ચાર્જુન ।

ભવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ માંતુ વેદ ન કશ્ચન

હે અર્જુન ! ભુતકાળમાં થઈ ગયેલા વર્ત-
માનકાળમાં જે છે તે અને ભવિષ્યમાં થના-
સર્વ જીવોને હું જાણું છું, પણ મને કોઈ જા-
ણતું નથી. ॥ ૨૬ ॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यान्ति परंतप ॥

હે ભારત ! ઇચ્છા તથા દ્વેષથી જે દ્વંદ્વ (સુ-
ખ દુઃખાદિ) ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી મો-
હિત થઈને, હે શત્રુને સંતાપ કરનાર ! આ
સૃષ્ટિમાં સર્વ પ્રાણીઓ ગોથાં ખાયા કરે છે.

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥

જે સતકર્મ કરનારા છે અને જેનાં પાપનો અંત આવેલો છે તેઓ એ દ્વંદ્વના મોહમાંથી મુક્ત થઈને દૃઢ મનથી મને ભજે છે. ૨૮
जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।
ते ब्रह्मतद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥

જન્મ મરણથી મુક્ત થવાને માટે જેઓ મારે આશ્રયે રહીને યતન કરે છે તેઓ જાણે છે કે સર્વ કર્મ તથા સધળું અર્ધ્યાત્મ એ બ્રહ્મ છે.

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः

જેઓ મને અધિભૂત અધિદેવ અને અધિ-યજ્ઞ જાણે છે તેઓ સ્થિર ચિત્તવાળા થઈને મરણ સમયે પણ મને જાણે છે. ॥ ૩૦ ॥

સાતમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૮ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

કિં તદ્વક્ત્ર કિમધ્યાત્મં કિં કર્મ પુરુષોત્તમ ।
અધિભૂતં ચ કિં પ્રોક્તમધિદૈવં કિમુચ્યતે ?

અર્જુને કહ્યું કે,—હે પુરુષોત્તમ ! બ્રહ્મ એ શું ? અધ્યાત્મ એ શું ? અને કર્મ એ શું ? વળી અધિભૂત અને અધિદૈવ કેને કહે છે ?

અધિયજ્ઞઃ કથં કોઽન્ન દેહેઽસિન્મધુસૂદન ।

પ્રપાણકાલેચકથંજ્ઞેયોઽસિનિયતાત્માભિઃ ૨

હે મધુસૂદન ! આ દેહમાં અધિયજ્ઞ કથું અને કેવી રીતે છે ? અને મનને વશ કરનારા મરણ કાલે આપને કેવી રીતે જાણે છે.

શ્રીમગવાનુવાચ

અક્ષરં બ્રહ્મ પરમં સ્વભાવોઽધ્યાત્મમુચ્યતે ।

ભૂતભાવોઽવકરો વિસર્ગઃ કર્મસંશ્લિતઃ ૩

(૧૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે,—જે નાશ પામે નહિ
અને સૌથી શ્રેષ્ઠ છે તે બ્રહ્મ છે, તેનો સ્વભાવ
તે અધ્યાત્મ અને જે ભાવથી સર્વ ભૂતની
સૃષ્ટિ થાય છે તેને કર્મ કહે છે. ॥ ૩ ॥

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥

જેમાં નાશ પામવાનો ગુણ છે તે અધિભૂત
કહેવાય છે, જે પુરુષ (ઉત્પન્ન કરનાર શ-
ક્તિ) છે તે અધિદેવ કહેવાય છે અને હે
મનુષ્યમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! મનુષ્યોના દેહમાં
અધિયજ્ઞ તે હુંજ છું. ॥ ૪ ॥

अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।
यः प्रयातिसमद्भावं यातिनास्त्यत्र संशयः ५

મરણ સમયે મારું સ્મરણ કરતાં જે દેહ-
નો ત્યાગ કરે છે તે મારાજ રૂપને પામે છે
એમાં કંઈ પણ સંશય નથી. ॥ ૫ ॥

યં યં વાપિ સ્મરન્ભાવં ત્યજંત્યંતે કલેવરમ્ ।
તં તમેવૈતિ કૌંતેય સદા તદ્ભાવભાવિતઃ ॥૬॥
'હે કુંતાના પુત્ર ! મરણ કાળે શરીરનો ત્યા-
ગ કરતાં મનુષ્ય જે જે ભાવનું સ્મરણ કરે
છે, તે તે ભાવને યોગ્ય થઈને તેને તે પ્રાપ્ત
કરે છે. ॥ ૬ ॥

તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ મામનુસ્મર યુદ્ધ્ય ચ ।
મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્મામેવૈવ્યસ્યસંશયમ્ ॥૭॥

માટે સર્વ કાળમાં માફેજ સ્મરણ કર અ-
ને યુદ્ધ કર; મન તથા બુદ્ધિ મારામાંજ અ-
ર્પણ કરવાથી તું મનેજ પામશે એમાં સંશય
નથી. ॥ ૭ ॥

અભ્યાસયોગયુક્તેન ચેતસા નાન્યગામિના ।
પરમં પુરુષં દિવ્યં યાતિ પાર્યાનુચિંતયન્ ૮

હે પાર્થ ! યોગાભ્યાસથી દૃઢ કરેલા અને
બીજ કોઈ વસ્તુથી આકર્ષાય નહિ એવા મ-

(૧૬૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

નથી ધ્યાન કરતો મનુષ્ય દિવ્ય એવા પરમ
પુરુષ (પરમાત્મા) ને પામે છે. ॥ ૮ ॥

કર્ત્ત્વિ પુરાણમનુશાસિતાર-

મણોરણીયાંસમનુસ્મરેદ્યઃ ।

સર્વસ્ય ધાતારમર્ચિત્યરૂપ-

માદિત્યવર્ણં તમસઃ પરસ્તાત્ ॥ ૯ ॥

પ્રયાણકાલે મનસાઽચલેન

ભક્ત્યા યુતો યોગબલેન ચૈવ ।

શ્રુવોમધ્યે પ્રાણમાવેશ્ય સમ્યક્

સ તં પરં પુરુષમુપૈતિ દિવ્યમ્ ૧૦

સર્વ જાણનાર, સહુથી જુનો (જેના પહે-
લાં કોઈ છેજ નહિ એવો), સર્વના ઉપર
અમલ કરનાર, ઝીણાથી પણ ઝીણો, સર્વને
ઉત્પન્ન કરનાર, જેનું રૂપ કદપી ન શકાય
તેવો, સુર્ય સમાન તેજસ્વી અને અંધકાર
જેને કદી સ્પર્શ કરી શકતું નથી એવો જે

પરમ પુરૂષ છે, તેનું સ્મરણ જે કોઈ મરણ-
કાળે દૃઢ મનથી ભક્તિપૂર્વક, યોગબળથી
પ્રાણવાયુને બે ભમરો વચ્ચે લાવી બરાબર
રીતે કરે છે તે માણસ દિવ્ય એવા પરમ
પુરૂષને પામે છે. ॥ ૯-૧૦ ॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति

विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति

तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ૧૧ ॥

જેને વેદ બાણનારા અક્ષર (અવિનાશી)
કહે છે, જેનામાં મમતાનો જેણે ત્યાગ કરે-
લો છે એવા યતિઓ પ્રવેશ કરે છે. અને
જેને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી મુનિઓ બ્ર-
હ્મચર્ય પાળે છે તે પદ હું તને સંક્ષેપમાં
કહીશ. ॥ ૧૧ ॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुह्य च ।

(૧૬૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મૂઢ્યર્ધાયાત્મનઃપ્રાણમાસ્થિતોયોગધારણામ્
ૐમિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ વ્યાહરન્મામનુસ્મરન્ ।
યઃપ્રયાતિત્યજન્દેહંસયાતિપરમાંગતિમ્ ૧૨

સર્વ ઇન્દ્રિયોનાં દ્વાર બંધ કરીને, મનને
હૃદયમાં રોકીને, પ્રાણને મસ્તકમાં ધારણ
કરીને યોગ ધારણામાં દૃઢ રહીને, એકાક્ષરી
“ ઓમ ” શબ્દ જે બ્રહ્મનો વાચક છે તે
બોલતાં અને માફ રમરણ કરતાં, જે મોણ-
સ શરીર છોડીને જાય છે તે પરમ ગતિને
પામે છે. ॥ ૧૨-૧૩ ॥

અનન્યચેતાઃ સતતંયો માં સ્મરતિનિત્યશઃ ।
તસ્યાહંસુલ્લભઃપાર્થનિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ ॥

હે પાર્થ ! બીજી કોઈ પણ વસ્તુમાં ચિત્ત
રાખ્યા વિના જે માફ રમરણ સદા કરે છે
તેવા સદા યોગમાંજ ભેડાઈ રહેલા યોગીને
હું સુલભ છું. ॥ ૧૪ ॥

મામુપેત્ય પુનર્જન્મ દુઃસ્વાલયમશ્વાશ્વતમ્ ।

નામ્નુવાંતિ મહાત્માનઃ સંસિદ્ધિં પરમાંગતાઃ ॥

મને પ્રાપ્ત કરીને મહાત્માઓ પરમ સિદ્ધિ
ને પામી જવાથી દુઃખનું સ્થાન અને નાશ-
વંત એવા જન્મમાં ફરીથી આવતા નથી.

આબ્રહ્મભુવનાલ્લોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।

મામુપેત્ય તુ કૌંતેય પુનર્જન્મનવિચયતે ॥૧૬॥

હે અર્જુન ! બ્રહ્મલોકથી માંડીને સઘળા
લોક ફરીથી જન્મ લેનારા છે પણ હે કુંતિના
પુત્ર ! જે મને પામે છે તેને ફરી જન્મ
થતોજ નથી. ॥ ૧૬ ॥

સહસ્રયુગપર્યંતમહર્યદ્વક્ષણો વિદુઃ ॥

રાત્રિં યુગસહસ્રાં તાં તેઽહોરાત્રવિદોજનાઃ ॥

એક હજાર યુગ સુધીમાં બ્રહ્માનો એક દિ-
વસ થાય છે અને એક હજાર યુગ સુધીની
બ્રહ્માની એક રાત્રી થાય છે, એમ જે જાણે

(૧૬૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

છે તેજ દિવસ ને રાતના જાણનારા છે.

अव्यक्ताव्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।

रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके १८

દિવસના આરંભમાં અવ્યક્ત (જે પ્રગટ નથી તે) માંથી સઘળા વ્યક્ત (પ્રગટ) પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જ્યારે રાત પડે છે ત્યારે તે અવ્યક્તમાં સઘળા વ્યક્ત પદાર્થ સમાઈ જાય છે. ॥ ૧૮ ॥

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे १९

હે પાર્થ ! ભૂતોનો સમૂહ વારંવાર એમ ઉત્પન્ન થઈને ત્ય પામી જાય છે, એ પ્રમાણે રાત પડતાં પરવશ થઈને પ્રલયને પામે છે અને ફરી દિવસ થતાં પાછો ઉત્પન્ન થાય છે ॥ ૧૯ ॥

परस्परमात्तु भावोऽन्यो व्यक्तोऽव्यक्ता-

ત્સનાતનઃ । યઃ સ સર્વેષુ ભૂતેષુ નશ્યત્સુ
ન વિનશ્યતિ ॥ ૨૦ ॥

તેથી વ્યક્તના કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ કોઈ અવ્ય-
ક્ત ભાવ છે કે જે સદાકાળ રહે છે અને સર્વ
પ્રાણીઓનો નાશ થતાં પણ જેનો નાશ થતો
નથી. ॥ ૨૦ ॥

अव्यक्तोऽक्षरइत्युक्तस्तमाहुःपरमांगतिम् ।
यं प्राप्य न निवर्तते तद्धाम परमं मम ॥ ૨૧ ॥

તેજ અવ્યક્ત (પ્રગટ નહિ તેવો) અને
અક્ષર (નાશ નહિ પામે એવો) ને પરમ ગ-
તિ કહે છે; જેને પ્રાપ્ત કરીને માધું આવવું
પડતું નથી તે સૌથી શ્રેષ્ઠ માર્ગ ધામ છે.

पुरुषः सपरःपार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।

यस्यांतःस्थानि भूतानियेन सर्वमिंदततम् ॥

હે પાર્થ ! જેનામાં સર્વ ભૂત રહેલાં છે
અને જે સર્વ જગતમાં વ્યાપ્ત છે તેજ પુરુષ

(૧૭૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

છે; અને તે માત્ર અનન્ય ભક્તિથીજ પ્રાપ્ત
કરી શકાય છે. ॥ ૨૨ ॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ।
प्रयाता यांति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! કયે વખતે ગયેલા
યોગીઓ પાછા આવતા નથી અને કયે વ-
ખતે ગયેલા પાછા આવે છે તે વખત હવે હું
તને કહું છું. ॥૨૩

अग्निज्योतिरहःशुक्रःषण्मासा उत्तरायणम् ।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्मब्रह्मविदो जनाः ॥

અગ્નિ, તેજ, દિવસ, શુકલપક્ષ, ઉત્તરાયણ-
ના છ માસ, તે વખતે બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ ભરણ
પામીને બ્રહ્મનેજ પહોંચી જાય છે. ॥ ૨૪ ॥

धूमोरात्रिस्तथाकृष्णःषण्मासादक्षिणायनम्

तत्र चांद्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते २५

ધૂમાઠો, રાત કૃષ્ણપક્ષ અને દક્ષિણાયનના

છ માસ એ વખતે જે યોગી મરણ પામે છે તે ચંદ્રના જેવું તેજ પ્રાપ્ત કરીને અહીં પાછો આવે છે. ॥ ૨૫ ॥

શુક્લકૃષ્ણે ગતી દ્યોતે જગતઃ શાશ્વતે મતે ।

एकयायात्यनावृत्तिमन्ययाऽऽवर्ततेपुनः २६

શુકલ (અજવાળાવાળી, અને કૃષ્ણ (અંધારાવાળી) એ બેજ ગતિ જગતમાં પરંપરાથી ચાલતી આવેલી મનાય છે, જેની પહેલી ગતિ થાય છે તે પાછો આવતો નથી અને બીજી ગતિવાળો પાછો આવે છે. ૨૬

नैते गती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन २७

હે પાર્થ ! એ માર્ગ જાણનાર યોગી કદી પણ મોહમાં પડતો નથી તેથી હે અર્જુન ! સર્વ કાળને વખતે તું યોગમાં રૂઢ થા. ૨૭

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव

(૧૭૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દાનેષુ યત્પુણ્યફલં પ્રદિષ્ટમ્ ।

અત્યેતિ તત્સર્વામિદં વિદિત્વા

યોગી પરં સ્થાનમુપૈતિ ચાદ્યમ્ ૨૮

વેદમાં, યજ્ઞમાં, તપમાં અને દાનમાં જે શુભ ફળ થવાનું ઠહેલું છે, તે સર્વને આ ગતિ બાણનાર યોગી બાળંગીને આદ્યે બા-
ય છે અને સૌથી શ્રેષ્ઠ એવું આદ્યસ્થાન પામી
બાય છે. ॥ ૨૮ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मावि-
द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
अक्षरब्रह्मयोगो नामाष्टमोऽध्यायः

આઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૩ મો.

શ્રીભગવાંનુવાચ ।

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।

ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ઞાત્વા મોક્ષ્યસેऽશુભાત્ ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે,—હે અન્નુન ! તું દો-
ષદર્શી નથી તેથી હું તને ગુહ્યમાં ગુહ્ય એવું
શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન કહીશ જે જાણીને તું પાપથી મુ-
ક્ત થઈશ. ॥ ૧ ॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमन्ययम् ॥

તે રાજ વિદ્યા તથા રાજરહસ્ય છે, પવિત્ર
અને શ્રેષ્ઠ છે, પ્રત્યક્ષ સમજાય તેવું છે, ધર્મ
યુક્ત છે, કરવું સહેલું છે તથા અવિનાશી
છે. ॥ ૨ ॥

अश्रद्धानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ।

અપ્રાપ્ય માં નિવર્તન્તે મૃત્યુસંસારવર્ત્મનિ ॥

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર ! એ ધર્મ ઉપર
જેને શ્રદ્ધા નથી તે મને પ્રાપ્ત કરીશ કતા
નથી અને મૃત્યુ લોકને રસ્તે પાછા જાય છે.

મયા તત્તમિદં સર્વં જગદવ્યક્તમૂર્તિના ।

મત્સ્થાનિસર્વભૂતાનિનચાહંતઽવવાસ્થિતઃ ॥

મારું રૂપ પ્રગટ નથી અને મારાથી આ
સર્વ જગત વિસ્તારને પામ્યું છે, સર્વ પ્રા-
ણી માત્ર મારામાં છે પણ હું તેઓમાં રહેલો
નથી. ॥ ૪ ॥

ન ચ મત્સ્થાનિભૂતાનિપશ્યમેયોગમૈશ્વરમ્ ।

ભૂતમૃન્ન ચ ભૂતસ્યો મમાત્મા ભૂતભાવનઃ ॥

મારા યોગનું ઐશ્વર્ય તું જો કે સર્વ જીવો
મારામાં પણ નથી; પણ સર્વ જીવોને પાળ-
નાર હું છું, તથાપિ તેઓમાં હું રહેલો ન-
થી અને મારો આત્મા એ સર્વ જીવોનું કા-

રણુ છે. ॥ ૫ ॥

यथाकाशस्थितोनित्यंवायुःसर्वत्रगोमहान् ।

तथासर्वाणिभूतानिमत्स्थानीत्युपधारय ॥

જેમ આકાશને આધારે સર્વ ઠેકાણે ફરના-
રો મહાન વાયુ રહેલો છે તેમ સઘળા જીવો-
નો આધાર મારામાં છે એમ તું જાણ. ॥૬॥

सर्वभूतानि कौन्तेयप्रकृतियन्तिमामिकाम् ।

कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥

હું કુંતીપુત્ર ! જ્યારે કલ્પ પુરો થાય છે
એટલે પ્રલય થાય છે, ત્યારે સર્વ ભૂત માત્ર
મારી પ્રકૃતિમાં સમાઈ જાય છે અને જ્યારે
કલ્પનો આરંભ થાય છે ત્યારે તેમને હું ફ-
રીથી પેદા કરું છું. ॥ ૭ ॥

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।

भूतश्राममिमं कृत्स्नमवશं प्रकृतेर्वशात् ॥

હું મારી પ્રકૃતિનો આશ્રય લઈને આ સર્વ

ભૂતનો સમૂહ કે જે કર્મને આધીન છે તેને
પ્રકૃતિવડે ફરીથી પેદા કરું છું. ॥ ૮ ॥

ન ચ માં તાનિ કર્માણિ નિબધન્તિ ધનંજય।
ઉદાસીનવદાસીનમસક્તં તेषુ કર્મસુ ॥

હે ધનંજય ! વળી મમતા તથા આસક્તિ
વિનાના મને તે કર્મ (સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનું)
બંધન કરી શકતું નથી. ॥ ૯ ॥

મયાધ્યક્ષેણ પ્રકૃતિઃ સૂયતે સચરાચરમ્।
હેતુનાનેન કૌન્તેય જગદ્વિપરિવર્તતે ॥

મારા અધ્યક્ષપણા નીચે પ્રકૃતિ એટલે મા-
યા સ્થાવર જંગમ ભૂતોને ઉત્પન્ન કરે છે અ-
ને એજ કારણથી હે કુંતીપુત્ર ! જગત ફરતું
ને ફરતું રહે છે. ૧૦ ॥

અવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુષીંતનુમાશ્રિતમ્।
પરં ભાવમજાનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્॥૧૧॥

સર્વ જીવોનો હું ઈશ્વર છું એ મારો ઉચ્ચ

શુશ્રુ નહિ બાણનારા મૂઠ દોઢા મનુષ્ય દેહ
ધારી એવો જે હું તેની અવશા કરે છે. ૧૧

મોઘાણા મોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાના વિચેતસમ
રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં મોહિનીં ત્રિતામીં

તેમની આશાઓ તથા કર્મ નિષ્ફળ છે, તે
મનુ જ્ઞાન પણ નિષ્ફળ છે અને તેમના ચિ-
ત્તાર ઉંધા છે, અને મોહમાં નાંખનારી જે
રાક્ષસી અને આસુરી પ્રકૃતિ તેને આશ્રયે તે
ઓ રહેલા છે. ॥ ૧૨ ॥

મહાત્માનસ્તુ માં પાર્થ દૈર્ઘ્યપ્રકૃતિમાભિતાઃ ।

ભજન્ત્યનર્ન્યમનસો જ્ઞાતા ભૂતાદિમવ્યયમ્ ॥

દિવ્ય પ્રકૃતિને આશ્રયે રહેલા મહાત્માઓ
તો હે પાર્થ ! બીજા કશા ઉપર મન નહિ
રાખતાં સર્વ વસ્તુઓનું અવિનાશી કારણ
હું છું એમ બાણી મને લજે છે. ॥ ૧૩ ॥

સતતં કીર્તયન્તો માં યતન્તથ દૃઢવ્રતાઃ ।

જમસ્યન્તશ્ચ માં મક્તયા નિત્ય-ક્તા ઉપાસતે
તેઓ સદા માફ ડીર્ઘાન કરે છે, ૬૬ નિય-
મો પાળે છે, અને સ્થિર મનથી ભક્તિપૂર્વક
મને નમે છે તથા ભજે છે. ॥ ૧૪ ॥

જ્ઞાનયજ્ઞેન ચાપ્યન્યે યજન્તો મામુપાસતે ।
એકત્વેન પૃથક્ત્વેન બહુધા વિશ્વતોમુખમ્ ૧૫
હું એક છું, અનેક રૂપે છું અને સર્વ ઠે-
કાણે વ્યાપ્ત છું એમ જાણીને કેટલાક જ્ઞાન-
યજ્ઞ વડે મારી ઉપાસના કરે છે. ॥ ૧૫ ॥

અહં ક્રતુરહં યજ્ઞઃ સ્વધાહમહમૌષધમ્ ।
મન્ત્રોઽહમહમેવાજ્યમહમગ્નિરહં હુતમ્ ॥
યજ્ઞ દેવતા તે હું, યજ્ઞ એટલે હોમ તે હું,
પિતૃઓની આહુતિ તે પણ હું, યજ્ઞમાં વપ-
રાતી ઔષધી (વનસ્પતી) તે પણ હું, મંત્ર,
હૃદય, અગ્નિ અને હોમેણું દ્રવ્ય તે પણ હું
છું. ॥ ૧૬ ॥

પિતાહમસ્ય જગતો માતા ધાતા પિતામહઃ ।
વેદ્યં પવિત્રમોંકાર ઋક્ સામ યજુરેવ ચ ॥

જગતનો પિતા, માતા, ધારણ કરનાર, ત-
થા પિતામહ (હાહો,) તથા પવિત્ર કરનાર
ઓંકાર, ઋગ્વેદ, સામવેદ અને યજુર્વેદ પણ
હું છું. ॥ ૧૭ ॥

ગતિર્મર્તા પ્રભુઃ સાક્ષીનિવાસઃ શરણં મુહુતા ।
પ્રભવઃ પ્રલયઃ સ્થાનં નિધાનં બીજમવ્યયમ્ ॥

ગતિ આપનાર, પોષણ કરનાર, સાક્ષી (જો-
નાર), રહેવાનું સ્થાન, શરણ, મિત્ર, ઉત્પ-
ત્તિકારણ, પ્રલયનું કારણ, ભંડાર તથા નાશ
ન પામે એવું બીજ પણ હું છું. ॥ ૧૮ ॥

તપામ્યહમહં વર્ષં નિઘૃહ્ણામ્યુત્સૃજામિ ચ ।
અમૃતં ચૈવ મૃત્યુશ્ચ સદસચ્ચાહમર્જુન ॥

તાપ આર્પનાર હું છું, વર્ષાહને વરસાવનાર
તથા રોઠી રાખનાર પણ હું છું અને હે અ-

(૧૮૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જીવન ! અમૃત અને મૃત્યુ તે પશુ હું છું,
તથા સત્ અને અસત્ તે પશુ હું છું. ૧૬

ત્રૈવિદ્યા માં સોમપાઃ પૂતપાપા

યજ્ઞૈરિષ્ટા સ્વર્ગતિં પ્રાર્થયન્તે ।

તે પુણ્યમાસાદ્ય સુરેન્દ્રલોક-

મશ્નન્તિ દિવ્યાન્દિવિ દેવભોગાન્ ॥ ૨૦ ॥

ત્રણ વેદ જાણનારા, સોમ પાન કરનારા,
પાપથી મુક્ત થયેલા યજ્ઞ વડે મારું યજ્ઞન
કરીને સ્વર્ગને માટે મારી પ્રાર્થના કરે છે તે-
ઓ પવિત્ર ઓળા ઇંદ્રલોકને પામીને ત્યાં દે-
વોના દિવ્ય ભોગ ભોગવે છે. ॥ ૨૦ ॥

તે તં ભુક્ત્વા સ્વર્ગલોકં વિશ્વાલં

ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશ્નન્તિ ।

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना

गतागतं कामकामा लभन्ते ॥

એ મોટા વિશાળ સ્વર્ગ લોકમાં ભોગ ભો-

ગળીને પુણ્યનો ક્ષય થતાં તેઓ પાછા મૃત્યુ
લોકમાં આવે છે; એ પ્રમાણે ત્રણ વેદમાં બ-
તાવેલા ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારા કામનાવાળા
પુરૂષો વારંવાર આવ જા કરે છે. ॥ ૨૧ ॥

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते।
तैषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्॥

ખીજા કશા ઉપર ચિન્ત નહિ રાખતાં જે-
આ મારીજ ઉપાસના કરે છે અને જેમનું
ચિન્ત ખરાખર સ્થિર છે તેઓના યોગનું ર-
ક્ષણ હું કરું છું. ॥ ૨૨ ॥

येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥

હું કુંતીપુત્ર ! અને વળી જે શ્રદ્ધાપૂર્વક ભ-
ક્તિવડે ખીજા દેવોને ભજે છે તેઓ પણ વિ-
ધિ વિના મનેજ ભજે છે. ॥ ૨૩ ॥

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।

(૧૮૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ન તુ મામભિજાનન્તિ તત્ત્વેનાતશ્ચયન્તિ તે॥

સર્વ યજ્ઞોને ભોઠવા તથા પ્રભુ (કૃણ આપનાર ધણી) હુંજ છું; પણ તેઓ મને તત્ત્વતઃ જાણતા નથી તેથીજ તેઓ નીચે પડે છે. ॥ ૨૪ ॥

યાન્તિ દેવવ્રતા દેવાન્પિતૃન્યાન્તિ પિતૃવ્રતાઃ।
ભૂતાનિયાન્તિભૂતેજ્યાયાન્તિમગ્ધાજિનોઽપિમામ્

જેઓ દેવોને ભજે છે તેઓ દેવોને પામે છે, પિતૃઓને ભજનારા પિતૃઓને પામે છે, ભૂતને ભજનારા ભૂતને પામે છે પણ જેઓ મારી ઉપાસના કરે છે તેઓ મનેજ પામે છે.

પત્રં પુષ્પં ફલં તોયં યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ।
તદહં ભક્ત્યુપહૃતમશ્રામિપ્રયતાત્મનઃ॥૨૬॥

જે કોઈ ભક્તિથી મને પત્ર, પુષ્પ, ફળ જળ ઇત્યાદિ અર્પણ કરે છે, તે શુદ્ધ અંતઃકરણવાળાનું ખરા ભાવથી અર્પણ કરેલું હું

અંગીકાર કરું છું. ॥ ૨૬ ॥

યત્કરોષિ યદશ્રાસિયજ્જુહોષિ દદાસિ યત્
યત્તપસ્યસિ કૌન્તેય તત્કુરુષ્વમદર્પણમ્ ॥ ૨૭ ॥

તું જે કંઈ કરે, જે કંઈ બોગવે, જે કંઈ
હોમે, જે કંઈ આપે તથા જે કંઈ તપ કરે
તે સધળું હે કુંતાના પુત્ર ! તું મનેજ અર્પ-
ણ કર. ॥ ૨૭ ॥

શુભાશુભફલૈરેવં મોક્ષ્યસે કર્મબન્ધનૈઃ ।

સંન્યાસયોગયુક્તાત્માવિમુક્તોમામુપૈષ્યસિ ॥

એ રીતે કર્મનાં સારાં નેઠારાં ફળના બંધ-
નથી તું મુક્ત થઈશ; સંન્યાસ યોગમાં જો-
ડાયલો રહીને જ્યારે તું મુક્ત થઈશ ત્યારે
તું મને પ્રાપ્ત કરી શકીશ. ॥ ૨૮ ॥

સમોડહં સર્વભૂતેષુ ન મે દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન પ્રિયઃ ।

યે ભજન્તિ તુ માં ભક્તયા માયિ તે તેષુ ચાપ્યહમ્ ॥

સર્વ ભૂત તરફ હું સમાન દ્રષ્ટિવાળો છું

મારે કોઈ ંહાલું અળખામણું છે નહિ; જે-
વે મને ભક્તિથી ભજે છે તેઓ મારામાં ર-
હેલા છે અને હું તેમનામાં રહેલો છું. ૨૬

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः॥

કદાપિ કોઈ ઘણુંજ દુષ્ટ કર્મ કરનારો હોય
તથાપિ બીજા કશા ઉપર ચિત્ત નહિ રાખતાં
જો મનેજ ભજતો હોય તો તેને સાધુ પુરૂ-
ષજ માનવો કારણ કે તેનો નિશ્ચય ખરો છે.

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥

જલદીથી તેનું ચિત્ત ધર્મમાં ચોંટી જાય છે
અને તેને સદા કાળની શાંતિ મળે છે; હે
કુંતીપુત્ર ! તું એમ જાણ કે મારો ભક્ત કદી
ભ્રાશ પામતોજ નથી. ॥ ૩૧ ॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य

યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ ।

સ્ત્રિયો વૈશ્યાસ્તથા શૂદ્રા-

સ્તેઽપિ યાન્તિ પરાં ગતિમ્ ॥ ૩૨ ॥

હું પાપી ! મારે આશ્રયે રહેલા જો કે પાપ કરનારી જાતિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય, અથવા તો સ્ત્રી, વૈશ્ય કે શૂદ્ર હોય તોપણ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ગતિને પામે છે. ॥ ૩૨ ॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥

તો પછી પવિત્ર બ્રાહ્મણો તથા ભક્ત રાજ-ર્ષિઓનું તો કહેવુંજ શું ? મારે અનિત્ય અને સુખ વિનાના આ મૃત્યુ લોકને પામીને તું મારું ભજન કર. ॥ ૩૩ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसि युक्तवैवमात्मानं मत्परायणः ॥

તું મારામાંજ મન રાખ, મારેજ ભક્ત

(૧૮૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

થા, મારોજ યજ્ઞ કરનાર થા, અને મને ન-
મસ્કાર કર; એ પ્રમાણે હઠ મનથી સદા મા-
રામાંજ ચિત્ત રાખનારો તું મનેજ પામીશ.

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्या-
राजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ।

નવમો અધ્યાય સમાપ્ત.

अध्याय १० मो.

श्रीभगवानुवाच ।

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामिहितकाम्यया ।

श्रीभगवान् भोक्त्या के, -डे भडांभाहु अ-
नुंन ! वणी भांइं श्रेष्ठभां श्रेष्ठ वाक्य तु सां-
लणी वे; तुं भने प्रिय छ तेथी तारा कल्या-
णने अर्थे हुं तने ते कहीश. ॥ १ ॥

न मे विंदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।

अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥

सर्वं देवताओ तथा भोटा भोटा ऋषिओ
पणु हुं प्रगट थाईं छु ते नष्टता नथी; का-
रणु के सर्वं देवानु तथा भडांषिओनु आदी
कारणु हुं न छु. ॥ २ ॥

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।

અસંમૂઢઃ સ મર્ત્યેષુ સર્વઘાપૈઃ પ્રમુચ્યતે । ૩ ।

જે મને જન્મ વિનાનો, અનાદિ અને સર્વ લોકોનો મહાન ઈશ્વર જાણે છે, તે મર્ત્યલોકમાં મોહ વિનાનો છે અને સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૩ ॥

બુદ્ધિર્જ્ઞાનમસંમોહઃ ક્ષમા સત્યં દમઃ ક્ષમઃ ।

સુખં દુઃખં ભવો ભાવો ભયં ચાભયમેવ ચ ॥

અહિંસા સમતા તુષ્ટિસ્તપો દાનં યજ્ઞોઽયજ્ઞઃ ।

ભવન્તિભાવાભૂતાનાંમત્તણ્વપૃથગ્વિધાઃ ।૫।

બુદ્ધિ, જ્ઞાન, અસંમોહ (લોભવાતું નહિ તે), ક્ષમા, સત્ય, દમ (ઈંદ્રિયોને વશ રાખવી તે), ક્ષમ (શાંતિ), સુખ, દુઃખ, જન્મ-વું, જીવવું, ભય તથા અભય, અહિંસા, સમતા, સંતોષ, તપ, દાન, યજ્ઞ અને અપજ્ઞ-શ એ સર્વ જુદા જુદા ભૂતોના ભાવ મારા-થીજ થયેલા છે. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥

મહર્ષયઃ સપ્ત પૂર્વે ચત્વારો મનવસ્તથા ।

મદ્ભાષામાનસાજાતેભ્યઃપ્રજાઃ ॥

પૂર્વે સપ્ત મહર્ષિઓ, તથા ચાર સનકાદિક
અને મનુઓ મારા ભાવથી મનમાંથી ઉત્પ-
ન્ન થયેલા હતા અને તેઓની પ્રજા આ સ-
ર્વ લોક છે. ॥ ૬ ॥

एतां विभृतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।

सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः । ७ ।

એ મારી વિભૂતિ તથા યોગનું તત્ત્વ જે
કોઈ જાણે છે તે નહિ હજે એવા યોગમાં બે-
ડાય છે એમાં કંઈ સંશય નથી. ॥ ૭ ॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इतिमत्वाभजन्तेषાંબુધાભાવસમન્વિતાઃ ૮

હું સર્વનો ઉત્પન્ન કરતા હું અને સર્વનું
મારામાંથી આવે છે એમ માનીને જાનીજનો
ભાવ પૂર્વક મને જાણે છે. ॥ ૮ ॥

(૧૬૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મચ્ચિત્તા મદ્દતપ્રાણા વોધયન્તઃ પરસ્પરમ્ ।

કથયન્તશ્ચયાંનિત્યંતુષ્યન્તિચરમન્તિચ ૯

મારામાંજ મન રાખીને, મારામાંજ પ્રાણને
મોકલીને, એક બીજાને બોધ કરતા અને
સદા મારીજ વાત કરતા તેઓ સંતોષ પામે
છે તથા આનંદમાં રહે છે. ॥ ૯ ॥

તેષાં સતતયુક્તાનાં ધજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્ ।

દદામિ બુદ્ધિયોગંતંયેનમામુપયાન્તિતે । ૧૦ ।

એવા જે સદા સ્થિર મનવાળા છે અને પ્રી-
તિથી મને ભજે છે તેઓને હું બુદ્ધિ યોગ
આપું છું કે જે યોગ વડે તેઓ મને પામે છે.

તેષામેવાનુકમ્પાર્થમહમજ્ઞાનજં તમઃ ।

નાશયામ્યાત્મભાવસ્થોજ્ઞાનદીપેનભાસ્વતા ।

હયાથી તેઓના આત્મામાં રહીને અજ્ઞાનથી
ઉત્પન્ન થયેલા તેઓના મનના અંધારાને
જ્ઞાનરૂપી દીવાના તેજથી હું મટાડી દઉં છું.

અર્જુન ઉવાચ

પરં બ્રહ્મ પરં ધામ પવિત્રં પરમં ભવાન્ ।
 પુરુષશાશ્વતંદિઠ્યમાદિદેવમર્જવિભુમ્ । ૧૨ ।
 આહુસ્ત્વામૃષયઃ સર્વે દેવર્ષિર્નારદસ્તથા ।
 અસિતોદેવલોવ્યાસઃસ્વયંચેવબ્રહ્મવીષિમે ૧૩

અર્જુને કહ્યું;-તમે પરબ્રહ્મ, પરમધામ, પ-
 રમ પવિત્ર, પરમપુરુષ, સદાકાળ રહેનારા,
 દિઠ્ય, આદિદેવ, જન્મરહિત, સર્વ વ્યાસ,
 દેવ છો એ પ્રમાણે સર્વ ઋષિઓ તથા દેવર્ષિ
 નારદ, તેમજ અસિત દેવલ અને વ્યાસ પણ
 કહે છે, અને આપ પોતે પણ મને એ પ્રમા-
 ãે કહો છો. ॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥

સર્વમેતદતં મન્યે યન્માં વદસિ કેશવ ।

નહિ તે ભગવન્વ્યક્તિં વિદુર્દેવા ન દાનવાઃ ॥

હે કેશવ ! તમે જે મને કહો છો તે સઘળું
 હું ખરું માનું છું હે ભગવાન ! તમારા રૂપનું

(૧૯૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રાગટ્ય દેવ અને દાનવ કોઈ જાણતા નથી.

સ્વયમેવાત્મનાત્માનં વેત્ય ત્વં પુરુષોત્તમ ।

ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવદેવ જગત્પતે ॥૧૫॥

હે પુરુષોત્તમ ! સર્વ જીવોના કારણરૂપ !

સર્વ ભૂતના ઇશ્વર ! હે દેવોના પશ્ચ દેવ ! હે

જગતનાપતિ ! તમે પોતેજ પોતાને જાણો-

છો. ॥ ૧૫ ॥

વક્તુર્મહસ્યશેષેણ દિવ્યા જ્ઞાત્મવિભૂતયઃ ।

યામિર્વિભૂતેભિર્લોકાનિમાંસ્તંવ્યાપ્યતિષ્ઠસિ

તમારી દિવ્ય વિભૂતિઓ કંઈ પણ બાકી

રાખ્યા વિના મને કહેવા કૃપા કરશે કે જે

વિભૂતિઓથી તમે આ સર્વ લોકોમાં વ્યાપ્ત

થઈ રહ્યા છો. ॥ ૧૬ ॥

કથંવિદ્યામહંયોર્નિસ્ત્વાંસદાપારંચિન્તયન્ ।

કેષુકેષુ ચ ભાવેષુ ચિન્ત્યોઽસિ મગવન્મયા ॥

હે યોગી ! સદાકાળ ધ્યાન ધરીને હું તમ-

ને શી રીતે જાણી શકું ? અને હે ભગવાન !
આપના કયા કયા ગુણનું મારે ચિંતન
કરવું. ૧૭

વિસ્તરેણાત્મનો યોગં વિભૂતિં ચ જનાર્દન ।
ભૂયઃ કથયતૃપ્તિર્દિશ્વૃણ્વતો નાસ્તિમેઽમૃતમ્ ॥

હે જનાર્દન ! તમારી વિભૂતિ તથા યોગ
વિસ્તારવડે કરીને ફરીથી મને કહો, કારણ
કે એ અમૃત જેવાં વાક્યો સુણતાં મને તૃપ્તિ
થતી નથી. ૧૮

શ્રીભગવાનુવાચ ।

દ્વન્તતેકથયિષ્યામદિગ્દાત્મવિભૂતયઃ ।
પ્રાધાન્યતઃ કુરુશ્રેષ્ઠનાસ્ત્યન્તોવિસ્ત સ્યમે ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું-હે કુરુ કુળમાં શ્રેષ્ઠ !
મારી નાની વિભૂતિના વિસ્તારનો તો પારજ
નથી માટે જે મારી મુખ્ય વિભૂતિઓ છે તે

હું તને કહીશ. ૧૯

અહમાત્મા ગુડાકેશ સર્વભૂતાશયસ્થિતઃ ।

અહમાદિશ્ચ મધ્યં ચ ભૂતાનામન્ત એવ ચ ॥

હે ગુડાકેશ ! સર્વ જીવોમાં જે આત્મા રહેલો છે તે હું છું; સર્વ ભૂતનું આદિ, મધ્ય અને અંત પણ હું છું ૨૦

આદિત્યાનામહં વિષ્ણુર્જ્યોતિષારવિરંશુમાન્
મરીચિર્મરુતામસિ નક્ષત્રાણામહં શશી ૨૧

આર આદિત્યમાં હું વિષ્ણુ છું, સર્વ તેજસ્વી પદાર્થોમાં કીરણવાળો રવિ હું છું, મરુતો (વાયુ દેવો) માં હું મરિચી છું, અને નક્ષત્રોમાં અંદ્રમાં તે પણ હું છું. ૨૧

વેદાનાં સામવેદોઽસિ દેવાનામસિ વાસવઃ ।
इन्द्रिणाणां मनश्चासि भूतानामसि चेतना ॥

વેદોમાં સામવેદ હું છું, દેવતાઓમાં ઇન્દ્ર

હું છું, ઈદ્રિયોમાં મન હું છું અને બધા જી-
વોમાં ચૈતન્ય તે પણ હું છું. ૨૨

રુદ્રાણાં શંકરશ્ચાસ્મિ વિત્તેશો યક્ષરક્ષસામ્ ।
વમૂનાં પાવકશ્ચાસ્મિ મેરુઃ શિખરિણામહમ્ ॥

રૂદ્રોમાં શંકર હું છું, યક્ષ તથા રાક્ષસોમાં
કુબેર હું છું, વસુઓમાં પાવક (પવિત્ર કર-
નાર) હું છું, અને પર્વતોમાં મેરૂ પણ હું
છું. ૨૩

પુરોધસાં ચમુખ્યં માં વિદ્ધિ પાર્થબૃહસ્પતિમ્ ।
સેનાનીનામહં સ્કન્દઃ સરસામસ્મિ સાગરઃ ॥

હે પાર્થ ! પુરોહિતોમાં મુખ્ય બૃહસ્પતિ
તું મને જાણ, સેનાપતિઓમાં કાર્તિકસ્વામી
હું છું, અને જલાશયોમાં સમુદ્ર પણ હું છું.

મહર્ષીનાં મૃગુરહં ગિરામસ્મ્યેકમક્ષરમ્ ।

યજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોઽસ્મિ સ્થાવરાણાં હિમાલયઃ ॥

(૧૬૧) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

મહર્ષિઓમાં હું ભૂગુ છું, વાણીમાં હું
ઓંમ શબ્દ છું, યજ્ઞમાં જપયજ્ઞ હું છું અને
સ્થાવરમાં હિમાલય પણ હું છું ૨૫

અશ્વત્થઃ સર્વવૃક્ષાણાં દેવર્ષીણાં ચ નારદઃ ।
ગન્ધર્વાણાં ચિત્રરથઃ સિદ્ધાનાં કપિલો મુનિઃ

સર્વ વૃક્ષોમાં હું પીંપળો છું, દેવર્ષીઓ-
માં નારદ હું છું, ગંધર્વોમાં ચિત્રરથ હું છું
અને સિદ્ધોમાં કપિલ મુનિ તે પણ હું છું.

ઉચ્ચૈઃશ્રવસમશ્વાનાં વિદ્ધિ મામમૃતોદ્ભવમ્ ।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम्॥

ઘોડાઓમાં અમૃતથી ઉત્પન્ન થયેલો ઉચ્ચૈઃ-
શ્રવા નામનો ઘોડો તું મને જાણુ, હાથીઓ-
માં ઐરાવત હાથી અને માણસોમાં રાજા પણ
મને જાણુ. ૨૭

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक ।

પ્રજનશ્ચાસ્મિ કંદર્પઃ સર્પાણામસ્મિ વાસુકિઃ ॥

શસ્ત્રોમાં વજ્ર હું છું, ગાયોમાં કામદુર્ગા
ગાય હું છું, પ્રજા ઉત્પન્ન કરનારમાં કામદેવ
તે હું છું, અને સર્પોમાં વાસુકી પણ હું છું.

અનન્તશ્ચાસ્મિ નાગાનાં વરુણો યાદસામહમ્ ।

પિતૃણામર્યમા ચાસ્મિ યમઃ સંયમતામહમ્ ॥

નાગલોકમાં અનંત એટલે શેષનાગ તે હું
છું, પાણીમાં રહેનારાઓમાં વરુણ હું છું,
પિતૃઓમાં અર્યમા હું છું અને નિયમમાં
રાખનારા ન્યાયાધીશોમાં યમ પણ હું છું. ૨૬

પ્રહ્લાદશ્ચાસ્મિ દૈત્યાનાં કાલઃ કલયતામહમ્ ।

મૃગાણાં ચ મૃગેન્દ્રોઽહં વૈનતેયશ્ચ પક્ષિણામ્ ॥

દૈત્યોમાં પ્રહ્લાદ હું છું. અને ગણતરી ક-
રનારમાં કાળ હું છું, પશુઓમાં સિંહ તે
હું છું, અને પક્ષીઓમાં ગરુડ તે પણ હું છું.

પવનઃ પવતામસ્મિ રામઃ શસ્ત્રભૃતામહમ્ ।
જ્ઞાપાણાં મકરશ્ચાસ્મિ સ્નાતસામસ્મિ જાહ્નવી ॥

પવીત્ર કરવાવાળામાં પવન તે હું છું, શ-
સ્ત્ર ધારણ કરનાર યોદ્ધાઓમાં રામ હું છું,
જળચરોમાં મગર અને નદીઓમાં જાહ્નવી
તે પણ હું છું. ૩૧

સર્ગાણામાદિરન્તશ્ચ મધ્યં ચૈવાહમર્જુન ।
અધ્યાત્મવિદ્યાવિદ્યાનાંવાદઃપ્રવદતામહમ્ ॥

હે અર્જુન ! સૃષ્ટિનું આદિ મધ્ય અને અં-
ત તે હું છું, સર્વ વિદ્યાઓમાં અધ્યાત્મ વિ-
દ્યા હું છું અને વાદ કરનારાઓનો વાદ તે
પણ હું છું. ૩૨

અક્ષરાણામકારોઽસ્મિદ્વન્દ્વઃસામાસિકસ્યચા
અહમેકાક્ષયઃ કાલો ધાતાઽહં વિશ્વતોમુખઃ

સઘના અક્ષરોમાં અ અક્ષર હું છું અને

સમાસમાં દ્વંદ્વ સમાસ તે હું છું, અક્ષય
ક્ષમા તે હું છું અને સઘળી બાબતોએ જોના-
રે વિધાતા તે પણ હું છું. ૩૩

મૃત્યુઃ સર્વહરશ્ચાહમુજ્જવશ્ચ ભવિષ્યતામ્ ।
કીર્તિઃશ્રીર્વાક્ચનારીણાંસ્મૃતિર્મેધાવૃત્તિઃસમા

સર્વનો નાશ કરનાર મૃત્યુ અને ભવિષ્યમાં
ઉત્પન્ન થનારનું ઉત્પત્તિસ્થાન તે હું છું; સ્ત્રી-
ઓમાં કીર્તિ, લક્ષ્મી, સરસ્વતી, સ્મૃતિ, શુ-
દ્ધિ, ધૃતિ અને ક્ષમા પણ હું છું ૩૪

વૃહત્સામ તથાસાન્નાંગાયત્રીછન્દસામહમ્ ।
માસાનાં માર્ગશીર્ષોઽહમૃતૂનાં કુસુમાકરઃ ॥

સામગાનમાં વૃહત્સામ હું છું, છંદોમાં
ગાયત્રી હું છું, મહિનામાં માગશર મહિનો
હું છું, અને ઋતુઓમાં પુલ્કાણી વસંત-
ઋતુ પણ હું છું. ૩૫

(૨૦૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ધૂતં છકયતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્ ।
જયોઽસ્મિવ્યવસાયોઽસ્મિસર્વસર્વવતામહમ્

છળ કરનારાઓનું ધૂત તે હું છું, અને તે-
જસ્વીઓનું તેજ હું છું, જય તથા ઉદ્યોગ
તે પણ હું છું અને સર્વવાળા માણસોનું
સર્વ પણ હું છું. ૩૬

વૃષ્ણીનાં વાસુદેવોઽસ્મિપાણ્ડવાનાંધનંજયઃ
મુનીનામપ્યહં વ્યાસઃ કવીનામુશનાકવિઃ॥

બ્રહ્મ વંશમાં વાસુદેવ હું છું, પાંડવમાં
અર્જુન હું છું, મુનિઓમાં વ્યાસ હું છું અ-
ને કવીઓમાં શુક તે પણ હું છું. ૩૭

દણ્ડોદમયતામસ્મિ નીતિરસ્મિજિગીષતામ્ ।
મૌનં ચૈવાસ્મિ ગુહ્યાનાં જ્ઞાનં જ્ઞાનવતામહમ્ ॥

નિયમમાં રાખનારાઓના હાંડ તે હું છું જ-
ય પ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળાની રાજનીતિ તે હું

હું, શુદ્ધ રાખવાની વસ્તુઓમાં મૌન તે હું
હું, અને જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન પણ હું છું. ૩૮
યદ્વાપિ સર્વભૂતાનાં बीजं तदहमर्जुन ।

नतदस्तिविनायत्स्यान्मयाभूतंचराचरम् ॥

હે અર્જુન ! સર્વ જીવોનું જે જે કંઈ બી-
જ છે તે હું જ છું, અને સ્થાવર તથા જંજ-
મ એવી એક પણ વસ્તુ નથી કે જે મારામાં
ન હોઈ શકે. ॥ ૩૯ ॥

नान्तोऽस्तिममदिव्यानांविभूतीनांपरंतप ।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર ! મારી દિવ્ય
વિભૂતિઓનો પાર નથી, આ જે વિભૂતિઓ
મેં તને કહી છે તે માત્ર સંક્ષેપમાં કહી છે.

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं भीमदूर्जितमेव वा ।

तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽसंभवम् ॥

(૨૦૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જે જે કંઈ વિભૂતિવાળું, તેજવાળું અથવા
બળવાળું સર્વ (પ્રાણી) છે, તે તે સર્વળું
મારા તેજના અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયું છે ૪૧

અથવા बहुनैतेन किं ज्ञानेन तवार्जुन ।

विष्टभ्याहमिदंकृत्स्नमेकांशेनस्थितोजगत् ॥

અથવા હે અર્જુન ! આ બધા જ્ઞાનની તા-
રે શી જરૂર છે ? મારા એકજ અંશ વડે
આખા જગતમાં વ્યાપ્ત થઈને હું રહેલો છું.

दसमो अध्याय समाप्त.

અધ્યાય ૧૧ મો.

મર્જુન ઉવાચ ।

મદનુગ્રહાય પરમં ગુહ્યમધ્યાત્મસંક્ષિપ્તમ્ ।
યશ્વયોક્તં વચસ્તેન મોહોઽયં વિગતો મમ ॥

અર્જુને કહ્યું:-મારા ઉપર કૃપા કરીને મોહું ગુહ્યજ્ઞાન કે જેને અધ્યાત્મ જ્ઞાન કહે છે તે તમે મને કહ્યું તે તમારાં વચનોથી મારા અત્યંત મોહ નાશ પામ્યો છે. ૧

મવાપ્યયૌ હિ ભૂતાનાંશ્રુતૌ વિસ્તરશો મયા ।
ત્વક્તઃકમલપત્તાશ્ચક્ષ્માહાત્મ્યમપિચાવ્યયમ્ ॥

હું કમળપત્રના સરખાં લોચનવાળા શ્રીકૃષ્ણ જીવોની ઉત્પત્તિ અને નાશ તથા તમારું અવિનાશી માહાત્મ્ય એ સૌ તમે વિસ્તારથી કહ્યું તે મેં સાંભળ્યું. ૨

एवमेतच्चकार त्वत्प्रसात्मानं परमेश्वर ।

(૨૦૪.) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દ્રષ્ટુમિચ્છામિ તે રૂપમૈશ્વરં પુરુષોત્તમ ॥૩॥

હે પરમેશ્વર ! હે પુરુષોત્તમ ! તમે પોતે જે
મને કહ્યું તે તમારું ઇશ્વરી સ્વરૂપ જોવાની
મારી ઇચ્છા થઈ છે. ૩

મન્યસે યાદિ તચ્છવ્યં મયા દ્રષ્ટુમિતિ પ્રભો ।
યોગેશ્વર તતો મે ત્વં દર્શયાત્માનમવ્યયમ્ ॥

હે પ્રભુ ! તમે ધારતા હો કે તે મારાથી
જોઈ શકાશે તો હે યોગેશ્વર ! તે તમારું
અવિનાશી સ્વરૂપ મને બતાવો. ॥ ૪ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

પश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च

શ્રી ભગવાને કહ્યું:—હે પાર્થ ! મારાં સેંક-
ડો તથા હજારો વિવિધ પ્રકારનાં, દિવ્ય, વિ-
વિધ વર્ણનાં તથા આકારનાં રૂપ તું જો. ૫

पश्यादित्यान्वसून्द्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।

વિશ્વરૂપદર્શન.

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ६

(બાર) આદિત્ય, (આઠ) વસુ, (એકાદશ) રૂદ્ર, બે અશ્વિનીકુમાર તથા યોગેશ્વર-પર્યાશ) વાયુ તું જો; તેમજ પૂર્વે નહિ જો-યેલી એવી અદ્ભુત વસ્તુઓ પણ તું જો. ૬

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

मम देहे गुडाकेश यश्चान्यद्रष्टुमिच्छसि ७

હે ગુડાકેશ ! આજે અહીં એકજ સ્થાને, મારા શરીરમાં સ્થાવર જંગમ સહિત આખું જગત અને બીજું જે જે જોવાની ઇચ્છા હોય તે તું જો. ૭

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यंददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥

પણ આ તારી આંખથી તું મને જોઈ શ-કીશ નહિ માટે હું તને દિવ્ય ચક્ષુ આપું છું તે વડે તું મારા યોગનું બળ જો. ૮

સંજય ઉવાચ ।

एवमुक्त्वा ततो राजन्यहायोगेश्वरोदरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ९

સંજય કહે છે કે:-હે રાજા ! એ પ્રમાણે
કહીને મોટા યોગીઓના ઇશ્વર એવા શ્રી હ-
રીએ અનુનને પોતાનું પરમ ઇશ્વરી સ્વરૂપ
દેખાડ્યું. ૯

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥

તે રૂપ ઘણું મુખવાળું, ઘણું નેત્રવાળું,
ઘણા આશ્ચર્યકારક દેખાવવાળું, ઘણા દિવ્ય
અલંકારથી શણગારેલું, અને ઘણું દિવ્ય
શસ્ત્રવાળું. ૧૦

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।

सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ११

દિવ્યમાળા તથા વસ્ત્ર ધારણ કરેલું, દિવ્ય

(૨૦૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સુગંધિના લેપવાળું, સર્વ આશ્ચર્યથી પૂર્ણ
તેજોમય, અનંત (છેડાવગરનું) અને બધી
તરફ સુખવાળું હતું. ૧૧

દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય ભવેદ્યુગપદુત્થિતા ।

યદિમાઃસદૃશીસાસ્યાઙ્ગાસસ્તસ્યમહાત્મનઃ

આકાશમાં હજાર સુર્યનું તેજ એકી વખતે
હિલું થાય તો તે તેજ તે મહાત્માના તેજ
સરખું થાય. ૧૨

તત્રૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્તં પ્રવિભક્તમનેકધા ।

અવશ્યદેવદેવસ્ય શરીરે પાણ્ડવસ્તદા ૧૩

ત્યાં એકજ સ્થાને દેવતાઓના પણ દેવના
શરીરમાં, અર્જુને જુદા જુદા ભાગમાં આખું
જગત જોયું. ૧૩

તતઃ સ વિસ્મયાવિષ્ટો દૃષ્ટ્રોમા ધનંજયઃ ।

પ્રણમ્ય શિરસા દેવં કૃતાઙ્ગકિરભાષત ૧૪

તે વખતે આશ્ચર્ય પામેલા તથા હર્ષથી જે-

નાં રોમ ઉભાં થઈ ગયાં છે એવા અર્જુને
 પોતાનું મસ્તક નમાવીને તથા બે હાથ જો-
 ડીને ભગવાનને કહ્યું. ૧૪

અર્જુન ઉવાચ ।

પશ્યામિ દેવાંસ્તવ દેવ દેહે
 સર્વાસ્તથા ભૂતવિશેષસંધાન્ ।

બ્રહ્માણર્મીશં કમલાસનસ્થ-

મૃષીંશ્ચ સર્વાનુરગાંશ્ચ દિવ્યાન્ ૧૫

અર્જુન કહે છે:-હે દેવ ! તમારા શરીરમાં
 દેવતાઓને, તથા જુદા જુદા જીવોનાં ટોળાં-
 ને, વળી કમળમાં જેનું આસન છે એવા અ-
 ધિપતિ બ્રહ્માને, ઋષિઓને તથા દિવ્ય સ-
 પોને હું જોઉં છું. ૧૫

अनेकबाहूदृष्टदृष्टैश्च

પશ્યામિ ત્વાં સર્વતોડનન્તરૂપમ્ ।

નાન્તં ન મધ્યં ન પુનસ્તવાર્દિ

(૨૧૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પશ્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપમ્ ૧૬

અનેક હાથ, અનેક પેટ, અનેક મુખ, અને
અનેક નેત્રવાળું, જેનો અંત દેખાતો નથી
એવું તમારું રૂપ હું સર્વ જગાએ જોઉં છું;
તેનો અંત, મધ્ય, અને આદિ ભાગ નથી,
એવા હે વિશ્વના અધિપતિ તમને હું વિશ્વ
રૂપ દેખું છું. ૧૬

કિરીટિનં ગદિનં ચક્રિણં ચ

તેજોરાશિં સર્વતો દીપ્તિમન્તમ્ ।

પશ્યામિ ત્વાં દુર્નિરીક્ષ્યં સમન્તા-

દીપ્તાનલાર્કશ્રુતિમપ્રમેયમ્ ॥ ૧૭ ॥

મુગટવાળા, ગદાવાળા, સર્વ બાબુએ ચળ-
કતા તેજના ઢગલા જેવા, અગ્નિ અને સૂર્ય-
ના સરખા તેજવાળા, જેના સામું જોઈ શ-
કાતું નથી એવા અને જેનું માપ જણાતું ન-
થી એવા હું તમને જોઉં છું. ૧૭

જ્ઞમક્ષરં પરમં વેદિતવ્યં

જ્ઞમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્ ।

જ્ઞમઘ્યયઃ શાશ્વતધર્મગોષ્ઠા

સનાતનસ્ત્વં પુરુષો મતો મે ॥ ૧૮ ॥

તમે નાશ વિનાના, સૌથી શ્રેષ્ઠ, બાણવાને
યોગ્ય, વિશ્વના મોટા બાંડાર રૂપ છો. તમે
દેવદાર રહિત, સદા ધર્મનું રક્ષણ કરનાર,
સૌથી પહેલા એટલે અસલમાં અસલ પુરૂષ
તમે છો એમ હું માનું છું. ૧૮

અનાદિમધ્યાન્તમનન્તર્ધીર્ય-

મનન્તર્વાહું શશિસૂર્યનેત્રમ્ ।

પશ્યામિ ત્વાં દીપ્તહુતાશવક્ત્રં

સ્વતેજસા વિશ્વમિદં તપન્તમ્ ॥ ૧૯ ॥

જેને આદિ, મધ્ય ને અંત નથી એવા,
અપાર બળવાળા, જેના બાહુ ગણી શકાતા
નથી એવા, સૂર્ય અને ચંદ્ર જેની આંખો છે,

અને તેજથી પ્રકાશીત અગ્નિના જેવું જેવું
મુખ છે એવા અને પોતાના તેજથી આખા
વિશ્વને તાપ કરતા એવા તમને હું જોઉં
છું. ૧૯

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि

व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।

दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं

लोकत्रयं प्रव्यયितं महात्मन् ॥૨૦॥

આકાશ તથા પૃથ્વીની વચ્ચેનો ભાગ અને
સર્વ દિશાઓ તમે એકલાએજ વ્યાપ્ત કરી
દીધી છે. હે મહાત્મા ! આવું તમારું અદ્-
ભુત અને ઉચ્ચ સ્વરૂપ જોઈને ત્રણે લોક ભય-
ભીત થઈ ગયા છે. ૨૦

अमी हि सा सुरसंघा विशन्ति

केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।

स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः

સ્તુવન્તિત્વાંસ્તુતિભિઃ પુષ્કલાભિઃ ॥

આ દેવોનાં ટોળાં તમારામાં પ્રવેશ કરેછે,
કેટલાક ભયથી હાથ ભેડે છે અને મહુર્ષિઓ
તથા સિદ્ધોનાં ટોળાં સ્વસ્તિ શબ્દોનો ઉ-
ચ્ચાર કરતાં અનેક સ્તુતિઓ વડે તમારા
ગુણનું ગાન કરે છે. ૨૧

રુદ્રાદિત્યા વસવો યે ચ સાધ્યા

વિશ્વેઽશ્વિનો મરુતશ્ચોષ્મપાશ્ચ ।

ગન્ધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંઘા

વીક્ષન્તે ત્વાં વિસ્મિતાશ્ચૈવ સર્વે ૨૨

૩૬, આદિત્ય, વસુ, સાધ્ય, વિશ્વદેવો, અ-
શ્વિનીકુમારો, મરુત, ઉષ્મપ, ગંધર્વ, યક્ષ,
સિદ્ધ અને અસુરોનાં ટોળાં તમને ભેઠને ચ-
ક્રિત થાય છે. ૨૨

રૂપં મદત્તે बहुवक्त्रनेत्रम्

महाबाहो बहुबाहुरूपादम् ।

બહુરં બહુદંષ્ટાકરાલમ્

દૃષ્ટ્વા લોકાઃ પ્રવ્યથિતાસ્તથાહમ્ ૨૨

હું મહાબાહુ શ્રીકૃષ્ણ ! અનેક મુખ, અનેક ચક્ષુ, અનેક હાથ, આંધ તથા પગ અનેક પેટ તથા અતિ ભયંકર ઘણાએક હાંત વાળું તમારું મહાન રૂપ જોઈને હું તથા સર્વ લોક ભયભીત થઈ ગયા છીએ. ૨૩

નમઃસ્પૃશં દીપ્તમનેકવર્ણમ્

વ્યાત્તાનનં દીપ્તવિશાલનેત્રમ્ ।

દૃષ્ટ્વા હિ ત્વાં પ્રવ્યથિતાન્તરાત્મા

ધૃતિં ન વિન્દામિ શમં ચ વિષ્ણો ૨૪

આકાશને અડકી રહેલું, અનેક વર્ણથી ઝળકતું, પહોળાં કરેલાં અનેક મુખવાળું અને તેજથી ઝળકતી અનેક આંખોવાળું તમારું રૂપ જોઈને મારો અંતરાત્મા વ્યાકુળ થઈ ગયો છે, અને હું વિષ્ણુ ! મને ધીર-

જ તથા શાંતિ રહેતી નથી. ૨૪

દંષ્ટ્રાકરાલાનિ ચ તે મુસ્તાનિ

દૃષ્ટૈવ કાલાનલમ્બનિમાનિ ।

દિશો ન જાને ન લભે ચ શર્મ

પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ ॥ ૨૫ ॥

ભયંકર દાઢોવાળાં અને પ્રલયાગ્નિ જેવાં
તમારાં મુખ જોતાંજ હું કથી જગ્યાએ છું
તેનું પણ મને ભાન નથી તથા મને એન પ-
ડતું નથી, માટે હે દેવોના અધિપતિ ! હે
જગતના આધાર પ્રભુ ! મારા ઉપર પ્રસન્ન
થાઓ. ૨૫

અમી ચ ત્વાં ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ

સર્વે સહૈવાવનિપાલસંઘૈઃ ।

भीष्मो द्रोणः मूतशूत्रस्तथासौ

सहास्रदीयैरपि बोधमुख्यैः ॥ ૨૬ ॥

વન્ધ્યાણિ તે ત્વરમાણા વિશન્તિ

(૨૧૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દંટાકરાલાને મયાનકાનિ ॥

કેચિદ્વિલપા દશનાન્તરેષુ

સંદશ્યન્તે ચૂર્ણિતૈરુત્તમાઙ્ગૈઃ ॥ ૨૭ ॥

આ ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો અને તેમની સાથેના
રાજાઓના સમૂહ, લીળમં, દ્રોણ, ઠણ્ડ અને
વળી અમારા પણ મુખ્યમુખ્ય યોદ્ધાઓ,
લયંકર દાઢવાળાં, અને ખીહામણાં એવાં ત-
મારાં મુખમાં ઝટપટ પેશી જાય છે, કેટલા-
ક તો દાંતની વચ્ચે આવી ગયેલા છે અને
તેઓના માથાના ચુરેચુરા થઈ ગયેલા હોય
એમ જણાય છે. ૨૬-૨૭

યથા નદીનાં બહવોઽમ્બુવેગાઃ

સમુદ્રમેવાભિમુખા દ્રવન્તિ ।

તથા તવામી નરલોકવીરા

વિશન્તિવક્ત્રાણ્યભિવિજ્વલન્તિ ૨૮

જેમ ઘણી નદીઓના જળના વેગો સમુદ્ર

તરફ દોડતા તેમાંજ જઈને પડે છે, તેમજ
આ મૃત્યુ લોકના યોદ્ધાઓ તમારાં ઘણીજ
જવાળા નીકળતાં મુખોમાં આવીને પેશી
જાય છે. ૨૮

यथा प्रदीपं ज्वलनं पतङ्गा

विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।

तथैव नाशाय विशन्ति लोका-

स्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ૨૯

જેમ પતંગીયાં ખડુ વેગવાળાં થઈને નાશ
પામવાને માટે જળતા દીવામાં આવી પડે છે,
તેજ પ્રમાણે નાશ પામવાને માટે આ લોકો
ઉતાવળા તમારા મુખમાં આવીને પેશી જાય
છે. ૨૯

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ता-

लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ।

तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रम्

ભાસસ્તથોગ્રાઃ પ્રત્તયન્તિ વિષ્ણો ૩૦

આરે બાબુએથી પકડતા લોકોને તમે જવા-
ળાવાળા મુખવડે સઘળા ચાટી જાવ છો. આ-
ખું જગત તમારા તેજથી પૂર્ણ થઈ ગયું છે;
હું વિષ્ણુ ! તમારા ઉગ્ર તેજથી આખું જગત
અત્યંત તાપ પામી રહ્યું છે. ૩૦

આરુયાહિ મે કૌ મહાનુગ્રરૂપો

નમોસ્તુ તે દેવવર પ્રસીદ ।

વિજ્ઞાતુમિચ્છામિ ભવન્તમાદ્યમ્

નહિ પ્રજાનામિ તવ પ્રવૃત્તિમ્ ॥૩૧॥

આવા ઉગ્ર સ્વરૂપવાળા તમે કોણ છો તે
મને કહો. હું દેવોમાં શ્રેષ્ઠ ! હું તમને નમું
છું, તમે પ્રસન્ન થાઓ; સર્વમાં આદ્ય એવા
જે તમે તેમનું વિશેષ જ્ઞાન મેળવવા હું ઇ-
ચ્છું છું કેમકે તમારી પ્રવૃત્તિને હું સમજી
શકતો નથી. ૩૧

શ્રીમદ્ભગવાત્વાચ ૧ ।

કાલોઽસિ લોકક્ષયકૃત્પટ્વદો

લોકાન્સમાહર્તુમિહ પ્રવૃત્તઃ ।

ઋતેઽપિ ત્વાં ન ભવિષ્યન્તિ સર્વે

યેઽવસ્થિતાઃ પ્રત્યનીકેષુ યોધાઃ ૩૨

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે—સર્વ લોકનો નાશ કરનાર વૃદ્ધિ પામતો જે ઠાળ તે હું છું અને લોકનો નાશ કરવાને માટેજ જગતમાં પ્રવૃત્ત થયો છું. અને સેનામાં જે યોદ્ધા ગોઠવાઈને ઉભા છે તેમાં તારા સિવાય એક પણ આ સ્થાને રહેવાનો નથી. ૩૨

તસ્માન્નવમુત્તિષ્ઠ યશો લભસ્વ

જિત્વા શત્રૂન્બુદ્ધસ્વ રાજ્યં સમૃદ્ધમ્ ।

પર્યવૈતે નિહતાઃ પૂર્વમેવ

નિમિત્તમાત્રં ભવ સઠ્યસાચિન ૩૩

તે માટે તું ઉઠ અને ઈર્ષી પ્રાપ્ત કર, શત્રુ-

(૨૨૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ઓને જીતીને સમૃદ્ધિવાળું રાજ્ય ભોગવ;
એ સર્વને મેં આગળથીજ મારી મૂકેલાં છે,
હે હાથે હાથે ધનુષ્ય મારનાર અર્જુન ! તે-
ઓને મારવામાં તું નિમિત્ત માત્ર થા. ૩૩

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च

कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।

मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा

युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ૩૪

‘દ્રોણ, ભીષ્મ, જયદ્રથ, કર્ણ’ અને બીજા
શુર યોદ્ધાઓને મેં આગળથી મારેલાજ છે
માટે તું શોક તજી યુદ્ધ કર અને રણસંગ્રા-
મમાં તું શત્રુઓને જીતીશ. ૩૪

संजय उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य

कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।

नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णम्

સગદ્ગદં ભીતભીતઃ પ્રણમ્ય ॥૩૫॥

સંજય કહે છે:-કેશવનાં એ વચન સાંભળીને, મુગટધારી અર્જુન બે હાથ જોડી ધ્રુજતો ધ્રુજતો અને ખીટો ખીટો શ્રી કૃષ્ણને નમીને ગદ્ગદ્ કંઠે ફરીથી કહેવા લાગ્યો.

અર્જુન ઉવાચ ।

સ્થાને હૃષીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા

જગત્પ્રહૃણ્યત્યનુરજ્યતે ચ ।

રક્ષાંસિ ભીતાનિ દિશો દ્રવન્તિ

સર્વે નમસ્યન્તિ ચ સિદ્ધસંઘાઃ॥૩૬॥

અર્જુને કહ્યું:-હે હૃષીકેશ ! તમારા કીર્તનથી આખું જગત આકર્ષાય છે તથા હર્ષ પામે છે તે યોગ્ય છે; રાક્ષસો ભય પામીને દશે દિશાઓમાં નાશી જાય છે અને સિદ્ધજનોના સમૂહ આપને નમસ્કાર કરે છે. ૩૬

કસ્માદ્ તે ન નમેરન્મહાત્મ-

નગરીયસે બ્રહ્મણોડપ્યાદિકર્ત્તે ।

અનન્ત દેવેશ જગન્નિવાસ

સ્વમક્ષરં સદસત્તત્પરં યત્ ॥ ૩૭ ॥

હે મહાત્મા ! તેઓ તમને શા માટે નમે
નહિ ? શ્રી બ્રહ્માના કરતાં પણ તમે મહાન
છો, સર્વનું મૂળ કારણ છો, હે અંતરહિત
દેવના દેવ ! હે જગતને વસવાના સ્થાન રૂપ
પ્રભુ ! આપ અવિનાશી છો, સત્ છો અસત્
છો, અને તેથી પણ પર એટલે શ્રેષ્ઠ છો. ૩૭

સ્વમાદિદેવઃ પુરુષઃ પુરાણ-

સ્ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્

વેત્તાસિ વેદ્યં ચ પરં ચ ધામ

સ્ત્રયા તતં વિશ્વમનન્તરૂપ ॥ ૩૮ ॥

મહુથી પહેલા દેવ તમે છો, જુનામાં જુના
પુરૂષ તમે છો, આખા વિશ્વના મોટા ભંડાર
રૂપ છો, જાણનાર તમે છો જાણવાનું તમે

છો અને હે અનંત રૂપવાળા ભગવાન ! આ-
ખા જગતમાં તમે વ્યાપી રહેલા છો. ૩૮

વાયુર્યમોઽગ્નિર્વરુણઃ શશાઙ્કઃ

પ્રજાપતિસ્ત્વં પ્રપિતામહશ્ચ ।

નમો નમસ્તેઽસ્તુ સહસ્રકૃત્વઃ

પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ નમો નમસ્તે ॥૩૯॥

વાયુ, યમ, અગ્નિ, વરુણ, ચંદ્ર, પ્રજ્ઞા,
અને સર્વના પ્રપિતામહ (મોટા દાદા) તમે
છો; આપને મારા નમસ્કાર છે, હજાર વાર
નમસ્કાર છે અને વારંવાર તમને મારા ન-
મસ્કાર છે. ૩૯

નમઃ પુરસ્તાદથ પૃષ્ઠતસ્તે

નમોઽસ્તુ તે સર્વત એવ સર્વ ।

અનન્તવીર્યામિતવિક્રમસ્ત્વમ્

સર્વે સમામ્રોષિ તતોઽસિ સર્વઃ॥૪૦॥

આગળથી તમને નમસ્કાર છે, પાછળથી ત-

મને નમસ્કાર છે, તમે અપાર બળવાળા છો,
અપાર પરાક્રમવાળા છો, સર્વમાં તમે વ્યાપ્ત
છો માટે તમે સર્વ રૂપ છો. ૪૦

સર્વેતિ મત્વા પ્રસન્નં યદુક્તમ્
હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે સર્વેતિ ।

અજાનતા મહિમાનં તવેદમ્
મયા પ્રમાદાત્પ્રજયેન વાપિ ॥૪૧॥

મારા મિત્ર છો એમ માનીને, તમારો મ-
હિમા જાણ્યા વિના અને તમારા ઉપર પ્રેમ-
ને લીધે અથવા મોહને લીધે ઘેલાઈથી હે કૃ-
ષ્ણ ! હે યાદવ ! હે મિત્ર ! એમ જે મારા-
થી બોલાયું હોય. ૪૧

યચ્ચાવહાસાર્થમસત્કૃતોઽસિ
વિહારશય્યાસનભોજનેષુ ।
एकोऽथ वाप्यच्युत तत्समक्षम्
तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥૪૨॥

અને હે અધ્યુત ! રમતાં સુતાં, બેસતાં,
જમતાં, એકલા હોઈએ ત્યારે અથવા કોઈ-
ની સમક્ષ પરિહાસમાં મારાથી જે કંઈ ત-
મારું અપમાન થયું હોય તો હે અપ્રેમય !
(જેનું માપ ન કરી શકાય એવા) તે મારા
અપરાધ ક્ષમા કરો. ૪૨

પિતાસિ લોકસ્ય ચરાચરસ્ય

સમસ્ય પૂજ્યશ્ચ ગુરુગરીયાન્ ।

ન ત્વત્સમોઽસ્ત્યભ્યધિકઃ કુતોઽન્યો

લોકત્રયેઽપ્યપ્રતિમપ્રભાવઃ ॥ ૪૩ ॥

સર્વ જગતના સ્થાવર જંગમના તમે પિતા
છો, ગુરૂના કરતાં પણ વધારે પુજ્ય છો, ત-
મારા સમાન કોઈ નથી, તો પછી અધિક તો
હોયજ કોણ ? ત્રણ લોકમાં સરખાવી ન શ-
કાય એવો તમારો પ્રભાવ છે. ૪૩

તસ્માત્પ્રણમ્ય પ્રણિધાય કાયમ્

પ્રસાદયે ત્વામહમીશમીઙ્યમ્ ।

પિતેવ પુત્રસ્ય સત્ત્વેવ સરુપુઃ

પ્રિયઃ પ્રિયાયાર્હસિ દેવ સોઢુમ્ ॥ ૪૪ ॥

તેથી મારા શરીરને નીચે પાડીને—પ્રણામ કરીને આપ પૂજ્ય ઈશ્વરની હું સ્તુતિ કરું છું; તમે મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ; પિતા જેમ પુત્રના, મિત્ર મિત્રના અને પ્રિય જેમ પ્રિયાના તેમ તમે મારા અપરાધ કૃપા કરીને ક્ષમા કરો. ૪૪

અદૃષ્ટપૂર્વે દૃષિતોઽસ્મિ દૃષ્ટ્વા

ભયેન ચ પ્રવ્યથિતં મનો મે ।

તદેવ મે દર્શય દેવ રૂપમ્

પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ ॥ ૪૫ ॥

પૂર્વે નહિ જોયેલું એવું જોઇને હું ધણોજ ખુશી થયો છું, પણ ભયથી મારું મન ગભરાઈ ગયું છે; માટે હે દેવ ! હે જગતના નિ-

વાસરૂપ ભગવાન ! હે દેવોના પણુ ઈશ્વર !
મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને મને આપનું પૂર્વનું
રૂપ પાછું બતાવો. ૪૫

કિરીટિનં ગદિનં ચક્રહસ્ત-

મિચ્છામિ ત્વાં દ્રષ્ટુમહં તથૈવ ।

તેનૈવ રૂપેણ ચતુર્ભુજેન

સહસ્રવાહો ધ્રુવ વિશ્વમૂર્તે ॥ ૪૬ ॥

માથે મુગટવાળા હાથમાં ચક્ર તથા ગદા-
ધારણ કરેલા એવા આપને જોવાને હું ઇચ્છું
છું. હે હજાર હાથવાળા, હે વિશ્વમૂર્તિરૂપ
ભગવાન ! આપનું પૂર્વનું ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ
ફરીથી ધારણ કરો. ૪૬

શ્રીભગવાનુવાચ ।

મયા પ્રસન્નેન તવાર્જુનેદમ્

રૂપં પરં દર્શિતમાત્મયોગાત્ ।

તેજોમયં વિશ્વમનન્તમાયમ્

યન્મે ત્વદન્યેન ન દૃષ્ટપૂર્વમ્ ॥ ૪૭ ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે:-હો અર્જુન ! તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને મેં મારા યોગના બળથી તને મારું જે પરમ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તે તેજોમય, વિશ્વમાં વ્યાપ્ત તથા અનાદિ અનંત સ્વરૂપ તારા વિના બીજા કોઈએ પહેલાં જોયું નથી. ૪૭

ન વેદયજ્ઞાધ્યયનૈર્ન દાનૈ-

ર્ન ચ ક્રિયાભિર્ન તપોભિરુચૈઃ ।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके

द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ૪૮ ॥

હો કુરૂકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! એ સ્વરૂપને આ મનુષ્ય-લોકમાં તારા વિના બીજો કોઈ પણ, વેદથી, યજ્ઞથી, દાનથી, ક્રિયાથી કે મોટા તપથી પણ જાણવાને શક્તિમાન નથી.

મા તે વ્યથા મા ચ વિમૂઢભાવો

દષ્ટ્વા રૂપં ધોરમીદૃશ્યમેદમ્ ।

વ્યપેતભીઃ પ્રીતમનાઃ પુનસ્ત્વમ્

તદેવ મે રૂપમિદં પ્રપશ્ય ॥ ૪૯ ॥

મારૂં આ ભયંકર રૂપ જોઈને તું ગભરાઈશ નહિ તથા મૂઢ બનીશ નહિ; ભય તજી દઈને, મન પ્રસન્ન રાખીને મારૂં પૂર્વતું રૂપ તું ફરીથી જો. ૪૯

સંજય ઉવાચ ।

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामાસ च भीतमेनम्

भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ૫૦ ॥

સંજય કહે છે:—એ પ્રમાણે અર્જુનને કહીને શ્રીકૃષ્ણે તેને પોતાનું પ્રથમનું રૂપ ફરીથી બતાવ્યું અને પોતાનું શાંતરૂપ ફરીથી ધારણ

કરીને માહાત્મા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ભયભીત થયેલા અર્જુનને આશ્વાસન આપ્યું. ૫૦

અર્જુન ઉવાચ ।

દૃષ્ટ્વં માનુષં રૂપં તવ સૌમ્યં જનાર્દન ।

ઇદાનીમસ્મિ સંવૃત્તઃ સચેતાઃ પ્રકૃતિં ગતઃ॥

અર્જુને કહ્યું કે, - તમારું મનુષ્યનું શાંતરૂપ જોઈને હે જનાર્દન ! મારું ચિત્ત હવે શાંત થયું છે અને હું સ્થિર થયો છું. ॥ ૫૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

સુદુર્દર્શમિદં રૂપં દૃષ્ટ્વાનસિ યન્નમ ।

દેવા અપ્પસ્ય રૂપસ્ય નિત્યં દર્શનકાંક્ષિણઃ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે, - તે જો મારું રૂપ જોયું તે જોવું ધણુંજ દુર્લભ છે; દેવો પણ એ રૂપ જોવાને સદા આતુર રહે છે. પર

નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા ।

શક્ય એવંવિધો દ્રષ્ટું દૃષ્ટ્વાનસિ માં યથા॥

તે' મને જેવો જોયો તેવો જોવાને વેદથી,
તપથી, દાનથી કે યજ્ઞથી પણ બનવું અશ-
ક્ય છે. ૫૩

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवाविधोऽर्जुन ।
घातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર અર્જુન ! માત્ર
મારી અનન્ય ભક્તિથીજ એ પ્રકારે મને જા-
ણી શકાય છે, જોઈ શકાય છે તથા મારામાં
પ્રવેશ કરી શકાય છે. ૫૪

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥

હે પાંડવ ! જે સર્વ કર્મ મારેજ માટે કરે
છે, જેને પરમહિત તે હુંજ છું, જે મારો
ભક્ત છે, જે સંગ રહિત છે, જેને કોઈના ઉ-
પર વેર નથી, તે મનુષ્ય મને પામે છે. ૫૫

અગીઆરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

अध्याय १२ मो.

अर्जुन उवाच ।

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः॥

अर्जुने કહ્યું કે:-એ પ્રમાણે પોતાનું મન
સદાકાળ સ્થિર રાખનારા જે ભક્તો તમારી
ઉપાસના કરે છે તે તથા જે અક્ષર (નાશ
રહીત) અને અવ્યક્ત (બહાર ના દેખાય
એવા) બ્રહ્માનું ધ્યાન કરે છે એ બેમાંથી શ્રેષ્ઠ
યોગવાળો કોને કહેવો ? ॥ ૧ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मद्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः॥२॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું;-જે મારામાં મન રાખી-
ને અદે સદા સમાન ચિત્તવાળા રહીને પરમ

શ્રદ્ધાથી મારી ઉપાસના કરે છે તે મારા મા-
નવામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ યોગી છે. ॥ ૨ ॥

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ३ ॥

(ક્ષયરહિત), અનિર્દેશ્ય (ન દેખાડી શ-
કાય એવા), અવ્યક્ત, સર્વ સ્થાનમાં વ્યાપ્ત
વિચારમાં નહિ આવે એવા, તટસ્થ રહેલા,
અચળ અને સદાકાળ રહેનારા બ્રહ્મની જે
ઉપાસના કરે છે. ॥ ૩ ॥

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ૪ ॥

તે સર્વ ઇન્દ્રિયોને વશમાં રાખનારા, સર્વમાં
સમાન દૃષ્ટિવાળા તથા સર્વ જીવોના હિતમાં
રાજી રહેતા મનેજ પામે છે. ॥ ૪ ॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवाङ्मिरवाप्यते ॥

અવ્યક્ત (રૂપ નામ વગરના) પ્રદ્ધમાં જે-
તું ચિત્ત લાગેલું છે તેઓને ઘણીજ મહેનત
પડે છે કારણ કે દેહ ધારણ કરનારા જીવોને
અવ્યક્ત પ્રદ્ધમાં મતિ કરવી ઘણીજ ઠઠણ
પડે છે. ॥ ૫ ॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते॥६॥
तेषामहं सद्ब्रह्मा मृत्युसंसारसागरात् ।
भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम्॥

પણ જેઓ સર્વ કર્મ મને અર્પણ કરીને અ-
ને મારામાંજ મન રાખીને બીજે કોઈ પણ
યોગ નહિ સાધતાં મારુંજ ધ્યાન ધરે છે ત-
થા મનેજ ભજે છે; એવા મારામાંજ મન
રાખનારા આ મૃત્યુવાળાનો સંસાર રૂપી સ-
મુદ્રમાંથી અલપ કાળમાંજ હુ ઉદ્ધાર કરું છું.
મય્યેવ મન આધત્સ્વ મયિ બુદ્ધિ નિવેશય ।

નિવસિષ્યસિ મય્યેવ અત ऊर्ध्वं ન સંશયઃ॥

માટે મારામાંજ મન લગાડ, મારામાંજ તારી બુદ્ધિને દાખલ કર એટલે હવે પછી ઉંચી ગતિ પામીને તું મારામાંજ વાસ કરીને રહીશ એમાં સંશય નથી. ॥ ૮ ॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयिस्थिरम्।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छासु धनंजय ॥

જો કહાવ્ય મારામાં મન સ્થિર કરવાને તું સમર્થ ન થઈ શકું તો હે ધનંજય ! વારંવાર અભ્યાસવડે કરીને મને પ્રાપ્ત કરવાને તું યત્ન કર. ॥ ૯ ॥

अभ्यासेऽन्यसपथोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिं ववाप्स्यसि॥

અને જો અભ્યાસ કરવામાં પણ અશક્ત હોય તો સઘળાં કર્મ તું મારે નામેજ કરતો રહે, અને મારે નામે કર્મ કરવા માત્રથી પણ

તું સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકીશ. ॥ ૧૦ ॥

અયૈતદપ્યશક્તોઽસિ કર્તુ મધ્યોગમાશ્રિતઃ ।

સર્વકર્મફલત્યાગં તતઃ કુરુ યતાત્મવાન્ ॥

અને તેમ કરવાને પણ અશક્ત હોય તો
મારે આશ્રયે રહીને અને સર્વ કર્મ ફળનો
ત્યાગ કરીને ચિત્તને વશ રાખી કર્મ કર. ૧૧

શ્રેયોઽહિજ્ઞાનમભ્યાસાઙ્ગાનાદ્ધ્યાનંવિશિષ્યતે
ધ્યાનાત્કર્મફલત્યાગસ્ત્યાગાચ્છાન્તિરનન્તરમ્

કારણ કે અભ્યાસના કરતાં જ્ઞાન વધારે ક-
લ્યાણુદાયક છે અને જ્ઞાનથી ધ્યાન વિશેષ
છે, ધ્યાનથી કર્મના ફળનો ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે કા-
રણ કે કર્મ ફળના ત્યાગથી સદાકાળની શાં-
તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૨ ॥

અદ્વૈષ્ટા સર્વભૂતાનાં મૈત્રઃ કરુણ એવ ચ ।

નિર્મમો નિરહંકારઃ સમદુઃખસુખઃ સમી ॥

જેને કોઈ પણ પ્રાણી ઉપર દ્વેષ નથી, સ-

વંના ઉપર પ્રીતિ અને દયા છે જેને મમતા તથા અહંકાર નથી, સુખ દુઃખ જેને સમાન છે અમે જે ગધું સહન કરે છે. ॥ ૧૩ ॥

સંતુષ્ટઃ સતતં યોગી યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ ।
મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્યો મે ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ॥

જે સંતોષવાળો છે, જેનું ચિત્ત સદા સ્થિર છે, પોતાનું મન જેણે વશ કરેલું છે જેનો નિશ્ચય દૃઢ છે અને મન અને બુદ્ધિ જેણે મનેજ અર્પણ કરેલાં છે તેજ મારો ભક્ત છે, અને તે મને ઘણો પ્રિય છે. ૧૪

યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ ।
હર્ષામર્ષભયોદ્વેગૈર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ ॥

જેનાથી લોકોને કંઈ દુઃખ થતું નથી અને લોકથી પણ જેને કંઈ દુઃખ થતું નથી, અને હર્ષ, ઈર્ષ્યા, ભય તથા ઉદ્વેગથી જે મુક્ત છે તે મને ઘણો પ્રિય છે. ૧૫

અનપેક્ષઃ શુચિર્દક્ષ ઉદાસીનો ગતવ્યથઃ ।
 સર્વારમ્ભપરિત્યાગી યો મદ્ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ॥

જેને કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા નથી, જે પવિત્ર
 ચતુર અને દરકાર વગરનો છે, જેના મનની
 પીડાઓ સર્વ ટળી ગઈ છે તથા જેણે સર્વ
 કામના આરંભ છોડી દીધા છે એવો મારો
 ભક્ત મને ઘણોજ પ્રિય છે. ૧૬

યો ન હૃષ્યાતિ ન દ્વેષ્ટિ ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ।
 શુભાશુભપરિત્યાગી ભક્તિમાન્યઃ સ મે પ્રિયઃ॥

જે હર્ષ પામતો નથી, દ્વેષ રાખતો નથી,
 શોક કરતો નથી તથા કાંઈ ઇચ્છા કરતો ન-
 થી, શુભ તથા અશુભ સર્વનો ત્યાગ કરે છે
 એવો મારો ભક્ત મને ઘણોજ પ્રિય છે. ૧૭

સમઃ શત્રૌ ચ મિત્રે ચ તથા માનાપમાનયોઃ
 શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ સમઃ સઙ્ગવિવર્જિતઃ ॥

જેને મિત્ર તથા શત્રુ, માન તથા અપમાન,

ટાહું અને ઉનું, સુખ અને દુઃખ સૌ સમા-
ન છે અને જે સંગ રહિત છે. ૧૮

તુલ્યનિન્દાસ્તુતિર્મૌની સંતુષ્ટો યેન કેનચિત્
અનિકેતઃ સ્થિરમતિર્ભક્તિમાન્મે પ્રિયો નરઃ॥

નિન્દા તથા સ્તુતિ જેને સમાન છે, જે મૌ-
ન ધારણ કરી રહ્યો છે, કાંઈ આવી પડે તે-
નાથી જેને સંતોષ છે, જે ઘર વિનાનો છે,
જેનું મન સ્થિર છે, એવો મારો ભક્ત મને
બહુ ંહાલો છે. ૧૯

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।

શ્રદ્ધધાના મત્પરમા ધક્તાસ્તેડતીવ મે પ્રિયાઃ॥

મેં તને જે આ ધર્મ કહ્યો તે ધર્મ રૂપી
અમૃતનું જે સેવન કરે છે, તથા શ્રદ્ધા રાખી
મારીજ પ્રાપ્તિ કરવી એજ જેનો હેતુ છે તે
મારા ભક્તો મને ધણાજ ંહાલા છે. ૨૦

अध्याय १३ मो.

अर्जुन उवाच ।

प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च ।

एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥

અર્જુને કહ્યું:—હે કેશવ ! પ્રકૃતિ, પુરુષ,
ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ તે શું ? અને જ્ઞાન તથા
જ્ઞેય શું તે જાણવાની મારી ઇચ્છા થઈ છે.

श्रीभगवानुवाच ।

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા:—હે કૌંતેય ! આ શ-
રીરને ક્ષેત્ર કહે છે અને તેને જે જાણે છે તે
ક્ષેત્રજ્ઞ છે એમ વિદ્વાનો કહે છે. ॥ ૧ ॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्જ્ઞાનં મતં મમ ॥૨॥

હે ભારત ! સધળાં ક્ષેત્રમાં મને તું ક્ષેત્રજ્ઞ
ભાણુ; ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞની સમજણુ તેને જ્ઞાન
કહે છે એમ મારો મત છે. ॥ ૨ ॥

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च यत् ।
स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥

તે ક્ષેત્ર શું છે, કેવું છે, તેમાં શા શા વિકાર
થાય છે અને તે ક્યાંથી છે; અને ક્ષેત્રજ્ઞ શું
છે, તથા તેની શી શક્તિ છે તે સધળું હું
હું'કામાં તને કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૩ ॥

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैःपृथक्
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥४॥

બહુ રીતે, વિવિધ છંદોમાં, બ્રહ્મસુત્રના શ-
બ્દોમાં, વિચારથી નક્કી કરીને ઋષિઓ તેને
ગાઈ ગયેલા છે. ॥ ૪ ॥

महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।

इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥

પાંચ મોટાં તત્ત્વો (પૃથ્વી, પાણી, તેજ, અયુ અને આકાશ), અહંકાર, બુદ્ધિ, માયા અથવા જ્ઞેનું રૂપ પ્રગટ દેખાતું નથી, તે દશ ઇન્દ્રિયો; એક મન અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય. ॥ ૫ ॥

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।
एतत्क्षेत्रं समासेच सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥

ઇચ્છા, દ્વેષ, સુખ, દુઃખ, શરીર, ચેતન અને ધીરજ આ બધા ક્ષેત્રના વિવિધ વિકાર તને કહ્યા. ॥ ૬ ॥

अमानिन्नमदम्भित्तमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।
अचार्मोपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥

નમ્રતા, પ્રમાણિકતા, અહિંસા, ક્ષમા, સરળતા, ગુરૂની સેવા, પવિત્રતા, દૃઢતા અને આત્માના ઉપર અંકુશ રાખવો તે. ॥ ૭ ॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિદુઃખદોષાનુદર્શનમ્ ॥

ઈદ્રિયોના વિષયોમાં વૈરાગ્ય, અહંકારનો ત્યાગ, જન્મ, મરણ, વૃદ્ધાવસ્થા, વ્યાધિ, દુઃખ, અને દોષ સમજવા તે. ॥ ૮ ॥

અસક્તિરનભિષ્વજ્ઞઃ પુત્રદારગૃહાદિષુ ।

નિત્યં ચ સમવિત્તત્વમિદાનિષ્ઠોપપત્તિષુ ॥

મમતાનો નાશ, પુત્ર, સ્ત્રી તથા ઘરમાં આસક્તિનો ત્યાગ અને ઈષ્ટ અથવા અનિષ્ટવસ્તુ બનાવામાં સદા સમાન ચિત્ત રાખવું તે. ॥૯॥

મયિ ચાનન્યયોગેન ભક્તિરવ્યભિચારિણી ।

વિવિક્તદેશસેવિત્તમરતિર્જનસંસદિ ॥૧૦॥

મારા ઉપર કોઈ વસ્તુમાં ના થાય એવી એકજ અનન્ય ભક્તિ, એકાંત સ્થાનનું સેવન કરવું, અને જનમંડળમાં અપ્રીતિ. ॥૧૦॥

અધ્યાત્મજ્ઞાનનિત્યત્વં તત્ત્વજ્ઞાનાર્થદર્શનમ્ ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा॥

(૨૪૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સદા અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં રમવું, તત્ત્વજ્ઞાનનો અર્થ સમજવો એને જ્ઞાન કહેવું છે, એથી બીજું તે અજ્ઞાન છે. ॥ ૧૧ ॥

જ્ઞેયં ચત્તત્પ્રવક્ષ્યામિ યજ્ઞાત્માઽમૃતમશ્રુતે ।
અનાદિમત્પરં બ્રહ્મ ન સત્તન્નાસદુચ્યતે ॥

હવે જે જ્ઞેય છે તે હું તને કહું છું તે જાણવાથી અમરપણું મળે છે. તે અનાદિ, પર એવું બ્રહ્મ છે, તે છે એમ પણ કહેવાતું નથી તેમ નથી એમ પણ કહેવાતું નથી. ॥ ૧૨ ॥

સર્વતઃ પાણિપાદં તત્સર્વતોઽક્ષિશિરોમુખમ્ ।
સર્વતઃ શ્રુતિમલ્લોકે સર્વમાવૃત્ય તિષ્ઠતિ ॥ ૧૩ ॥

તેને સર્વ બાજુએ હાથ પગ છે, સર્વ જગાએ આંખ માથાં અને મુખ છે, લોકમાં સઘળી જગાએ તે કાનથી સાંભળે છે અને સર્વને ઢાંકીને તે રહેલો છે. ॥ ૧૩ ॥

સર્વેન્દ્રિયગુણાભાસં સર્વેન્દ્રિયવિવર્જિતમ્ ।

અસક્તં સર્વભૃષ્ચૈવ નિર્ગુણં ગુણભોક્તૃં ચ ॥

સર્વ ઇંદ્રિયોના ગુણ તેમાં દેખાય છે પણ તે સર્વ ઇંદ્રિયોથી રહિત છે, કોઈપણ સાથે સંબંધ રહિત છતાં સર્વનો તે આધાર છે અને પોતે ગુણ વિનાનો છે છતાં તે ગુણનો લોકતા છે. ॥ ૧૪ ॥

બહિરન્તશ્ચ ભૂતાનામચરં ચરમેવ ચ ।

સૂક્ષ્મત્વાત્તદવિજ્ઞેયં દૂરસ્થં ચાન્તિકે ચ તત્ત્વા

સર્વ ભૂતોમાં, અંદર અને બહાર, સ્થાવર તથા જંગમમાં બધે તે વ્યાપ્ત છે, અતિશય સૂક્ષ્મ, હોવાથી તે જાણવામાં આવતો નથી, પાસે તેમજ દૂર પણ તેજ છે. ॥ ૧૫ ॥

અવિભક્તં ચ ભૂતેષુ વિભક્તમિવ ચ સ્થિતમ્ ।

ભૂતભર્તૃં ચ તજ્ઞેયં પ્રસિષ્ણુ પ્રભવિષ્ણુ ચા ॥

સર્વ ભૂતોમાં તે બહેંચાયેલો નથી છતાં બહેંચાયેલા જેવો જણાય છે, તે જીવોનો

(૨૪૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આધાર છે, તથા તેજ પેંદા કરનાર અને ના-
શ કરનાર છે એમ જાણવું. ॥ ૧૬ ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम् ॥ १७

તે તેજનું પણ તેજ અને અંધકારથી વેગ-
ળો છે એમ કહેવાય છે. જ્ઞાન, જ્ઞેય (જાણવા
ની વસ્તુ) અને જ્ઞાનથી જાણી શકાય તેવો,
અને સર્વના હૃદયમાં રહેલો છે. ॥ ૧૭ ॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ ૧૮ ॥

એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર તથા જ્ઞાન અને જ્ઞેય એ
તને ટુંકામાં કહ્યાં એ સધળું જાણીને મારો
ભક્ત મારા સ્વરૂપને પામે છે. ॥ ૧૮ ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विज्यनादी उभावपि ।

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥

પ્રકૃતિ અને પુરુષ એ બંનેનો કોઈ વચ્ચે

આરંભ નથી એમ તું બાણ અને વિહાર
તથા ગુણ પણ પ્રકૃતિથી થયેલા છે એમ
સમજ. ॥ ૧૮ ॥

કાર્યકારણકર્તૃત્વે હેતુઃ પ્રકૃતિરુચ્યતે ।
પુરુષઃ સુખદુઃસ્વાનાં ભોક્તૃત્વે હેતુરુચ્યતે ॥

કાર્ય તથા કારણને ઉત્પન્ન કરનાર જે મુખ
તે પ્રકૃતિ છે એમ કહેવાય છે, અને મુખ ત-
થા દુઃખના ભોગનો હેતુ પુરુષ કહેવાય છે.

પુરુષઃ પ્રકૃતિસ્થો हि भुंक्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।
कारणं गुणसंगोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥

પ્રકૃતિમાં રહીને પુરુષ પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન
થયેલા ગુણોને ભોગવે છે, અને પ્રકૃતિના
ગુણોમાં આસક્તિ રાખવી એજ સાસ નરસાં
જન્મનું કારણ છે. ॥ ૨૧ ॥

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥

(૨૪૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ભોનાર, કરવાદેનાર, પાલન કરનાર, ભોગ-
વનાર જે પરમેશ્વર છે તેને પરમાત્મા કહે છે
અને શરીરમાં તે ઉંચામાં ઉંચો પુરુષ છે. ૨૨

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।

સર્વથા વર્તમાનોજપિ ન સ ભૂયોઽભિજાયતે ॥

એ પ્રમાણે પ્રકૃતિ, પુરુષ તથા પ્રકૃતિના ગુ-
ણોને જે જાણે છે તે હાલ ગમે તે સ્થિતિમાં
હોય તોપણ ફરી જન્મ ધારણ કરતો નથી.

ध्यानेनात्मनिपश्यन्तिकेचिदात्मानमात्मना।

અન્યે સાંખ્યેન યોગેન કર્મયોગેન ચાપરે॥

કેટલાક ધ્યાનથી પોતાનામાંજ આત્મા વડે
આત્માને જુએ છે, અને કેટલાક સાંખ્ય યો-
ગથી અને કેટલાક કર્મ યોગથી જુએ છે. ૨૪

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वा न्येभ्य उपासते।

તેડપિ ચાતિતરન્ત્યેવ મૃત્યું શ્રુતિપરાયણાઃ॥

બીજા જેઓ આ પ્રમાણે જાણતા નથી તે-

ઓ બીજાઓની પાસેથી સાંભળીને તેની ઉ-
પાસના કરે છે, અને જેઓ સાંભળવામાં શ્ર-
દ્ધાવાળા છે, તે પણ મૃત્યુ તરી બન્ય છે. ૨૫

યાવત્સંજાયતે કિંચિત્સર્વં સ્થાવરજંગમમ્।
ક્ષેત્રક્ષેત્રજસંયોગાત્તદ્વિદિ ભરતર્ષભ ॥૨૬॥

હે ભરત કુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! સ્થાવર તથા
જંગમ જે કંઈ ઉત્પન્ન થાય છે તે ક્ષેત્રજ અ-
ને ક્ષેત્રના સંયોગથી થાય છે એમ જાણવું. ૨૬

સમં સર્વેષુ भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति॥

સઘળા જીવોમાં એક સરખો પરમેશ્વર રહે
લો છે, નાશ પામનારી ચીજોમાં નહિ નાશ
પામનાર તે છે એ રીતે જે તેને જુએ છે તે-
જ ખરું જુએ છે. ॥ ૨૭ ॥

समं पश्यन्ति सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

नहिनस्त्यात्मनात्मानंततो याति परां गतिम्

ઇશ્વરને સર્વ સ્થાને અને એક સરખી રીતે રહેલો જે જુએ છે તે પોતે પોતાનો નાશ કરતો નથી અને ઉઘામાં ઉઘી ગતિને તે પામે છે. ॥ ૨૮ ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः।
यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति॥

સર્વ સ્થાને જે કંઈ કર્મ થાય છે તે સર્વ પ્રકૃતિથી થાય છે અને આત્મા કંઈજ કરતો નથી એમ જે જુએ છે તેજ જુએ છે. ॥ ૨૯ ॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥

જુદા જુદા બૂતોના ભાવ એકમાંજ રહેલા છે અને તેમાંથી વિસ્તાર પામેલા છે એમ જે જાણે છે તે બ્રહ્મ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૩૦ ॥

अनादित्वाभिर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।

शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते

આરંભ વિનાનો, ગણ વિનાનો, નાશ નહિ
પામે તેવો અને જો કે શરીરમાં રહેલો છે
તોપણ હે કુંતાના પુત્ર ! તે કંઈ કરતો ન-
થી, અને તેને કંઈ લેપ થતો નથી. ॥૩૧॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते॥

જેમ સર્વ સ્થાનમાં વ્યાપ્ત આકાશને, તે
સૂક્ષ્મ હોવાના કારણથી કંઈ લેપ થતો નથી,
તેમ સર્વ જગ્યાએ શરીરમાં રહેલા આત્માને
કંઈ લેપ થતો નથી. ॥ ૩૨ ॥

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत॥

જેમ એક સૂર્ય આખી પૃથ્વીને પ્રકાશવાળી
કરે છે તેમ હે ભરતવંશી અર્જુન ! ક્ષેત્રજ
સર્વળાં ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૩૩ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।

(૨૫૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ભૂતપ્રકૃતિમોક્ષં ચ યે વિદુર્યાન્તિ તે પરમ્ ॥

એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર તથા ક્ષેત્રજ્ઞનો તદ્દશવંત અ-
ને આત્મા પ્રકૃતિથી કેમ મુક્ત થાય છે તે
જે જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી જુએ છે તે ઉચ્ચામાં ઉ-
ચી ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૪ ॥

**इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि-
द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम
त्रयोदशोऽध्यायः ।**

તેરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૪ મો.

શ્રીભગવાનુવાચ ।

પરં ભૂયઃ પ્રવક્ષ્યામિ જ્ઞાનાનાં જ્ઞાનમુત્તમમ્ ।
યજ્ઞાત્વા મુનયઃ સર્વે પરાં સિદ્ધિમિતોગતાઃ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે:—વળી બધા જ્ઞાનમાં
જે ઉત્તમ જ્ઞાન છે તે હું તને ફરીથી કહું છું
જે બ્રહ્માને લોકો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સિદ્ધિને
પામ્યા છે. ॥ ૧ ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च॥

આ જ્ઞાનનો આશ્રય લઈને તેઓ મારા સ્વ-
રૂપને પામ્યા છે, સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વખતે તે-
ઓ જન્મ લેતા નથી અને જગતના પ્રલય
વખતે તેઓને પીડા થતી નથી. ॥ ૨ ॥

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।

સંભવઃ સર્વભૂતાનાં તતો ભવતિ ભારત ।।

મહદ્ બ્રહ્મ એટલે પ્રકૃતિ એ મારી યોનિ-
રૂપ છે અને તેમાં હું ગર્ભ મૂકું છું અને
હે ભારત ! તેમાંથી સર્વ ભૂતની ઉત્પત્તિ
થાય છે. ॥ ૩ ॥

સર્વયોનિષુ કૌન્તેય મૂર્તયઃ સંભવન્તિ યાઃ ।

તાસાં બ્રહ્મ મહદ્યોનિરહં વીજપદઃ પિતા ॥

હે કુંતીપુત્ર ! સઘળી યોનિઓમાં જેજે
પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય છે તેમનો ગર્ભ ધારણ
કરનાર મહદ્ બ્રહ્મ (પ્રકૃતિ) છે અને હું તે-
માં બીજ મૂકનાર તેઓનો પિતા છું. ॥ ૪ ॥

સત્ત્વં રજસ્તમ ઇતિ ગુણાઃ પ્રકૃતિસંભવાઃ ।

નિબધ્નન્તિ મહાબાહો દેહે દેહિનમવ્યયમ્ ॥

સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણ પ્રકૃતિ
થી ઉત્પન્ન થયેલા છે, હે મહાન હાથવાળા
અર્જુન ! એ ગુણો અનિનાસી આત્માને શ-

રીરની સાથે બાંધી રાખે છે. ॥ ૫ ॥

તત્ર સત્ત્વં નિર્મલત્વાત્પ્રકાશકમનામયમ્ ।
સુખસંગેન વધનાતિં જ્ઞાનસંગેન ચાનઘાઠિ ॥

એ ગુણોમાં સત્ત્વગુણ એ મલ વિનાનો, તે-
જવંત અને શાંત છે, તેથી હે પાપ રહિત
અર્જુન ! એ સુખ અને જ્ઞાનમાં આસક્તિ
કરાવીને આત્માને બાંધી લે છે. ॥ ૬ ॥

રજો રાગાત્મકં વિદ્ધિ તૃષ્ણાસંગસમુદ્ભવમ્ ।
તાન્નિવધ્નાતિ કૌન્તેય કર્મસંગેન દેહિનમ્ ॥

રજોગુણ પ્રીતિથી ભરેલો છે અને તૃષ્ણાના
સંગથી તેની ઉત્પત્તિ છે તેથી હે કુંતાના
પુત્ર ! તે આત્માને કર્મની મમતાથી બાંધી
લે છે. ॥ ૭ ॥

તમસ્વજ્ઞાનજં વિદ્ધિ મોહનં સર્વદેહિનામ્ ।
મમાદાલસ્યનિદ્રાભિસ્તાન્નિવધ્નાતિ ભારત ॥

તમોગુણ અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલો છે અ-

ને તે સર્વ પ્રાણીઓનો મોહક છે તેથી હે ભારત ! તે પ્રમાદ, આળસ, અને ઉદ્ધતી આત્માને બાંધી લે છે. ॥ ૮ ॥

સત્ત્વં સુખે સંજયતિ રજઃ કર્મણિ ભારત।
જ્ઞાનમાવૃત્ય તુ તમઃ પ્રસાદે સંજયત્યુત ॥૯॥

સત્ત્વગુણ સુખનો સંલોગ કરાવે છે અને હે ભારત ! રજગુણ કર્મનો યોગ કરાવે છે અને તમો ગુણ જ્ઞાનને ઢાંકી દહને પ્રમાદની સાથે આત્માને જોડી દે છે. ॥ ૧૦ ॥

રજસ્તમશ્ચાભિભૂય સત્ત્વં ભવતિ ભારત ।

રજઃ સત્ત્વં તમશ્ચૈવ તમઃ સત્ત્વં રજસ્તથા ॥

હે ભારત ! રજગુણ તથા તમોગુણ જ્યારે નિર્બળ થાય છે ત્યારે સત્ત્વગુણનું પ્રબળ થાય છે, રજગુણ અને સત્ત્વગુણ દબાતાં તમોગુણ પ્રધાન થાય છે અને સત્ત્વગુણ અને તમોગુણ દબાય છે ત્યારે રજગુણ બળવાન

થાય છે. ॥ ૧૦ ॥

સર્વદ્વારેષુ દેહેઽસ્મિન્પ્રકાશ ઉપજાયતે ।

જ્ઞાનં વદા તદા વિદ્યાદિવૃદ્ધં સત્ત્વમિત્યુત્તા ॥

જ્યારે આ શરીરમાં સર્વ દ્વારમાં પ્રકાશ ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યારે સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિ થઈ છે એમ સમજવું. ॥ ૧૧ ॥

લોભઃ પ્રવૃત્તિરાસ્મઃ કર્મણામશમઃ સ્પૃહા ।

રજસ્યેતાનિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે ભરતર્ષભ ॥૧૨॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! અને જ્યારે રજોગુણ વધે છે ત્યારે લોભ, પ્રવૃત્તિ, કાર્યનો આરંભ, કર્મની શાંતિ ન થવી તે અને સ્પૃહા (ઈચ્છા-ઓ) ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૨ ॥

અપ્રકાશોઽપ્રવૃત્તિશ્ચ પ્રમાદો મોહ એવ ચ ।

તમસ્યેઽતાનિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે કુરુનન્દન ॥

અધિકાર, ઉદ્ધમ હીનતા, પ્રમાદ અને મોહ

(૨૫૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

એટલાં વાંતાં જ્યારે થાય છે ત્યારે હે કુરુ-
વંશજ ! તમોગુણ વધ્યો છે એમ જાણવું. ૧૩

યદા સત્ત્વે પ્રવૃદ્ધે તુ પ્રલયં યાતિ દેહમૃત્તા
તદોત્તમવિદાંલોકાનમલ્લાન્પ્રતિપદ્યતે॥૧૪॥

જ્યારે સત્ત્વગુણ વધી ગયો હોય ત્યારે જો
માણસ મરી જાય તો ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા પવિ-
ત્ર લોકમાં તે જાય છે. ॥ ૧૪ ॥

રજસિ પ્રલયં ગત્વા કર્મસંગિષુ જાયતે ।
તથા પ્રલીનસ્તમસિ મૃદયોત્તિષુ જાયતે ॥

અને રજોગુણના પ્રબળ વખતે જો નાશ પા-
મે તો કર્મની આસક્તિવાળા લોકમાં તે જન્મ
પામે છે, અને જો તમોગુણની વૃદ્ધિ વખતે
તેનો લય થાય તો મૂઢ લોકોમાં તે અવતાર
લે છે. ॥ ૧૫ ॥

કર્મણઃસૃકૃતસ્યાહુઃસાત્ત્વિકં નિર્મલં ફલમ્
રજસસ્તુ ફલં દુઃસ્વપ્નજ્ઞાનં તમસઃ ફલમ્ ॥

સત્ત્વગુણથી થયેલાં સુકૃતનું કૃણ નિર્મળ
હોય છે, રજોગુણનું કૃણ દુઃખ અને તમોગુ-
ણનું કૃણ અજ્ઞાન છે એમ કહેવાય છે. ૧૬

સત્ત્વાત્સંજાયતે જ્ઞાનં રજસો લોભઃ૧૬
પ્રમાદમોહૌ તમસો ભવતોઽજ્ઞાનમેવ ચ ॥

સત્ત્વગુણથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, રજોગુણ-
થી લોભ થાય છે અને તમોગુણથી પ્રમાદ
મોહ અને અજ્ઞાન થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

ऊर्ध्वगच्छन्तिसत्त्वस्थामध्येतिष्ठन्तिराजसाः
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः

સત્ત્વગુણમાં રહેનારા ઉપર ચઢે છે, રજોગુ-
ણવાળા મધ્યે રહે છે અને હલકા ગુણ તથા
વૃત્તિમાં રહેનારા તમોગુણી નીચે પડે છે. ૧૮

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति॥

જ્યારે જોનાર આ ત્રણ ગુણ સિવાય બીજા

કોઈને કતાં જોતો નથી અને ગુણથકી પર હું
હું એમ જે જાણે છે તે મારી ગતિને પામે
છે. ॥ ૧૯ ॥

ગુણાનેતાનતીત્ય ત્રીન્દેહી દેહસમુદ્ભવાન્ ।
જન્મમૃત્યુજરાદુઃસ્વૈર્વિમુક્તોઽમૃતમશ્નુતે ॥

આત્મા જ્યારે દેહમાં ઉત્પન્ન થતા આ ત્રણ
ગુણોને ઓળંગી જાય છે ત્યારે જન્મ મરણ
વૃદ્ધાવસ્થા અને દુઃખથી મુક્ત થઈ મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૨૦ ॥

અર્જુન ડવાણ ।

કૌલિંમૈત્ત્રીન્ગુણાનેતાનતીતો ભવાતિ પ્રભો ।
કિમાચારઃ કથં ચૈતાંસ્ત્રીન્ગુણાનતિવર્તતે ॥

અર્જુને કહ્યું:-હે પ્રભુ ! એ ત્રણ ગુણોને
ઓળંગી જનારનાં શાં ચિન્હ છે, તેનો આ-
ચાર કેવો હોય છે અને એ ત્રણ ગુણોને શી
રીતે ઓળંગી જાય છે ? ॥ ૨૧ ॥

શ્રીમદ્ગવાનુવાચે ।

પ્રકાશં ચ પ્રવૃત્તિં ચ મોહમેવ ચ પાર્ણદ્રવ ।
ન દ્વેષ્ટિ સંપ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાંક્ષતિ ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા:—હે પાંડવ ! જ્ઞાન, પ્ર-
વૃત્તિ અને મોહ એ આગ્યાં હોય તો તેનો
તે તિરસ્કાર કરતો નથી અને ગયાં હોય તો
તેની ઇચ્છા પણ કરતો નથી. ॥ ૨૨ ॥

ઉદાસીનવદાસીનો ગુણૈર્યો ન વિચાલ્યતે ।
ગુણા વર્તન્ત્તે इत्येव योऽवतिष्ठति नैगते ॥

જે હરકાર વિનાનો થઈને ગુણોથી ચલાવ-
માન થતો નથી અને ગુણો પોતાનું કામ
કર્યા બાદ છે એમ ધારીને દૂર રહેલો છે અને
વિકારબાળો થતો નથી. ॥ ૨૩ ॥

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाश्चनः ।
तुल्यप्रियाप्रियोर्धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः
सुखं तथा दुःखं ज्ञेयं समानं च, माटी च-

(૨૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

થયર તથા સોનું એ જેને મન સરખી કીંમ-
તનું છે, પ્રિય અને અપ્રિય તથા નિંદા અને
સ્તુતિ એ સૌ જેને સમાન છે અને જે ધીર-
જવાળો છે. ॥ ૨૪ ॥

માનાપમાનયોસ્તુલ્યસ્તુલ્યોમિત્રારિપક્ષયોઃ ।
સર્વાર્મ્થપરિત્યાગી ગુણાતીતઃ સ ઉચ્યતે ॥

તથા માન અને અપમાન, મિત્ર અને શત્રુ
એ સૌ જેને સમાન છે અને સર્વ કાર્યના
આરંભ જેણે તણ દીધા છે તે ગુણોને ઓ-
ળંગી ગયેલો કહેવાય છે. ॥ ૨૫ ॥

માં ચ યોઽવ્યભિચારેણ ભક્તિયોગેન સેવતે ।
સ ગુણાન્સમતીત્યૈતાન્બ્રહ્મધૂયાય કલ્પતે ॥

વળી અનન્ય ભક્તિથી જે ભારી ઉપાસના
કરે છે તે પણ આ ત્રણ ગુણોને ઓળંગીને
બ્રહ્મ સ્વરૂપને યોગ્ય થાય છે. ॥ ૨૬ ॥

બ્રહ્મણો હિ પ્રતિષ્ઠાદમમૃતસ્યાવ્યયસ્ય ચ ।

શાશ્વતસ્ય ચ ધર્મસ્ય સુખસ્યૈકાન્તિકસ્ય ચ॥

કારણ કે બ્રહ્માનું, અમરતાનું અવિનાશી-
પણ્યનું, સદાકાળ રહેનારા ધર્મનું અને ઠદી
નાશ ન પામે એવા સુખનું સ્થાન હું છું.૨૭

इति श्रीमद्भगवद्गीता उपनिषत्सु ब्रह्मवि-

द्यायો योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવાदे

त्रिगुणविभागयोगो नाम

चतुर्दशोऽध्यायः १४

ચૌદમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૫ મો.

શ્રીમગવાનુવાચ ।

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्रादुरण्ययम् ।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्

શ્રી ભગવાને કહ્યું;—અવિનાશી પ્રહરને પી-
યજાના ઝાડની ઉપમા આપી છે, જેનું મૂળ
ઉંચું છે અને શાખાઓ નીચી છે, અને વેદ
જેનાં પાંદડાં છે, આ પ્રમાણે જે જાણે છે તે-
ને વેદ જાણનાર કહેવાય છે. ॥ ૧ ॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा

गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।

अधश्च मूलान्यनुसंततानि

कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

તેની શાખાઓ ઉચે તેમજ નીચે ફેલાઈ
રહી છે. ગુણથી તેની વૃદ્ધિ થયેલી છે અને

વિષયો તેની કળીઓ છે અને લોકમાં કર્મનાં
અંધન કરનાર તેનાં મૂળ ત્રીચે ફેલાયેલાં છે.

ન રૂપમસ્યેહ તતોપચ્છમ્યતે

નાન્તો ન ચાદિર્ન ચ સંપ્રતિષ્ઠા ।

અશ્વત્થમેનં સુવિરૂઢમૂલ-

પસંગશસ્ત્રેણ દૃઢેન છિત્ત્વા ॥ ૧ ॥

એ વૃક્ષનું રૂપ આ લોકમાં ખરાખર જાણી
શકાતું નથી તેમજ તેમાં આદિ, અંત તથા
તેની સ્થિતિ પણ જોઈ શકાતી નથી. સજડ
મૂળવાળા એવા પીપળાના વૃક્ષને દૃઢ વૈરાગ્ય
રૂપી શસ્ત્રથી કાપીને. ॥ ૩ ॥

તતઃ પદં તત્પરિમાર્ગિતવ્યં

યસ્મિન્ગતા ન નિવર્તન્તિ ભૂયઃ ।

તમેવ ચાગ્રં પુરુષં પ્રપદ્યે

યતઃ પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૂતા પુરાણી ॥ ૪ ॥

પછી એવું પદ શોધવું કે જ્યાં જવા પછી

(૨૬૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પાછું આવવું પડતુ નથી; અને જુના વખ-
તથી જેમાંથી પ્રકૃતિ નીકળી છે તે મૂળ પુ-
રુષને પ્રાપ્તી કરવો. ॥ ૪ ॥

निर्मानमोहा जितसंगदोषा

अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।

द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञै-

र्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ૫ ॥

માન અને મોહ જેનાં નાશ પામ્યાં છે, સં-
ગના દોષ જેણે છુટ્યા છે, આત્મજ્ઞાનમાંજ
જે રમી રહ્યા છે, જેની કામનાઓ બધી જ-
તી રહી છે, સુખ દુઃખાદિ દ્વંદ્વથી જે મુક્ત
છે અને જે મૂઢ નથી એવા જનો તે અવિના-
શી પદને પામે છે. ॥ ૫ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ૬ ॥

ત્યાં સૂર્ય, ચંદ્ર તથા અગ્નિનો પ્રકાશ પહોં-

ચતો નથી. ત્યાં ગયા પછી પાછું આવવું
પડતું નથી તેજ માડું સૌથી શ્રેષ્ઠ ધામ છે. ૬

મમૈવાંશો જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ ।

મનઃષણ્ણાનીન્દ્રિયાણિ પ્રકૃતિસ્થાનિ કર્ષતિ॥

જીવલોકમાં મારોજ અનાદિ અનંત એવો
જીવરૂપે થઈ ગયેલો અંશ પ્રકૃતિમાં રહેલી
પાંચ ઇન્દ્રિયો તથા છઠું મન તે મને આકર્ષે છે

શરીરં યદવાપ્નોતિ યજ્ઞાપ્યુત્ક્રામતીશ્વરઃ ।

ગૃહીલૈતાનિ સંયાતિ વાયુર્ગન્ધાનિવાશયાત્॥

જીવ એક શરીરને પ્રાપ્ત કરે છે અને એક
શરીરને ત્યાગ કરે છે એમ તે વાયુ જેમ ઠે-
ઠાણે ઠેકાણેથી ગંધ લઇને જાય છે તેમ કરે છે

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ રસનં ગ્રાણમેવ ચ ।

અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં વિષયાનુપસેવતે ॥૯॥

કાન, આંખ, ત્વચા (સ્પર્શન્દ્રિય), જીભ,
નાક તથા મન એમના ઉપર અમલ ચલાવ-

તો તે જીવ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને ભોગવે છે. ૬
 ઉત્ક્રામન્તં સ્થિતંવાપિભુજ્ઞાનં વાગુણાન્વિતમ્
 વિમૂઢા નાનુપश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः

તેને જતાં, રહેતાં તથા ઇન્દ્રિયોથી વિટળાઈ
 ને ભોગ ભોગવતાં મૂઢ માણસો ભેતા નથી
 પેણ જેને જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ છે તે જુએ છે. ૧૪

यतन्तो योगिनश्चैर्न पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्।
 यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः॥

પથત્ન કરનારા યોગીઓ તેને પોતાને વિશે
 રહેલો જુએ છે પણ જે ટુંકી બુદ્ધિવાળા છે
 અને જેનું મન પોતાને વશ નથી એવા પ્ર-
 થત્ન કરતાં પણ તેને ભેતા નથી. ॥ ૧૫ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्।
 यच्चन्द्रमसि यच्चग्रौ तत्तेजो विद्धि पापकम्॥

જે સૂર્યનું તેજ આખા જગતને પ્રકાશિત
 કરે છે તથા જે ચંદ્રમાં અને અગ્નિમાં તેજ

છે તે તેજ માફ છે એમ તું જાણ. ॥ ૧૨ ॥

ગામ્નાવિદ્ય જ ભૂતાનિ ધારયામ્યહમીજસા ।
પુષ્ણામિચૌષધીઃ સર્વાઃસોમો ભૂતારસાત્મકઃ

પૃથ્વીમાં પેશીને હું સર્વ ભૂતને મારા બળ
વડે ધારણ કરી રહ્યો છું, અને રસવાળો અં-
દ્ર થઈને હું સર્વ ઔષધીઓનું પોષણ કરું
છું. ॥ ૧૩ ॥

અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્તા પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ ।
પ્રાણાપાનસમાયુક્તઃ પચામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્ ॥

હું અગ્નિ થઈને સર્વ પ્રાણીઓના દેહમાં ર-
હું છું અને પ્રાણ અને અપાન વાયુની સાથે
બળીને હું ચાર પ્રકારનો ખોરાક પચાવું છું.

સર્વસ્ય ચાહં હૃદિ સન્નિવિષ્ટો

યત્તઃ સ્મૃતિર્જ્ઞાનમ્પોહનં ચ ।

ત્રેદૈશ સર્વૈરહમેવ વેદ્યો

વેદાન્તકૃદ્વેદવિદેવ ચાહમ્ ॥ ૧૫ ॥

હું સર્વેના હૃદયમાં રહેલો છું અને સ્મૃતિ, જ્ઞાન અને તક' એ મારાશ્રીજ નીકળે છે, સર્વ વેદવડે કરીને હું જાણવાને યોગ્ય છું, વેદાંત કરનાર અને વેદ જાણનાર પણ હુંજ છું. ॥ ૧૫ ॥

દ્વાविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥

આ લોકમાં બે પુરુષ છે એક ક્ષર (નાશ પામનાર), અને બીજો અક્ષર (નાશ નહિ પામનાર) સર્વ ભૂત ક્ષર છે અને કદી જેમાં ફેરફાર ન થાય એવો જે છે તે અક્ષર છે. ૧૬

उत्तमः पुरुषस्तन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यन्यय ईश्वरः ॥

અને સૌથી શ્રેષ્ઠ પુરુષ તે બીજો છે, તેને

પરમાત્મા કહે છે, જે ત્રણે લોકમાં ફેલાઈ
ગયેલો હોઈ ત્રણે લોકને ધારણ કરે છે અને
કદી નહિ નાશ પામે એવો ઈશ્વર છે. ॥૧૭॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः॥

નાશને હું ઓળંગી ગયો છું અને નહિ
નાશ પામે તેનાથી પણ હું ઉત્તમ છું તેથી
લોકમાં અને વેદમાં મને પુરુષોત્તમ કહેલો છે

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत।१९।

એ પ્રમાણે મોહથી મુક્ત થયેલો જે મને
પુરુષોત્તમ જાણે છે, તે હે ભારત ! સર્વજ્ઞ છે
અને સર્વ ભાવથી મને ભજનારો છે. ૧૯।

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुध्वा बुद्धिमान् स्मात्कृतकृत्यश्चभारत॥

(૨૭૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

હે પાપરહિત અર્જુન ! આ મોટું ગુહ્ય શા-
સ્ત્ર મેં તને આજ કહ્યું છે, તે જાણીને હે
ભારત ! માણસ બુદ્ધિમાન અને કૃતાર્થ આ-
ય છે. ॥ ૨૦ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तम
योगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

પંદરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૬ મો.

શ્રીમદગવાનુવાચ ।

અમયં સર્વસંશુદ્ધિજ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ ।

દાનં દમશ્ચ યજ્ઞશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્ ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યાઃ—નિર્ભયપણું અંતઃક-
રણની શુદ્ધિ, જ્ઞાન યોગમાં દૃઢતા, ઠાન,
ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી, યજ્ઞ, વેદનો અભ્યાસ,
તપ અને સરળતા. ॥ ૧ ॥

અહિંસા સત્યમક્રોધસ્ત્યાગઃશાન્તિરપૈશુનમ્ ।

દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્સં માર્દવં હ્રારચાપલ ॥

અહિંસા સત્ય, ક્રોધનો ત્યાગ, મમતાનો
નાશ, શાંતિ, ક્રોધનું બુંડું નહિ બોલવું, પ્રા-
ણીઓ ઉપર દયા, લાલચ રહિતપણું, નમ્ર-
તા, લજ્જા અને મનની સ્થિરતા. ॥ ૨ ॥

તેજઃક્ષમાધૃતિઃ શૌચમદ્રોહો નાતિમાનનિતા ॥

भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥

તેજ, ક્ષમા ધીરજ, સ્વચ્છતા, દ્રોહનો ત્યાગ, અભિમાન રહિત સ્વભાવ, એ બધું હે ભારત ! જે માણસ દિવ્ય ગુણુવાળો જન્મેલો હોય તેનામાં હોય છે. ॥ ૩ ॥

दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीव ॥

કાંગ, ગર્વ, મોટાઈ, ક્રોધ, કઠોર ભાષણ, અને અજ્ઞાન એ ગુણ હે પાર્થ ! જે હૈત્યના ગુણુવાળો જન્મેલો હોય તેનામાં હોય છે,

दैवी संपद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।
मा शुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥

દીવ્ય ગુણો મોક્ષને માટે છે અને આસુરી ગુણુ બંધન કરનાર છે. હે પાંડવ ! તું શોક કરીશ નહિ કારણ કે તું દૈવી ગુણુ લઈને અવતરેલો છે. ॥ ૫ ॥

દ્વૌ મૃતસર્ગૌ લોકૅડસિન્દૈવ અસુર એવ ચા
દેવો વિસ્તરશઃ પ્રોક્ત આસુરં પાર્ય મેઘ્ણુઃ॥

આ લોકમાં ભૂતોની સૃષ્ટિ એ જાતની છે એક
દિવ્ય અને બીજી આસુરી. દિવ્ય સૃષ્ટિનું વ-
ર્ણન વિગત વાર કહ્યું અને આસુરી ગુણનું
વર્ણન હે પાર્થ ! તું મારી પાસેથી સાંભળી લે.

પ્રવૃત્તિં ચ મિવૃત્તિં ચ જના ન વિદુરાસુરાઃ
ન જ્ઞૈર્ચં નાપિ ચાચારો ન સત્યં તેષુ વિચિતે॥

આસુરી ગુણવાળા મનુષ્યો પ્રવૃત્તિ એટલે
શું અને નિવૃત્તિ એટલે શું તે સમજતા
નથી અને સ્વચ્છતા, આચાર અને સત્ય તે
મનમાં હોતાં નથી. ॥ ૭ ॥

અસત્યમપ્રતિષ્ઠં તે જગદાહુરનાશ્વરમ્ ।
અપરસ્પરસંભૂતં કિમન્યત્કામહૈતુકમ્ ॥

આ જગતમાં સત્ય, ધર્મ અને ઇશ્વર નથી
અને એક બીજાના સંગથી આ થયું છે અ-

ને તેનું મૂળ કારણ સ્ત્રી તથા પુરુષનો કામ
છે બીજું કંઈ નથી એમ તેઓ કહે છે. ૮

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।
प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥

આ રીતે જોનારા અને જેનું ચિત્ત પોતાને
વશ નથી તથા જે પોતાનેજ નુકશાન કરના-
રા છે એવા દુઃકી બુદ્ધિવાળા અને કૂર કર્મ
કરનારા જગતના અહિતને માટેજ ઉત્પન્ન
થાય છે. ॥ ૯ ॥

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।
मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः ॥

કેમ દહાડો જે સંતોષ પામે નહિ એવા
કામનો આશ્રય લેઈને અને ઢાંગ, માન તથા
મદથી ભરેલા થઈને, મોહને લીધે ખોટા
આગ્રહ પકડી રાખીને દુષ્ટ હેતુથી પ્રવૃત્ત કરે
છે. ॥ ૧૦ ॥

ચિન્તામપરિમેયાં ચ પ્રહયાન્તામુપાશ્રિતાઃ ।
કામોપભોગપરમા एतावदिति निश्चिताः ॥

પ્રલયના અંત ભાગ સુધી પણ જેનો છેડો
આવે નહિ એવી ચિંતામાં પડે છે અને મ-
રતાં સુધી સીનેા સંગ વગેરે ભોગ ભોગવવા
એજ મોટું કામ છે એમ જેઓએ નક્કી ક-
રેલું છે. ॥ ૧૧ ॥

આશાપાશશતૈર્વદ્ધાઃ કામક્રોધપરાયણાઃ ।
ઈહન્તે કામભોગાર્થમન્યાયેનાર્થસંચયાન્ ॥

આશાના સેંકડો બંધથી જેઓ બંધાયેલા
છે, અને કામ અને ક્રોધમાં જેઓ મગ્ન થઈ
ગયા છે તેઓ કામ ભોગને માટે અન્યાય
માર્ગે પૈસા મેળવવાને પ્રયત્ન કરે છે. ॥ ૧૨ ॥

इदमद्य मया लब्धमिदं प्राप्स्ये मनोरथम् ।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥
આતો આજે મને મળ્યું અને હવે પેલો

મારો મનોરથ હું સફળ કરીશ, આ ધન હું
વે માફજ છે અને આટલું ધન મને હવે પ-
છી મળશે. ॥ ૧૩ ॥

असौ मया हतः शत्रुर्हानिष्ये चापरानपि ।
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्मुखी॥

આ શત્રુને મેં માર્યો અને બીજાઓને હું
મારીશ, હું મોટો શેઠ છું, ભોગ ભોગવનારો
છું, મારાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થયાં છે, હું બ-
ળવાન છું અને હું સુખી છું. ॥ ૧૪ ॥

आढ्योऽभिजनवानस्मि

कोन्योऽस्ति सदृशो मया ।

वक्ष्ये वास्यामि मोदिष्य

इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ ૧૫ ॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृत्ताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ॥

હું પેસાવાળો છું, કુલીન છું, મારાં જેવો

બીજો કોણ છે ? હું' યજ્ઞ કરીશ, દાન કરીશ
ખુશી થઈશ; આમ અજ્ઞાનથી મોહિત થઈને
ચિત્તના અનેક વિચારોથી ભ્રમિત થયેલા,
મોહની બળમાં ફસાયેલા અને કામ અને
લોભમાં આશક્ત થયેલા એવા તેઓ અપ-
વિત્ર નરકમાં પડે છે. ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥

આત્મસંભાવિતાઃસ્તબ્ધાધનમાનમદાન્વિતાઃ।
યજન્તે નામયજ્ઞેસ્તે દમ્ભેનાવિધિપૂર્વકમ્ ॥

પોતાની જાતેજ મોટા માની બેઠેલા, હઠી-
લા, ધન, માન અને મદથી છઠ્ઠી ગયેલા, ઠાંગ
કરીને શાસ્ત્રની વિધિ વિનાના નામનાજ
યજ્ઞ કરે છે. ॥ ૧૭ ॥

અહંકારં બલં દર્પં કામં ક્રોધં ચ સંશ્રિતાઃ।
માયાત્મપરદેહેષુ પ્રદિષન્તોઽભ્યસૂયકાઃ ॥

અહંકાર, બળ, ગર્વ, કામ તથા ક્રોધને
આશ્રયે રહીને પોતાના તથા પારકી દેહમાં

જે હુંજ રહેલો છું તેના ઉપર દ્વેષ કરતાં
પરસ્પર વેર કરે છે. ॥ ૧૮ ॥

તાનહં દ્વિષતઃ કૂરાન્સંસારેષુ નરાધમાન્ ।
સિપામ્યજસ્રમથુમાનાસુરીષ્વેવ યોનિષુ ॥

એવા વેરભાવ રાખનારા, કૂર, અધમ અને
અપવિત્ર જનોને આ લોકમાં નહારી દેત્ય
જાતિમાં હું નાંખું છું. ॥ ૧૯ ॥

આસુરીં યોનિમાપન્ના મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ ।
મામપ્રાપ્યૈવ કૌન્તેય તતો યાન્ત્યધમાં ગતિમ્ ॥

અને હે કુંતિપુત્ર ! આસુરી યોનીમાં પડે-
લા મૂઢ લોકો જનમે જનમ મને પ્રાપ્ત કરી
શકતા નથી, અને અધમ ગતિને પામે છે.

ત્રિવિધં નરકસ્યેદં, દ્વારં નાશનમાત્મનઃ ।
કામઃ ક્રોધસ્તથા લોભસ્તસ્માદેતન્નયં ત્યજેત્ ॥

આત્માનેા નાશ કરનાર એવું નરકનું દ્વાર,
કામ ક્રોધ અને લોભ એ રીતે ત્રણ પ્રકારનું

છે માટે એ ત્રણ તણ દેવાં. ॥ ૨૧ ॥

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥

હે કુંતાના પુત્ર ! એ ત્રણ અધારાં દ્વારથી મુક્ત થયેલો નર પોતાનું કલ્યાણ કરેછે અને પરમ ગતિને પામે છે. ॥ ૨૨ ॥

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।

न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥

જે શાસ્ત્રની વિધિને તણ દેધને પોતાની ઈચ્છામાં આવે એમ વર્તે છે, તેઓને સિદ્ધિ મળતી નથી અને ઉચી ગતિ પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. ॥ ૨૩ ॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥

માટે કયું કામ કરવું અને કયું કામ ન કર-

(૨૮૨) ... શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

રવું એનો નિશ્ચય કરવામાં શાસ્ત્ર તથા પ્ર-
માણે બાણી શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે તારે ક-
ર્મ કરવાં એજ યોગ્ય છે. ॥ ૨૪ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसंप-
द्विभागयोगो नाग षोडशोऽध्यायः १६

સોળમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૭ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

યે શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય યજન્તે શ્રદ્ધ્યાન્વિતાઃ
તેષાં નિષ્ઠા તુ કા કૃષ્ણ સત્ત્વમાહો રજસ્તમઃ॥

અર્જુને કહ્યું:-હે કૃષ્ણ ! જેઓ શાસ્ત્ર વિ-
ધિને છોડીને પણ શ્રદ્ધાથી યજ્ઞ કરે છે તેઓ-
ની નિષ્ઠા કેવી કહેવી ? સત્ત્વગુણી, રજોગુણી
કે તમો ગુણી ? ॥ ૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધા દેહિનાં સા સ્વભાવજા
સાત્ત્વિકી રાજસી ચૈવ તામસી ચેતિ તાં ગૃણુ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું:-મનુષ્યોની તેમના સ્વ-
ભાવ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની શ્રદ્ધા હોય છે.
સાત્ત્વિકી, રાજસી અને તામસી તે હું તને
કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૨ ॥

સત્તાનુરૂપા સર્વસ્ય શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત ।

શ્રદ્ધામયોઽયંપુરુષો યોયચ્છ્રદ્ધઃ સ એવસઃ॥

હે ભારત ! દરેક માણસની શ્રદ્ધા તેના ગુણ પ્રમાણે થયેલી હોય છે, પુરુષ શ્રદ્ધાવાળો જ છે અને જેની જેવી શ્રદ્ધા તેવોજ તે માણસ હોય છે. ॥ ૩ ॥

યજન્તે સાન્નિધિકા દેવાન્યક્ષરક્ષાંસિ રાજસાઃ ।

પ્રેતાન્ભૂતગણાંશ્ચાન્યે યજન્તે તામસા જનાઃ ॥

સર્વગુણવાળા દેવોને પૂજે છે, રજ્જેગુણવાળા યજ્ઞ તથા રાક્ષસોને પૂજે છે, અને તામસ ગુણવાળા જન પ્રેત તથા ભૂતનાં ટોળાંને પૂજે છે. ॥ ૪ ॥

અશાસ્ત્રવિહિતં ઘોરં તપ્યન્તે યે તપો જનાઃ ।

દમ્ભાદંકારસંયુક્તાઃકામરાગવલાન્વિતાઃ॥

કર્ષયન્તઃ શરીરસ્યં ભૂતગ્રામમચેતસઃ ।

માંચૈવાન્તઃશરીરસ્યંતાન્વિદ્યયાસુરનિશ્ચયાન્

શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ જેઓ ઘોર તપ કરે છે અને
ઢાંગ અને અહંકારવાળા થઈને કામ તથા
મનના બુદ્ધિસાવાળા હોય છે તથા શરીરમાં
જે બુદ્ધિ બુદ્ધિ બુત (તત્વો) રહેલાં છે તેમને
તથા શરીરમાં રહેલા એવા મને કષ્ટ આપે
છે, તેઓ આસુરી નિશ્ચયવાળા છે એમ જાણુ.

આહારશ્ચાપિ સર્વસ્ય ત્રિવિધો ભવતિ પ્રિયઃ।
યજ્ઞસ્તપસ્તથા દાનં તેષાં મેદમિમં શૃણુ॥૭॥

વળી દરેક માણસને જે આહાર પ્રિય છે તે
પણ ત્રણ પ્રકારનો છે અને તેજ પ્રમાણે યજ્ઞ
તપ તથા દાન પણ ત્રણ પ્રકારનાં છે. તેના
લેહ, હું તને કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૭ ॥

આયુઃસત્ત્વલારોગ્ય-

સુખપ્રીતિવિવર્ધનાઃ ।

રસ્યાઃ સ્તિग्ધાઃ સ્થિરા હૃદ્યા

આહારાઃ સાન્નિધ્યપ્રિયાઃ ॥ ૮ ॥

આયુષ્ય, સત્વ, બલ, આરોગ્ય, સુખ અને પ્રીતિ વધારનાર, રસવાળા, ચીકણા નક્કર અને સારા લાગે એવા આહાર સાત્વિક માણસોને પ્રિય હોય છે. ॥ ૮ ॥

कर्द्धमल्लवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।
आहारा राजसस्येष्टा दुःस्वशोकामयप्रदाः॥

કડવા, ખાટા, ખારા, ઘણા ઉના, તીખા, સુકા અને બળતરા કરનારા કે જેથી દુઃખ શોક અને રોગ પેદા થાય છે એવા આહાર રજો ગુણવાળા માણસોને પ્રિય હોય છે. ॥ ૯ ॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।
उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्॥

ઘણો વખત થઈ જવાથી જે ટાઢું પડી ગયું હોય, રસ વિનાનું થઈ ગયું હોય, ગંધાઈ ગયું હોય, અને બગડી ગયું હોય અથવા છાંડેલું હોય તેમજ ના ખાવા લાયક

હોય એવું અજ્ઞ અથવા ખાવાનું, તમોશુષ્ઠી
માણસોને પ્રિય હોય છે. ॥ ૧૦ ॥

અફલાકાદિક્ષમિર્યજ્ઞો વિદૃષ્ટો ય ઇજ્યતે ।
યષ્ટવ્યમેવેતિ મનઃ સમાધાય સ સાત્ત્વિકઃ ॥

યજ્ઞ કરવોજ નોંધએ એમ મનમાં નિશ્ચય
કરીને કૃણની કામના રાખ્યા શિવાય શાસ્ત્ર
વિધિ પ્રમાણે જે યજ્ઞ કરવામાં આવે તે યજ્ઞ
સાત્ત્વિક જાણવો. ॥ ૧૧ ॥

અભિસંધાય તુ ફલં દમ્ભાર્થમપિ ચૈવ યત્ ।
ઇજ્યતે ભરતશ્રેષ્ઠ તૈં યજ્ઞં વિદ્ધિ રાજસમ્ ॥

● ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન! કૃણની ઈ-
ચ્છાથી કે ઢાંગથી જે યજ્ઞ કરવામાં આવે છે
તે રાજસ યજ્ઞ છે એમ જાણુ. ॥ ૧૨ ॥

વિધિહીનમમૃષ્ટાન્નં મન્નપ્રહીનમદક્ષિણમ્ ।
શ્રદ્ધાવિરહિતં યજ્ઞં તામસં પરિચક્ષતે ॥ ૧૩ ॥
શાસ્ત્ર વિધિ રહિત, અજ્ઞ જ્ઞાન રહિત, મન્ન

રહિત, દક્ષિણ રહિત તથા શ્રદ્ધા વિનાનો જે યજ્ઞ કરવામાં આવે છે તે તામસ યજ્ઞ કહેવાય છે. ॥ ૧૩ ॥

દેવદ્વિજગુરુપ્રાઙ્મૂજનં શૌચમાર્જવમ્ ।

બ્રહ્મચર્યમર્હિસા ચ શારીરં તપ ઉચ્યતે ॥ ૧૪ ॥

દેવ, પ્રાદ્ધાણુ, ગુરુ અને વિદ્વાનની પુજા, સ્વચ્છતા, નમ્રતા, બ્રહ્મચર્ય અને અર્હિસા એ બધું શરીરનું તપ કહેવાય છે. ॥ ૧૪ ॥

અનુદ્વેગકરં વાક્યં સત્યં પ્રિયહિતં ચ યત્ ।

સ્વાધ્યાયાભ્યસનં ચૈવ વાઙ્મયં તપઉચ્યતે ॥

કોઈને સંતાપ ના થાય એવું, સાચું પ્રિય લાગે એવું અને જેથી બીજાનું બહુ થાય એવું વાક્ય અને વેદ તથા શાસ્ત્રોનો હિમેશાં અભ્યાસ કરવો એ વાણીનું તપ કહેવાય છે.

મનઃપ્રસાદઃ સૌમ્યત્વં મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ ।

ભાવસંશુદ્ધિરિત્યેતત્તપો માનસમુચ્યતે ॥ ૧૫ ॥

મન પ્રસન્ન રાખવું, શાંતિ, મૌન અને મનને વશ રાખવું, તથા સ્વભાવ શુદ્ધ રાખવો એ માનસી તપ કહેવાય છે. ॥ ૧૬ ॥

શ્રદ્ધયા પરયા તપ્તં તપસ્તન્નિવિધં નરૈઃ ।
અફલાકાઙ્ક્ષિભિર્યુક્તૈઃસાત્ત્વિકંપરિચક્ષતે॥

પુરેપુરી શ્રદ્ધાથી અને કૃળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના ચિત્ત ઠેકાણે રાખી જે ત્રણ પ્રકારનું (કાયિક, વાયિક અને માનસિક) તપ કરવામાં આવે છે તે સાત્ત્વિક તપ કહેવાય છે.

સત્કારમાનપૂજાર્થં તપો દંભેન ચૈવ યત્ ।
ક્રિયતે તદિહ પ્રોક્તં રાજસં ચલમધ્રુવમ્ ॥

સાફ કહેવડાવવા માટે, માન મેળવવા માટે મોટા ગણાવવા માટે અને ઢાંગથી જે તપ કરવામાં આવે છે તે રાજસી તપ કહેવાય છે અને તે ઘણા વખત સુધી સ્થિર રહેતું નથી.

મૂઢગ્રાહેનાત્મનો યત્પીઠયા ક્રિયતે તપઃ ।

પરસ્યોત્સાદનાર્થં વા તત્તામસમુદાહૃતમ્ ॥

ખોટા આગ્રહથી અને આત્માને પીડવા માટે અથવા તેા ખીજાનું મૂળ કાઢવાને માટે જે તપ કરવામાં આવે છે તે તામસી તપ કહેવાય છે. ॥ ૧૯ ॥

દાતવ્યમિતિ યદ્દાનં દીયતેઽનુપકારિણે ।
દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદ્દાનં સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ ॥

દાન કરવું જ જોઈએ એમ સમજીને જે પાછો ઉપકાર કરે એવો નથી તેવા પાત્ર માણસને પુણ્યકાળમાં અરે તીર્થના સ્થાનમાં જે દાન આપવામાં આવે તે સાત્ત્વિક દાન કહેવાય છે. ॥ ૨૦ ॥

યત્તુ પ્રત્યુપકારાર્થં ફલમુદ્દિશ્ય વા પુનઃ ।
દીયતે ચ પરિક્ષિપ્તં તદ્દાનં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥

પાછો ઉપકાર દેવાના હેતુથી અથવા ફળની ઈચ્છાથી મન ચોરીને જે દાન કરવામાં

આવે છે તે રત્નેશુભી કહેવાય છે. ॥ ૨૧ ॥

અદેશકાલે યદ્દાનમપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે ।

અસત્કૃતમવજ્ઞાતંતત્તામસમદાહતમ્ ॥૨૨॥

યોગ્ય કાળ તથા દેશ મિવાય અને અપાત્રને
માન વગર અને તિરસ્કારથી જે દાન આપવા-
માં આવે તે તમોશુભી દાન કહેવાય છે. ૨૨

ૐ તત્સદિતિ નિર્દેશો બ્રહ્મણસ્ત્રિવિધઃસ્મૃતઃ ।

બ્રાહ્મણાસ્તેન વેદાશ્ચ યજ્ઞાશ્ચ વિહિતાઃપુરા ॥

ઓમ્ તત્ સત્ એ બ્રહ્મનાં ત્રણ નામ કહે
વાય છે પુર્વે તેમણેજ વેદ, બ્રાહ્મણો અને
યજ્ઞ ઉત્પન્ન કર્યા છે. ॥ ૨૩ ॥

તસ્માદોમિત્યુદાહૃત્ય યદ્દાનતપઃક્રિયાઃ ।

પ્રવર્તન્તે વિધાનોક્તાઃ સતતં બ્રહ્મવાદિનામ્ ॥

તેથી હમેશાં શાસ્ત્ર વિધિ પ્રમાણેની યજ્ઞ દાન
તથા તપની ક્રિયાઓ બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ ઓમ્ શ-
બ્દનો પ્રથમ ઉચ્ચાર કરીનેજ કરવા માંડે છે.

તદિત્યનભિસંધાય ફલં યજ્ઞતપઃક્રિયાઃ ।
 દાનક્રિયાશ્ચવિવિધાઃક્રિયન્તેમોક્ષકાઙ્ક્ષિભિઃ

મોક્ષની ઇચ્છા કરનારા કર્મનાં કૃણની ઇચ્છા નહિ રાખીને યજ્ઞ, તપ તથા દાનની ક્રિયાઓ તત્ શબ્દ બોલીને કરે છે. ॥૨૫॥

સંજ્ઞાવે સાધુભાવે ચ સદિત્યેતત્પ્રયુજ્યતે ।
 પ્રજ્ઞસ્તે કર્મણિ તથા સચ્છબ્દઃપાર્થ ગુરુજયતે॥

“છે” અને “સાડું” એ અર્થમાં સત્ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે અને તે પ્રમાણે હે પાર્થ ! શુભ કર્મમાં પણ સત્ શબ્દ વપરાય છે.

યજ્ઞે તપસિદાને ચ સ્થિતિઃ સદિતિચોચ્યતે ।
 કર્મચૈવ તદર્થોયં સદિત્યેવાભિધીયતે॥૨૭॥

યજ્ઞ તપ અને દાનમાં જે સ્થિતિ છે તે સત્ કહેવાય છે, અને તેને માટે તથા ઈશ્વરને માટે જે કર્મ કરવામાં આવે તે પણ સત્ કહેવાય છે. ॥ ૨૭ ॥

અશ્રદ્ધયા હુતં દક્ષં તપસ્તપ્તં કૃતં ચ યત્ ।
અસદિત્યુચ્યતે પાર્થ ન ચ તત્પ્રેત્ય નો હહ ॥

શ્રદ્ધા વગર જે કંઈ હોમવામાં આનું હોય,
દાન કરવામાં આનું હોય, તથા તપ અને
કેઈ કમ કરવામાં આનું હોય તે અસત્
કહેવાય છે અને હે પાર્થ ! તે અહીં પણ ન-
કામું છે અને મરણ પછી પણ નકામું છે.

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रय-
विभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ।

સત્તરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૮ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

સંન્યાસસ્યમહાવાદોત્ત્વમિચ્છામિવેદિતુમ્ ।
ત્યાગસ્ય ચ હૃષીકેશ પૃથકેશિનિષૂદન ॥

અર્જુને કહ્યું:—હે મહાબાહુ ! હે હૃષીકેશ
(ધર્મીયોને વશમાં રાખનાર) ! હે કેશી દૈત્ય-
નો નાશ કરનાર ! સંન્યાસ અને ત્યાગનું જુ-
ડું જુડું તત્ત્વ બાણવાને હું ઇચ્છું છું ॥ ૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

કામ્યાનાં કર્મણાંન્યાસંસંન્યાસં કવયોવિદુઃ ।
સર્વકર્મફલત્યાગં પ્રાહુસ્ત્યાગંવિચક્ષણાઃ ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા:—કૃષ્ણની ઇચ્છાવાળાં
કર્મનો ત્યાગ કરવો તેને જ્ઞાનીઓ સંન્યાસ
કહે છે, અને સર્વ કર્મનાં ફળ છોડી દેવાં તેને
હાહ્યા માણસો ત્યાગ કહે છે. ॥ ૨ ॥

ત્યાગ્યંદોષવદિત્યેકે કર્મ પ્રાહુર્મનીષિનઃ ।

યજ્ઞદાનતપઃકર્મ ન ત્યાજ્યમિતિ ચાપરે ॥

કર્મ હોષથી ભરેલાં છે માટે તેને તજી દેવાં એમ કેટલાક જ્ઞાની કહે છે, પણ યજ્ઞ, દાન અને તપ કર્મ તજી દેવાં નહિ. ॥ ૩ ॥

નિશ્ચયં ગૃણુ મે તત્ર ત્યાગે ધરતસત્તમ ।
ત્યાગોદિપુરુષવ્યાઘ્રત્રિવિધઃ સંપ્રકીર્તિતઃ॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! ત્યાગની ખાખતમાં મારો નિશ્ચય છે તે સાંભળ. હે પુરુષોમાં વાઘ જેવા અર્જુન ! ત્યાગ ત્રણ પ્રકારનો કહેલો છે ॥ ૪ ॥

યજ્ઞદાનતપઃ કર્મ ન ત્યાજ્યં કાર્યમેવ તત્ ।
યજ્ઞો દાનં તપશ્ચૈવ પાવનાનિ મનીષિણામ્ ॥

યજ્ઞ, દાન અને તપ એ કર્મનો કદી તજવાંજ નહિ કારણ કે તે કર્મ તો બુદ્ધિમાન મનુષ્યોને પાવન કરનારાં છે. ॥ ૫ ॥

एतान्यपि तु कर्माणिसङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।

(૨૯૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કર્તવ્યાનીતિ મે પાર્થ નિશ્ચિતં મતમુચ્યમ્ ॥

હે પાર્થ ! એ કર્મ તો મમતા અને કૃણ
નો ત્યાગ કરીનેજ કરવાં જોઈએ એ મારો
નિશ્ચય અને ઉત્તમ અભિપ્રાય છે. ૬

નિયતસ્ય તુ સંન્યાસઃ કર્મણો નોપપચ્યતે ।
મોહાત્તસ્ય પરિત્યાગસ્તામસઃ પરિકીર્તિતઃ ॥

જે કર્મ કરવાનાં નહીં કરેલાં છે તે કર્મ
તણ દેવાં એ યોગ્ય નથી અને મોહથી જો
તેનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો તે ત્યાગ તા-
મસી કહેવાય છે. ૭

દુઃખમિત્યેવ યત્કર્મ કાયલ્લેશભયાત્યજેત્ ।
સ કૃત્ત્વા રાજસંત્યાગં નૈવ ત્યાગફલં લભેત્ ॥

આનાથી દુઃખ થશે એમ શરીરને કલેશ
થવાનાં ભયથી જે કોઈ કર્મને તણ દે છે,
તે ત્યાગ રજોગુણી કહેવાય છે અને તેને ત્યા-
ગનું કૃણ મળતું નથી. ૮

કાર્યમિત્યેવ યત્કર્મ

નિયતં ક્રિયતેઽર્જુન ।

સત્ત્વં ત્યક્ત્વા ફલં ચૈવ

સ ત્યાગઃ સાત્ત્વિકો મતઃ ॥ ૧. ॥

હે અર્જુન ! જે કર્મ નક્ષી કરવાનું છે તે કરવાનું જોઈએ એવું સમજીને મમતા અને કૃપાની ધૃષ્ટિ તણ દઈને જે કર્મ કરવામાં આવે છે તેને સાત્ત્વિક ત્યાગ કહે છે. ૯

ન દ્વેષ્યકુશલં કર્મ કુશલે નાનુષજ્જતે ।

ત્યાગીસત્ત્વસમાવિષ્ટોમેધાવીછિન્નસંશયઃ ॥

સત્ત્વ ગુણમાં પેઠેલો, સંશય રહિત થયેલો બુદ્ધિમાન ત્યાગી નુકશાન કરનારાં કર્મને ધીક્ષારતો નથી તેમજ લાભકારક કર્મને સંગી થતો નથી. ૧૦

નદિ દેહમૃતા શક્યં ત્યક્તું કર્માણ્યક્ષેષતઃ ।

યસ્તુકર્મફલત્યાગીસત્યાગીત્વમિધીયતે ॥

શરીર ધારણુ કરનાર સમૂહાં કર્મનેા ત્યાગ કરી શકતોજ નથી, પણ જે કર્મનું ફળનેા ત્યાગ કરીને કર્મ કરે છે તેજ ત્યાગી કહેવાય છે. ૧૧

अनिष्टमिष्टमिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।
भवत्यत्यागिनां पेत्य न तु संन्यासिनां कचित् ॥

જે ત્યાગી નથી તેને કર્મનું ફળ ત્રણ પ્રકારનું મળે છે;—સાફ નઠાફ અને સાફ તથા નઠાફ એમ મિશ્ર; પણ સન્યાસીને એ માનું કંઈ થતું નથી. ૧૨

पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।
सांख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥

હે મહાબાહુ અર્જુન ! સર્વ કર્મની સિદ્ધિ-માટે સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં જે પાંચ કારણો કહ્યાં છે તે મારી પાસેથી તું જાણી લે. ૧૩

अधिष्ठानं तथा कर्ताकरणं च पृथग्विधम् ।

વિવિધાશ્ચ પૃથક્કેષ્ટા દૈવં ચૈવાત્ર પञ्चમम् ॥

અધિષ્ઠા, કર્તા, વિવિધ ઇન્દ્રિયો, વિવિધ ચે-
ષ્ટાઓ અને પાંચમા તેના અભિમાની દેવતા.

શરીરવાચ્ચનોભિર્યત્કર્મ પ્રારભતે નરઃ ।

ન્યાયયં વા વિપરીતં વા પંચૈતે તસ્ય હેતવઃ ॥

કાય, વાણી અને મનથી જે સાડું નહાડું,
કર્મ માણસ કરે છે તે કરાવનાર હેતુ એ
પાંચજ છે. ૧૫

તત્રૈવં સતિ કર્તારમાત્માનં કેવલં તુ યઃ ।

પશ્યત્યકૃતબુદ્ધિસ્તાન સ પશ્યતિ દુર્મતિઃ ॥

એમ છતાં પણ આત્મા જે અલગ છે તે
આત્માને ખોટી સમજણને લીધે અને કેળ-
વાઈ વિનાની બુદ્ધિને લીધે જે કર્તા સમજે
છે તે ખડું ભેતાં સમજતો નથી. ૧૬

યસ્ય નાહંકૃતોભાવોબુદ્ધિર્યસ્ય નલિપ્યતે ।

હસ્તાપિસહ પાંછોકાગ્રહસ્તિ ન નિવચ્યતે ॥

જેનામાં અહંભાવ નથી અને જેની બુદ્ધિને કશો લેપ થતો નથી તે અત્રેના સઘળા લોકોને ભારી નાંખે છે તો પણ તે માનનારો નથી તેમ તેને કંઈ અંધન પણ થતું નથી.

જ્ઞાનં જ્ઞેયં પરિજ્ઞાતા ત્રિવિધા કર્મનોદના ।
કરણં કર્મ કર્તેતિ ત્રિવિધઃ કર્મસંગ્રહઃ ॥

જ્ઞાન, જ્ઞેય (જાણવાની વસ્તુ), અને જ્ઞાતા (જાણનાર) એ ત્રણ કર્મને ઉત્તેજન આપનાર છે અને ઈન્દ્રિય, કર્મ અને કર્તા એ ત્રણ કર્મ કરનાર છે. ૧૮

જ્ઞાનં કર્મ ચ કર્તા ચ ત્રિધૈવ ગુણભેદતઃ ।
પ્રોચ્યતેગુણસંખ્યાનેયથાવચ્છૃણુતાન્યપિ ॥

ગુણના લેહને લીધે જ્ઞાન, કર્મ અને કર્તા પણ ત્રણ પ્રકારનાં છે, ગુણોના વર્ણનમાં એ હું તને કહું છું તે તું ખરાખર સાંભળી લે. ૧૯

સર્વભૂતેષુ યેનૈકં ભાવમવ્યયમીક્ષતે ।

અવિષક્તંવિષક્તેષુતજ્ઞાનંવિદિસાત્ત્વિકમ્ ॥

જે જ્ઞાન વડે ઠઠી પણ નાશ ન પામે એવું
એકજ મૂળ કારણ સર્વ ભૂતોમાં જોઈ શકાય
છે, અને જે જુદા જુદા ભૂતોમાં બહેંચાયલું
રહીને પણ બહેંચાયલું દેખાતું નથી તે જ્ઞાન-
ને સાત્ત્વિક જ્ઞાન જાણવું. ૨૦

પૃથક્ત્વેનતુયજ્ઞાનંત્તાનાભાવાન્યથાવિધાના
વેત્તિ સર્વેષુ ભૂતેષુ તજ્ઞાનંવિદિ રાજસમ્ ॥

પણ જે જ્ઞાનથી સર્વ ભૂતોમાંના જુદા જુદા
ગુણો ખરેખરા જુદા જુદાજ જણાય છે તે
જ્ઞાન રજોગુણી જાણવું. ૨૧

યત્તુ કૃત્સ્ત્રવદેકસ્મિન્કાર્યે સક્તમૈતુકમ્ ।

અતઃપ્રાર્યવદલ્પં ચ તત્ત્વામસમુદાહૃતમ્ ૨૨

અને જેથી એક કાર્ય અથવા વસ્તુને પરિ-
પૂર્ણ માનવામાં આવે છે, જે કારણ વિનાનું
છે, જેમાં કંઈ ખરું તત્ત્વ નથી અને અસ્થ

છે તે તામસી જ્ઞાન ઠહેવાય છે. ૨૨

નિયતં સજ્જરહિતમરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્ ।

અફલપેપ્સુના કર્મ વત્તત્સાત્ત્વિકમુચ્યતે ॥

જે કર્મ કરવાનું ઠહેલું છે તે કર્મ સં-
ગરહીત હોઈને તથા પ્રીતિ અને દ્વેષભાવ
રાખ્યા વિના તેમજ ફળની ઇચ્છા વિના
કરવામાં આવ્યું હોય તો તે સાત્ત્વિક ઠહે-
વાય છે. ૨૩

યત્તુ કામેપ્સુના કર્મ સાહંકારેણ વા પુનઃ ।

ક્રિયતેબહુલાયાસંતદ્રાજસમુદાહૃતમ્ ॥૨૪॥

પણ જે કર્મ ફળની ઇચ્છાથી અથવા અહં-
કારથી કરવામાં આવે છે અને જેમાં ઘણું
પ્રયાસ લાગે છે તે રાજસી કર્મ ઠહેવાય છે.

અનુબન્ધં ક્ષયં હિંસામનપેક્ષ્ય ચ પૌરુષમ્ ।

મોહાદારભ્યતેકર્મતત્તામસમુદાહૃતમ્ ॥૨૫॥

પરિણામનો, ક્ષયનો, હિંસાનો અને પોતા-

ની શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર મોહથી જે
કરવામાં આવે છે તે તામસી કર્મ કહેવાય છે.

મુક્તસજ્જોડનહંવાદી ધૃત્યુત્સાહસમન્વિતઃ ।
સિદ્ધયસિદ્ધ્યાંર્નિર્વિકારઃકર્તાસાત્તિકઃઉચ્યતે

મમતા રહિત, અહંભાવ વિનાનો ધીરજ
અને ઉત્સાહ વાળો કામ સિદ્ધ થાવ કે ના
થાવ તેની ચિંતા રાખ્યા વગર જે મનુષ્ય ક-
ર્મ કરે છે, તે સાત્ત્વિક કર્તા કહેવાય છે. ૨૬

રાગી કર્મફલપ્રેપ્સુર્લુબ્ધોદિસાત્મકોડ્મુચિઃ
હર્ષશોકાન્વિતઃકર્ત્તા રાજસઃ પરિકીર્તિતઃ ।

મમતાવાળો, કર્મના ફળની ઇચ્છાવાળો
દોષી, હિંસા કરનાર, અપવિત્ર અને હર્ષ
તથા શોક કરનારો રજોગુણી કહેવાય છે. ૨૭

અયુક્તઃપ્રાકૃતઃસ્તબ્ધઃશઠોનૈષ્કૃતિકોડ્લસઃ
વિષાદી દીર્ઘસૂત્રી ચ કર્તાતામસ ઉચ્યતે ।

મનને વશ નહિ રાખનાર, અણુ સુધરેલો,

મૂઠ, શઠ, અનિષ્ટ ઇચ્છનારો, આળસુ, ખેદ કરનારો, અને કામને આગળપર હમેશાં ઠેલનારો જે કર્તા તે તમોગુણી કહેવાય છે.

બુદ્ધેર્ભેદં ધૃતેશ્ચૈવ ગુણતસ્ત્રિવિધં શૃણુ ।

પ્રોચ્યમાનમશેષેણ પૃથક્ત્વેન ધનંજય ॥૨૯॥

હે ધનંજય ! ગુણોના ભેદ પ્રમાણે બુદ્ધિ અને ધીરજ ત્રણ જાતનાં છે તે હું તને જુદાં જુદાં કહું છું તે સાંભળ. ૨૯

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ કાર્યાકાર્યે ભયાભયે ।

બન્ધં મોક્ષંચયા વેત્તિ બુદ્ધિઃસા પાર્યસાત્ત્વિકી

પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ, કરવા યોગ્ય કર્મ, નહિ કરવાનું કામ, ભય, અભય, બંધ તથા મોક્ષ જે કોઈ જાણે છે તેની બુદ્ધિ હે પાર્થ ! સાત્ત્વિક છે. ૩૦

યયા ધર્મમધર્મં ચ કાર્યં ચાકાર્યમેવ ચ ।

અયથાવસ્પજાનાતિબુદ્ધિઃસાપાર્યરાજસી ॥

હે પાર્થ ! જે બુદ્ધિ નડે ધર્મ, અધર્મ તથા
કરવાનું અને નહિ કરવાનું, એ જેણું તેણું
બાંધુવામાં આવે છે તે બુદ્ધિ રજોગુણી છે. ૩૧

અર્ધ્વમ્ ધર્મમિતિ યા મન્વતે તમસાવૃતા ।

સર્વાર્થાન્વિપરીતાંશ્ચબુદ્ધિઃ સાપાર્થતામસી ॥

અજ્ઞાનથી ઢંકાઈ ગયેલા જે અધર્મને ધર્મ
માને છે અને સર્વ બાબતોને ઉલટી માને છે
તેમની બુદ્ધિ હે પાર્થ ! તામસી છે. ૩૨

ધૃત્વા યયા ધારયતે

મનઃપ્રાણેન્દ્રિયક્રિયાઃ ।

યોયેનાવ્યભિચારિણ્યા

ધૃતિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી ॥૩૩॥

હે પાર્થ ! અરબલિત યોગને લીધે જે ધી-
રજથી મન, ઇન્દ્રિયો અને પ્રાણની ક્રિયાઓ-
ને રોકી રખાય છે તે સાત્ત્વિક ધીરજ છે. ૩૩

યયા તુ ધર્મકામાર્થાન્ધૃત્વા ધારયતેઽર્જુન ।

પ્રસંગેનફલાકાઙ્ક્ષીધૃતિઃસા પાર્થરાજસી॥

હે ઐર્જુન ! જે ધીરજથી ધર્મ, અર્થ અને કામને ધારણ કરી શકાય અને પ્રસંગ આવતાં કર્મના ફળની ઇચ્છા રાખવામાં આવે તે ધીરજ રજોગુણી છે. ૩૪

યયા સ્વપ્નં ભયં શોકં વિષાદં મદમેવ ચ ।
ન વિમુઞ્ચતિદુર્મેધાધૃતિઃ સા પાર્થ તામસી॥

હે પાર્થ ! જેથી કરીને મનુષ્ય ઉદ્ધ, ભય, શોક, સંતાપ, મદ અને મૂર્ખતા છાડતો નથી તે ધીરજ તામસી છે. ૩૫

સુખં લિદાનીં ત્રિવિધં ગુણુ મે ભરતર્ષભ ।
અભ્યાસદ્રમતે યત્ર દુઃસ્વાન્તંચનિગચ્છતિ॥

હે ભરત કુળમાં શ્રેષ્ઠ ! હવે ત્રણ જાતનું જે સુખ છે તે તું મારી પાસેથી સાંભળી દે તેમાં અભ્યાસ રાખ્યાથી માણસ પ્રસન્ન થાય છે અને દુઃખના અંતને પામે છે. ૩૬

યત્તદગ્રે વિષમિવ પરિણામેઽમૃતોપમમ્ ।

તત્સુખંસાત્ત્વિકંપ્રોક્તમાત્મચુદ્ધિપ્રસાદજમ્ ॥

જે આરંભમાં વિષ જેવું હોય પણ પરિણામે અમૃત તુલ્ય હોય અને આત્મ જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલું હોય તે સુખ સાત્ત્વિક કહેલું છે.

વિષયેન્દ્રિયસંયોગાદ્યત્તદગ્રેઽમૃતોપમમ્ ।

પરિણામે વિષમિવ તત્સુખં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥

વિષયો તથા ઇન્દ્રિયોના સંયોગથી જે સુખ આરંભમાં અમૃત જેવું લાગે છે પણ અંતે વિષ જેવું હોય છે તે સુખ રજોગુણી કહેલું છે.

યદગ્રે ચાનુવન્ધે ચ સુખં મોહનમાત્મનઃ ।

નિદ્રાલસ્યપ્રમાદોત્થં તત્તામસમુદાહૃતમ્ ॥

જે આરંભમાં તેમજ અંતે આત્માને મોહમાં નાંખનાર છે અને ઉંઘ, આળસ તથા પ્રમાદથી ઉત્પન્ન થયેલું છે તે સુખ તમો ગુણી કહેલું છે. ૩૬

ન તદસ્તિપૃથિવ્યાં વાદિવિ દેવેષુ વાણુમમ
સત્ત્વં પ્રકૃતિર્જૈર્મુક્તં યદેભિઃ સ્યાન્નિર્ગુણૈઃ ॥

પૃથ્વી ઉપર અથવા સ્વર્ગમાં દેવતાઓમાં
પણ એવું કોઈ સત્ત્વ નથી કે જે પ્રકૃતિથી
આ ત્રણ ગુણથી મુક્ત થયેલું હોય. ૪૦

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં શૂદ્રાણાં ચ પરં તપ ।
કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ સ્વભાવપ્રભવૈર્ગુણૈઃ ॥

હિ શત્રુઓને તાપ કરનાર ! બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી,
વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ સર્વનાં કર્મ તેઓના સ્વ-
ભાવથી થયેલા ગુણોના પ્રમાણમાં બંહેથી
નાંખેલાં હોય છે. ૪૧

શમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાન્તિરાર્જવમેવ ચ ।
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

શમ (મનને શાંત રાખવું), દમ (ઇંદ્રિયો-
ને વશ રાખવી), તપ, પવિત્રતા, ક્ષમા સ-
રળતા, જ્ઞાન, અનુભવ સાથે જ્ઞાન, અને આ-

સ્તિકપણું એ સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલાં પ્રા-
ણીનાં કર્મ છે. ૪૨

શૌર્યતેજોઘૃતિર્દાક્ષ્યં યુદ્ધેચાપ્યપલાયનમ્ ।
દાનમીશ્વરધાવશ્ચ ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

શૌર્ય, તેજ, ધીરજ, ચતુરાઈ, લડાઈમાં પા-
છું નહિ હઠવું, દાન અને રાજાના ગુણ એ
ક્ષત્રીયોનાં તેમના સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલાં
કર્મ છે. ૪૩

કૃષિગોરક્ષ્યવાણિજ્યંવૈશ્યકર્મસ્વભાવજમ્ ।
પરિચર્યાત્મકં કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજમ્ ॥

ખેતી, ગાયોનું પાલન અને વેપાર એ સ્વ-
ભાવિક વૈશ્યોનાં કર્મ છે અને સર્વ વર્ણની સે-
વા કરવી એ શૂદ્રનું સ્વભાવિક કર્મ છે. ૪૪

સ્વે સ્વેકર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિલભતે નરઃ ।
સ્વકર્મનિરતઃસિદ્ધિયથાવિન્દતિ તસ્મૃજુ ॥

ખેત ખેતાના કર્મમાં સંતોષ માનનાર મનુ-

બધ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેછે, પોતાના કર્મમાં સં-
તોષ માનનારને સિદ્ધિ શી રીતે મળે છે તે
સાંભળ. ૪૫

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥

જેનાથી સર્વ ભૂતોની પ્રવૃત્તિ છે અને જેના-
થી આ સઘળું વિસ્તારને પામ્યું છે તે (પર-
મેશ્વર) ને પોતાના કર્મથી ઉપાસીને મા-
ણસ સિદ્ધિ મેળવે છે. ૪૬

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥

પારકાનો ધર્મ સારી રીતે થયેલો હોય તો-
પણ તેના કરતાં ગુણથી રહિત પણ પોતાનો
ધર્મ વધારે કલ્યાણકારક છે. સ્વભાવથી ઉત્પ-
ન્ન થયેલા કર્મના કરનારને પાપ લાગતું નથી.
સહજં કર્મ કૌંતેય સદોષમપિ ન ત્યજેત્ ।

સર્વારમ્ભા હિ દોષેણધૂમેનાગ્નિરિવાવૃતાઃ॥

હે કુંતાના પુત્ર ! સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલું
કર્મ દોષવાળું હોય તો પણ તે તજવું નહિ,
કારણ કે જેમ ધુમાડાથી અગ્નિ વીંટાયલો
હોય છે તેમ સધળાં કર્મમાં દોષ રહેલા હો-
ય છે જ. ૪૮

અસક્તબુદ્ધિઃસર્વેત્રજિતાત્માવિગતસ્પૃહઃ ।

નૈષ્કર્મ્યસિદ્ધિપરમાસંન્યાસેનાધિગચ્છતિ॥

પણ જેની બુદ્ધિ સર્વ જગાએ આશક્તિ વિ-
નાની છે, જેણે પોતાના આત્માને વશ કરે-
લો છે અને સધળી ઠગ્યાઓ જેણે તણ દી-
ધેલી છે, તે મનુષ્ય સંન્યાસ વડે કર્મથી મુક્ત
થઈને નિષ્કર્મ (કર્મ નહિ કરવાની) સિદ્ધિ-
ને પામે છે. ૪૯

સિદ્ધિપ્રાપ્તો યથા બ્રહ્મતથાપ્રોતિનિબોધ મે

સમાસેનૈવ કૌંતેયનિષ્ઠા જ્ઞાનસ્યયા પરા॥

(૩૧૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

હે કુંતાના પુત્ર ! જ્ઞાનનો ઉંચામાં ઉંચો
હેતુ જે પ્રજ્ઞ તેને સિદ્ધિ પામેલો. માણસ
કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે તે હું તને દુઃખમાં
કહું છું તે તું જાણી લે. ૫૦

बुद्ध्याविर्द्धयायुक्तो धृत्वात्मानं नियम्य च।
शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौव्युदस्य च॥

પવિત્ર બુદ્ધિવાળો થઈને, ધીરજથી આત્મા
ને વશમાં રાખીને, શબ્દ વગેરે ઈન્દ્રિયોના વિ-
ષયોને છોડી દઈને, પ્રીતિ અને વેરભાવ બા-
બુદ્ધિ મૂકીને. ૫૧

विविक्तसेवी लब्धवाशी यतवाक्यमानसः।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥

એકાંત સ્થાનમાં રહીને, અલ્પ ભોજન કર
તો; મન વાણી તથા કર્મને નિયમમાં રાખી-
ને; સદા ધ્યાન યોગમાં મન પરોવીને અને
વૈરાગ્યને વળગી રહીને. ૫૨

અહંકારં બલં દર્પં કામં ક્રોધં પરિગ્રહમ્ ।
વિમુચ્ય નિર્મમઃ શાંતોબ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥

અહંકાર, બળ, ગર્વ કામ ક્રોધ, તથા પરિ-
ગ્રહ (કાંઈ લેવું તે) ને છોડીને, મમતા ર-
હિત અને શાંત થઈને બ્રહ્મ થવાને યોગ્ય
થાય છે. ૫૩

બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ।
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ગતિં લભતે પરામ્ ॥

બ્રહ્મ થઈને પોતાના આત્મામાંજ પ્રસન્ન
રહી કોઈ વાતનો શોક કે કંઈ ઈચ્છા કરતો
નથી અને સર્વ ભૂત તરફ સમાન દૃષ્ટિવાળો
થઈને તે મનુષ્ય મારી ઉંચામાં ઉંચી ભાક્ત
પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૫૪ ॥

મત્તયામામભિજાનાતિયાવાન્યશ્ચાસ્મિતસ્વતઃ
તતો માં તસ્વતો જ્ઞાત્વા વિશતે તદનંતરમ્ ॥

ભક્તિથી મને બરાબર રીતે જાણે છે કે હું

કેવો છું અને માફ તત્ત્વ શું છે; અને માફ તત્ત્વ જાણીને પછી તદ્વતઃ તે તે તત્ત્વમાં પેશી જાય છે. ॥ ૫૫ ॥

सर्वकर्माण्यपि सदाकुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥

મારો આશ્રય રાખીને સદા સઘળાં કર્મ કરતો છતાં પણ મારી કૃપાથી સદા કાળનું અવીનાશી પદ તે પામે છે. ॥ ૫૬ ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥

માટે મનથી સર્વ કર્મ મારામાં અર્પણ કરીને અને મનેજ પ્રાપ્ત કરવાનો હેતુ રાખીને તથા બુદ્ધિયોગને આશ્રયે રહીને સદા મારામાંજ ચિત્ત રાખ. ॥ ૫૭ ॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणिमत्प्रसादात्तरिष्यसि ।
अथचेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनंक्ष्यसि ॥

મારામાં ચિત્ત રાખતાં મારી કૃપાથી તું સ-
ઘળાં સંકટ તરી જઈશ પણ જો અહંકારથી
માફું કહિવું સાંભળીશ નહિ તો તું નાશ
પામીશ. ॥ ૫૮ ॥

यदहंकारमाश्रित्य न यात्स्य इतिमन्वसे ।
मिथ्यैषव्यवसायस्तेप्रकृतिस्त्वांनियोक्ष्यति ॥

અહંકાર આશ્રયે રહીને જો તું એમ મા-
નતો હશે કે હું લઢીશ નહિ તો એ તારો
નિશ્ચય મિથ્યા છે કારણ કે પ્રકૃતિજ તેમાં
તેને પકડી રાખશે. ૫૯

स्वभावजेन कौंतेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।
कर्तुंनेच्छसि यन्मोहात् करिष्यस्यवशोऽपितत्

હો કુંતાના પુત્ર ! તારા સ્વભાવથી ઉત્પન્ન
થયેલા કર્મથી તું બંધાયેલો છે, અને મોહથી
જે કરવાને ઇચ્છતો નથી તે તું પરવશ થઈને
પણ કરીશ. ॥ ૬૦ ॥

(૩૧૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्सर्वभूतानि यंत्रारूढानि मायया ॥

હે અર્જુન ! ઈશ્વર સર્વ જીવોના હૃદયમાં
રહે છે અને પોતાની માયાથી સર્વ જીવોને
જાણે ચક્ર ઉપર ચઢાવેલા હોય તેની માફક
ભ્રમી રહે છે. ॥ ૬૧ ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्

માટે હે ભારત ! સર્વ ભાવથી તું તેનેજ
શરણે જા, તેની કૃપાથી ઉંચામાં ઉંચી શાંતિ
અને સદાકાળ રહે એવું સ્થાન તને પ્રાપ્ત થશે.

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।

विभृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥

આ પ્રમાણે ગુપ્તમાં ગુપ્ત જ્ઞાન મેં તને કહ્યું,
એના ઉપર સંપૂર્ણ વિચાર કરીને તારી ઈ-
ચ્છામાં આવે તેમ કર. ॥ ૬૩ ॥

સર્વનુદ્ધતમં મૂયઃ શૃણુ મે પરમં વચઃ ।
 દૃષ્ટોઽસિ મે દૃઢમિતિ તતો વક્ષ્યામિ તે હિતમ્ ॥

વળી સર્વથી શુભ અને સારામાં સારું એક
 વચન હું તને કહું છું તે તું સાંભળ; તું મને
 અત્યંત બહાલો છે ભાટેજ હું તારા હિતને
 અર્થે તે તને કહું છું. ॥ ૬૪ ॥

મન્યના ભવમદ્ભક્તો મગ્ધાજી માં નમસ્કુરુ ।
 મામેવૈષ્યસિ સત્યં તે પ્રતિજાને પ્રિયોઽસિ મે ।

મારામાંજ મન રાખ, મારેજ ભક્ત થા,
 મારેજ યજ્ઞ કર અને મનેજ પ્રણામ કર;
 એમ કરવાથી ખરેખર તું મનેજ પામીશ,
 હું તને એ બાબતની પ્રતિજ્ઞા કરી કહું છું
 કારણ કે તું મને પ્રિય છે. ॥ ૬૫ ॥

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।
 અહં ત્વસર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ માશુચઃ ॥
 સર્વ ધર્મને તજી હૃદયે મારે એકલાનેજ

શરણે આવીને રહે, હું તને સર્વ પાપથી મુ-
ક્ત કરીશ, માટે તું શોક કરીશ નહિ. ૬૬

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥

જે ધર્મ પ્રમાણે વર્તતો નથી, જે ભક્તિ ર-
હિત છે, જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને ગુરુ સેવા ક-
રવા ઇચ્છતો નથી તથા જે મારી નિંદા કર-
નારો છે તેને આ વાત તારે કહેવી નહિ. ૬૭

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तैष्वभिधास्यति ।
भक्तिमयिपरांकुला मामेवैष्यत्यसंशयः ॥

આ મોટી ગુહ્ય વાત જે સારા ભક્તોને સં-
ભળાવશે તે મારી ઉંચા પ્રકારની ભક્તિ કરીને
મનેજ પામશે એમાં સંશય નથી. ॥ ૬૮ ॥

न च तस्मान्मनुष्येषुकश्चिन्मेप्रियकृत्तमः ।
भविता न च मे तस्मादन्यःप्रियतरोभुवि ॥

તેવું કરનાર મનુષ્યના કરતાં બીજો કોઈ

મને વધારે બહાલો નથી અને પૃથ્વીમાં તેના
કરતાં બીજો કોઈ વધારે બહાલો થવાનો પણ
નથી. ॥ ૬૯ ॥

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यादिति मे मतिः ॥

આપણા આ ધર્મયુક્ત સંવાદનો જે કોઈ
અભ્યાસ કરશે, તેણે મને જ્ઞાન યજ્ઞ વડે પૂ-
જ્યો છે એમ હું માનીશ. ॥ ૭૦ ॥

श्रद्धावाननसूयश्च

शृणुयादपि यो नरः ।

सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान्

प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ૭૧ ॥

જે માણસ શ્રદ્ધાથી અને ઈર્ષ્યા રાખ્યા વગર
આ જ્ઞાન સાંભળશે તે પણ મુક્ત થઈ પુણ્ય
કર્મ કરનારા પવિત્ર લોકને પામશે. ॥ ૭૧ ॥

कश्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।

કચ્છિદજ્ઞાનસંમોહઃ પ્રજઘૃસ્તે ધનંજય ॥૭૨॥

હે પાર્થ ! તે એક ચિત્તથી આ સર્વ સાંભ-
ળ્યું છે. હે ધનંજય ! અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થ-
યેલો મોહ હવે તારો નાશ પામ્યો છે ? ૭૨

અર્જુન ઉવાચ ।

નષ્ટોમોહઃસ્મૃતિર્લેબ્ધાત્વત્પ્રસાદાન્મયાચ્યુત
સ્થિતોઽસ્મિગતસંદેહઃ કરિષ્યેવચનં તવ ॥

અર્જુને કહ્યું:—હે અચ્યુત ! તમારી કૃપાથી
મારો મોહ નાશ પામ્યો છે અને સત્યનું
મને સ્મરણ થયું છે મારી સર્વ શંકાઓ દુર
થઈ છે અને હું સ્થિર થયો છું, હવે હું ત-
મારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ. ॥ ૭૩ ॥

સંજય ઉવાચ ।

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममश્રौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥७४॥

સંજયે કહ્યું:—આ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણનો અને

મહાત્મા અબુ'નનો અમલકારી અને રામ ઉ-
ભાં કરે એવો સંવાદ મેં સાંભળ્યો. ॥ ૭૪ ॥

વ્યાસપ્રસાદાચ્છૃતવાનેતદુષ્ણમહં પરમ્ ।

યોગંયોગેશ્વરાત્કૃષ્ણાત્સાધ્નાત્કથયતઃસ્વયમ્ ॥

શ્રી વ્યાસજીની કૃપાથી સાક્ષાત યોગેશ્વર
શ્રી કૃષ્ણે પોતેજ કહેલો પરમ ગુણ એવો જે
યોગ તે મેં સાંભળ્યો છે. ૭૫ ॥

રાજન્સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય સંવાદમિમમદ્રુતમ્ ।

કેત્તેવાર્જુનયોઃ પુણ્યં દૃષ્ટ્વામિ ચ મુદુર્મુદુઃ ॥

હે રાજન ! કેશવ અને અબુ'નનો આ પ-
વિત્ર અને અદ્ભુત સંવાદ સંભારી સંભારીને
હું વારંવાર આનંદ પામું છું. ॥ ૭૬ ॥

તથ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય રૂપમત્યદ્ભુતં હરેઃ ।

વિસ્મયોમેમહાન્ રાજન્ દૃષ્ટ્વામિ ચપુનઃ પુનઃ ॥

અને હે રાજન ! શ્રી હરિનુ તે ધણું અદ્ભુત
રૂપ સંભારી સંભારીને હું મહા આશ્ચર્ય પા-

(૩૨૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મુંહું અને વારંવાર ખુશી થાઉં છું. ॥ ૭૭ ॥

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્રપાર્યો ધનુર્ધરઃ ।

તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્ધ્રુવા નીતિર્મતિર્મમ ॥

જ્યાં યોગેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ છે અને જ્યાં ધનુ-
ર્ધારી અર્જુન છે ત્યાં લક્ષ્મી, જય, સંપત્તિ
અને અચળ નીતિ રહે છે એમ માનું છું. ૭૮

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्या-
सयोगो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

અહારમેા અધ્યાય સમાપ્ત.

ઇતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સમાપ્ત.

શ્રી ચતુઃશ્લોકી ભાગવત પ્રારંભ.

૩૩૩૩૩૩૬૬૬૬૬૬૬

શ્રીભગવાનુવાચ ।

જ્ઞાનંપરમગુહ્યંમેયદ્વિજ્ઞાનસમન્વિતમ્ ।

સરહસ્યંતદંગંચગૃહાણગદિતંમયા ॥ ૧ ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા કે-હે બ્રહ્મા ! તમને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન અનુભવ ભક્તિ તથા તેનાં સાધન એ હું કહું છું તે તમે સાંભળો.

યાવાનહંયથાભાવોયદ્રૂપગુણકર્મકઃ ।

તથૈવતસ્વવિજ્ઞાનમસ્તુતેમદનુગ્રહાત્ ॥ ૨ ॥

વળી મારું જેવું સ્વરૂપ, જેવી સત્તા, તથા જેવાં રૂપો, ગુણો અને કર્મો છે, તે સર્વનું મારા અનુગ્રહથી યથાર્થ રીતે તે પ્રમાણેજ તમને જ્ઞાન થાઓ. ॥ ૨ ॥

અહમેવાસમેવાગ્રેનાન્યથત્સદસત્પરમ્ ।

પશ્યાદહંયદેતચયોઽવશિષ્યેતસોઽસ્મ્યહમ્ ૩

હે પ્રજ્ઞા ! આ સૃષ્ટિની પુર્વે હુંજ હતો, તે વખતે સ્થુળ તથા સુક્ષ્મ રૂપ પ્રપંચ અને તેનું કારણ માયા એમાંનું બીજું કાંઈજ ન હતું સૃષ્ટિની પછી પણ હુંજ છું. જે આ સર્વ પ્રપંચ દેખાય છે, તે પણ હુંજ છું. તથા પ્રલય થયા પછી જે વસ્તુ બાકી રહે છે તે પણ હુંજ છું; અર્થાત્ હું અનાદિ, અનંત તથા અદ્વિતીય હોવાથી પૂર્ણ સ્વરૂપ છું. ॥ ૩ ॥

ऋतेर्ययस्प्रतीयेतनमतीयेतचात्मनि ।

तद्विद्यादात्मनोमायाययाभासोयथातमः ४

જે વસ્તુ વસ્તુતાએ છેજ નહીં, જે વસ્તુની તેમાં પ્રતીતિ થાય અને જે વસ્તુ સત્ય હોય તે વસ્તુ તેના અધિષ્ઠાનમાં દેખાય નહીં તે મારી માયા બાણવી. હૃષ્ટાંતમાં જેમ ચંદ્ર એક છે. બે નથી, છતાં બે દેખાય છે, તેમજ આ જગત પણ વસ્તુતાએ ખોટું છે, છતાં સાચું બાસે છે અને ગ્રહોમાં જેમ રાહુ એક ગ્રહ

છે; તેમણે તે દેખાતો નથી, તેમજ આત્મા
સર્વનો સાક્ષી છે, પરંતુ માયાથી આચ્છાદિત
હોવાને લીધે જણાતો નથી. ॥ ૪ ॥

यथामहांतिभूतानिभूतेष्वानवेष्ट्वनु ।
प्रविष्टान्यप्रविष्टानितथોतेषुनेतस्वहम् ॥५॥

જેમ પંચ મહાભૂતો સૃષ્ટિ સરળતા પછી
ભૌતિક પદાર્થોમાં અર્થાત્ ઉત્તમ, મધ્યમ કે-
હુમાં પ્રવેશ કરીને રહેલા હોય તેમ દેખાય
છે; કારણ કે તેના બેવામાં આવે છે પરંતુ
તેઓ પૂર્વેજ તે તે દેહાદિકના કારણ રૂપ હો-
વાથી તેઓમાં પ્રવેશ કરીને રહ્યા હોય તેમ
નથી, પરંતુ મૂળથીજ તે તેમ હું આ ભૌ-
તિક પદાર્થોમાં પાછળથી પ્રવેશ કરીને રહ્યો
નથી; પરંતુ તેના કારણ રૂપે પ્રથમથીજ તે-
ઓમાં પ્રવેશ કરીને રહ્યો છું. અર્થાત્ મારી
બેવી સત્તા છે. ॥ ૫ ॥

एतावदेवजिज्ञास्यंतस्वाजिज्ञाः नाऽऽत्मनः ।

અન્વયઽવ્યતિરેકાધ્યાયઃ સ્યત્સર્વત્ર સર્વદા ૬

આત્માના સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે એટલું જ જાણવા જેવું છે કે, જે અન્વય તથા વ્યતિરેક વડે સદા સર્વ ઠેકાણે જો, તેને આત્મા જાણવો. ॥ ૬ ॥

एतन्मतंसमातिष्ठपरमेणसमाधिना ।

मर्षान्कल्पविकल्पेषु न विमुह्यति कर्हिचित् ७

હે બ્રહ્મા ! તમે પરમ સમાધિ વડે એટલે એકાગ્ર મન વડે મારા આ મતને અનુસરો. જેથી તમે કલ્પે કલ્પે વિવિધ પ્રકારની સૃષ્ટિ રચતી વેળાએ “ હું સત્તાંત્ર કર્તા છું ” આવા મોહમાં ઠહી પણ કેઇવાર પડો નહીં.

**इति श्रीमद्भागवते महापुराणे ऽष्टादशसाहस्र्यां
संहितायां वैयासिक्यां द्वितीयस्कंधे भगवद्
ब्रह्मसंवादे चतुःश्लोकी भागवतं समाप्तम् ।**

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥ चर्पटपञ्जरिका ॥

भज गोविंदं भज गोविंदं

भज गोविंदं मूढमते ।

प्राप्ते सम्निहिते मरणे

नहि नहि रक्षति दुकृञ् करणे ॥१॥

હે મૂઢ બુદ્ધિવાળા ! તું ગોવિંદ એવા ઈશ્વર-
સ્તુતિ બજન કર. માથે ક્યાં કરતું મોત આ-
વશે તો અથવા મરણ પાસે આવશે ત્યારે
“ દુકૃઞ્ કરણે ” એ વ્યાકરણનો પાઠ તારી
રક્ષા નહિ કરે. ॥ ૧ ॥

बालस्तावत्क्रीडासक्त

स्तरुणस्तावत्तरुणीरक्तः ।

वृद्धस्तावच्चिंतामग्नः

परेब्रह्मણિકોपिनलम् ॥२॥ भज०

જ્યાં સુધી બાળક હોય ત્યાં સુધી મનુષ્ય

કીડા એટલે રમતમાં લાગી રહેછે. જ્યાં સુધી તરૂણ હોય ત્યાં સુધી તરૂણીમાં આશક્ત થઈ રહેછે, જ્યાં સુધી વૃદ્ધ હોય ત્યાં સુધી ચિંતામાં મગ્ન રહેછે, પરંતુ કોઈ પણ પરબ્રહ્મમાં આશક્ત થતો નથી; માટે હે મૂઢ બુદ્ધિવાળા ! ગોવિંદને ભજુ દે. ॥ ૨ ॥

અંગં ગલિતં પલિતં મુંડમ્
 દશનવિહીનં જાતં તુંડમ્ ।
 વૃદ્ધો યાતિ મૃદિલા દંડમ્
 તદપિ ન મુંચત્યાશાપિંડમ્ ॥૩॥મજ૦

અંગ ગળી ગયું, માથે ધોળા વાળ થઈ ગયા, મોઢામાંથી દાંત પડી ગયા અને વૃદ્ધ થયો છે તેથી લાકડી લઈને ચાલવું પડેછે તો પણ આશાના ઓધને તું મૂકતો નથી. ॥ ૩ ॥

પુનરપિજનનંપુનરપિમરણમ્
 પુનરપિજનનીજઠરચયન ।

इहसंसारेलुप्तस्तारे

कृपापारेपादिसुरारे ॥४॥ भज०

દુઃખે પણ ન તરાય એવા અપાર સંસાર
સાગરમાં વારંવાર જન્મવું, વારંવાર મરવું,
અને વારંવાર માતાના ઉદરમાં પડવું પડેછે;
માટે હે મુરારી પ્રભુ ! કૃપા કરીને મારો ઉ-
દ્ધાર કરે. ॥ ૪ ॥

दिनपेरिजनीसायंमातः

शिशिरवसंतौपुनरायातः ।

कालःक्रीडातिगच्छत्यायु

स्तदपि नमुंचत्याशावायुः ॥५॥ भ०

દિવસ પછી રાત પડે છે અને રાત પછી
દિવસ પડે છે. તથા સાંજ પછી સવાર પડે
છે અને સવાર પછી સાંજ પડેછે. આમ દિ-
વસ, રાત, સાંજ અને સવાર આદ્યાં બાયછે
તથા શિશિર અને વસંત આદિ ઋતુઓ પણ
વારંવાર આવ્યા ગયા કરે છે. આવી રીતે

કાળ કીડા કરે છે અને આયુષ્ય આદ્યું બાય
છે તોપણ આશાનો પવન તને છોડતો નથી
!! હે મૂઢમતિ ! ગોવિંદને ભણ લે. ॥ ૫ ॥

જટિલો મુંડિત લુંચિતકેશ :

કાશાયાંબરબહુધૃતવેશ :

પશ્યન્નાપિ ચ ન પશ્યતિ લોક

ઉદરનિમિત્તં નહુકૃતવેશ : ॥૬॥ મ૦

માથે જટા રાખનાર, માથાના વાળ સઘળા
ઉતરાવી નાંખનાર, માથાના વાળ ચુંટાવી
કાઢનાર, ભગવાં લુગડાંથી અનેક વેશ ધર-
નાર અને પેટ ભરવા માટે બહુ રૂપ બનતો
લોક દેખતાં છતાં પણ અંધ છે ॥ ૬ ॥

વયસિ ગતે કઃ કામવિકાર :

શુષ્કૈઃ નીરે કઃ કાસાર :

ક્ષીણે વિત્તે કઃ પરિવારો

જ્ઞાતે તત્ત્વે કઃ સંસાર : ॥૭॥ મ૦

વય વીતી જતાં કામ વિકાર રહેતો નથી

પાણી સુકાઈ જતાં તળાવ રહેતું નથી, ધન
ઘટી જતાં પરિવાર રહેતો નથી તેમજ તત્ત્વ
બાંધવાથી સંસાર રહેતો નથી. ॥ ૭ ॥

अग्रे बन्दिः पृष्ठे भानू

रात्रौ चित्रकसमर्पितजानुः ।

करबलभिक्षा तरुतलवास

स्तदपिनमुंचत्याशापाशः ॥८॥ भ०

આગળ અગ્નિ બળે છે, પછવાડે તડકો પડે
છે. રાત્રિયે દાઢી ને ગોઠણુ લેળાં કરી સુઈ
રહેવું પડે છે, ભિક્ષા માટે વાસણુ જડતું ન-
થી, અને ઝાડને થડે સુઈ રહેવું પડે છે, તો-
પણુ આશાનેા પાશ છેડતો નથી ! ! માટે
ગોવિંદને બાંધ લે. ॥ ૮ ॥

यावद्वित्तोपार्जनसक्त

स्तावन्निजपरिवारो रक्तः ।

पश्चाज्जर्जरभूते देहे

वार्त्ताकोपिन च्છतिगेहे ॥९॥ भ०

માણસ જ્યાં સુધી ધન લઈ આવવામાં શક્તિમાન હોય છે ત્યાં સુધી તેનો પરિવાર તેને આધીન થઈને રહે છે અથવા પ્રીતિ રાજી છે. ધન લઈ આવવાની શક્તિ જતી રહે છે એટલે પછી ઘરમાં કોઈ વાત પણ પુછતું નથી. (માટે ગોવિંદને બજી લે.)

રથ્યાકર્પટવિરચિતકંથઃ

પુણ્યાપુણ્યવિવર્જિતપંથઃ ।

નત્વં નાહં નાયં લોક

સ્તદપિકિમર્થક્રિયતેશોકઃ । ૧૦૮ મં

ચોવટાનાં ચીથરાને ઠંથા કરનાર અને પુણ્ય પાપનો માર્ગ છોડી દેનાર તું નથી, હું નથી, અને આ લોક નથી છતાં શા માટે શોક કરે છે ? (શોક મેલીને) ગોવિંદને બજી લે.

નારીસ્તનભરજઘનનિવેશં

દૃષ્ટ્વા માયામોહાવેશમ્ ।

एतन्मांसवसादिविकारं

મનસિ વિચારય વારંવારં॥૧૧॥મ૦

નારીના સ્તનનો બાર તથા બધન (પેડુ)
ની રચના કે જેથી મિથ્યા મોહનો આવેશ
ઉત્પન્ન થાય છે તેને ભેધને, એ, માંસ ચરબી
આદિના વિકાર રૂપ છે એમ મનમાં વારંવાર
વિચાર કર. ॥ ૧૧ ॥

ગેયં ગીતાનામસહસ્રં

ધ્યેયં શ્રીપતિરૂપમજસ્રમ્ ।

નેયં સજ્જનનિકટે ચિત્તં

દેયં દીનજનાય ચ વિત્તમ્ ॥૧૨॥મ૦

(ભે ગાવું હોય તો) ગીતા અને વિષ્ણુ
સહસ્રનામ ગાવાં, (ભે ધ્યાન કરવું હોય તો)
નિરંતર લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુનું ધ્યાન કરવું,
(ભે લઈ જાવું હોય તો) સુબનો પાસે ચિ-
ત્ત લઈ જાવું, અને (ભે દેવું હોય તો) દીન
લોકોને ધન દેવું. ॥ ૧૨ ॥

મગધગીતાઃ કિંચિદધીતા

ગંગાજલલલ્લકણિકા પીતા ।

ચેનાકારિ મુરારેરર્ચા

તસ્યયમઃકિં કુરુતેચર્ચામ્ ॥૧૩॥મં

જેણે ભગવદ્ગીતાનો થોડોક પાછુ પાઠ કર્યો,
જેણે થોડુક પાછુ ગંગાજળનું પાન કર્યું અને
જેણે મુરારી પ્રભુની પૂજા કરી, તેની ચર્ચા
શું યમરાજ કરે છે ? નથી કરતા. ॥ ૧૩ ॥

કોહં કસ્ત્વ કુત આયાતઃ

કામેજનનકોમેતાતઃ ।

इतिपरिभावय सर्वमसारं

सर्वत्यक्तवा स्वप्नविचारम् ॥૧૪॥મં

હું કોણ, અને, ક્યાંથી આવ્યો, મારી મા-
તા કોણ, મારા પિતા કોણ; આ પ્રકારથી
સ્વપ્ન સરખા સર્વ વિચારને ત્યાગીને સર્વ
નામરૂપાત્મક જગતને અસાર માની લે. ૧૪

का तव कांता कस्ते पुत्रः

સંસારોયમતીવ વિચિત્રઃ ।

કસ્ય ત્વં વાં કુત આયાત

સ્તત્ત્વંચિંતય તદિદંબ્રાતઃ ॥૧૬॥મં

તારી સ્ત્રી અને તારો પુત્ર કોણ છે ? આ સંસાર અત્યંત વિચિત્ર છે તું કોનો છે અને ક્યાંથી આવ્યો છે ? હે બાધ ! તેનો તું મન-માં વિચાર કર.

સુરતટિનીતરુમૂલનિવાસઃ

શય્યાભૂતવમજિનં વાસઃ ।

સર્વપરિગ્રહભોગત્યાગઃ

કસ્યસુખંનકરોતિવિરાગઃ ॥૧૭॥મં

ગંગા નદીના કાંઠાનાં ઝાડનાં મૂળિયાં એજ રહેઠાણ, ધરતી એજ સુવાનું, મૃગચર્મ એજ લુગઠાં, સર્વ પરિગ્રહ અને ભોગનો ત્યાગ તથા વૈરાગ્ય, એ કોને સુખ ન કરે ? અર્થાત્ સર્વને સુખ કરે છે.

સમાપ્ત.

ફક્ત રૂપીઆ દાઢમાંજ.

યોગવાસિષ્ઠ રામાયણ

[મૂળ શ્લોક અને ગુજરાતી ટીકા સહિત.]

ને આપને આ માયામયી સંસારચક્રનો
પૂર્ણ અનુભવ લેવો હોય, ને આપને સંસારમાં
ગણાતાં ક્ષણિક સુખોનાં સ્વરૂપ જાણવાં
હોય, ને આપને સદગ્ન શાસ્ત્રોનો સાર મેળવવો
હોય તો આ વેદાન્ત વિદ્યાની પ્રાપ્તિના
સર્વોત્તમ વૈરાગ્ય અને મુમુક્ષુ પ્રકરણો ખરીદી
વાંચો. મુસાફરીમાં રહેલાઈથી રાખી શકાય તેવા
સુંદર ગુટકારૂપે બાંધવામાં આવેલો છે અને તે
ફક્ત રૂ. ૧-૮-૦ માંજ આપવામાં આવશે.

મળવાનું ઠેકાણું:-

હરગોવિન્દદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

૩૦૩૫ પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

